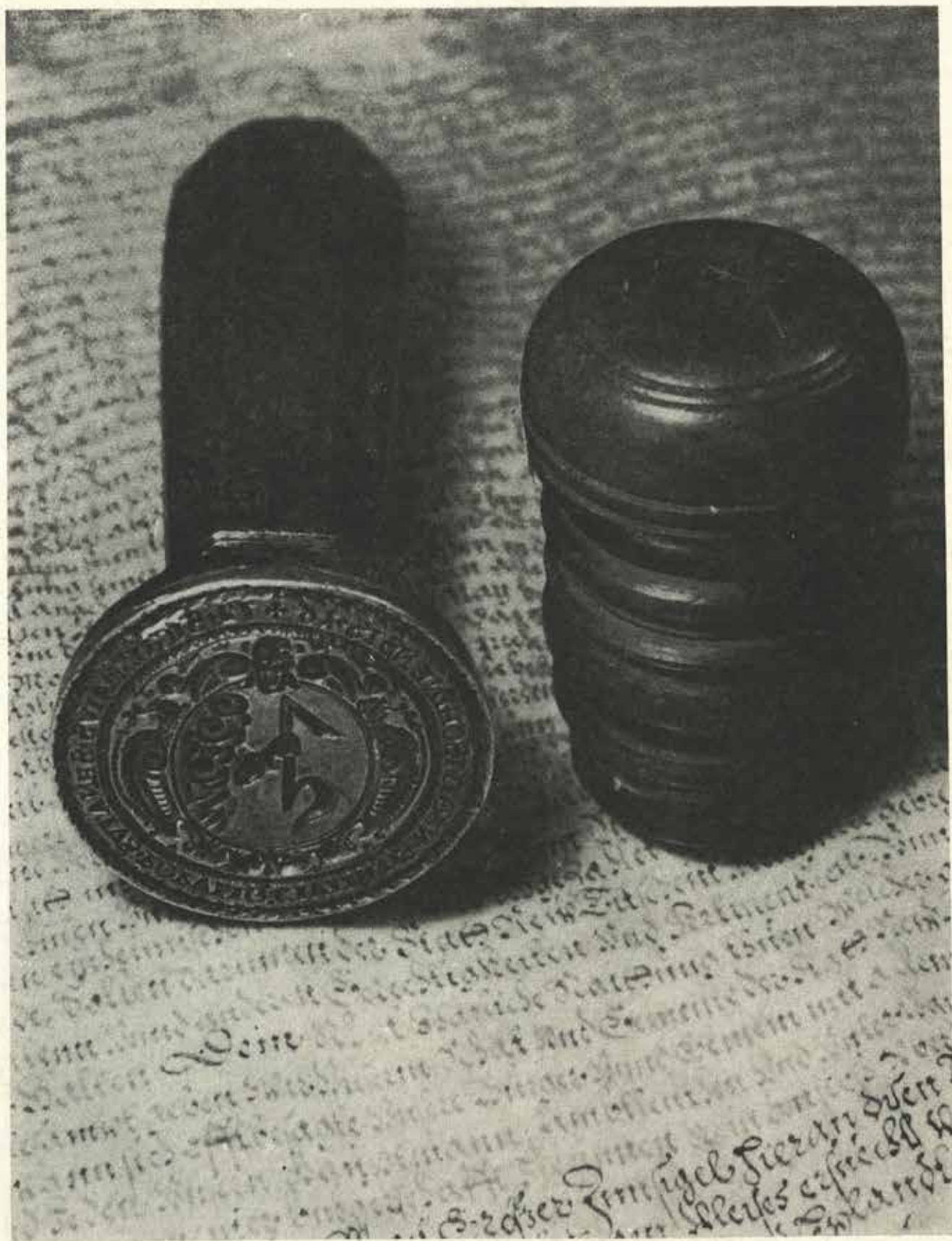

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN

SVAZEK **38**

Přední strana obálky:
Pečetidlo města Nový Jičín
z r. 1672 (vlevo)
a pečetidlo cechu žezníků
v Bílovci z r. 1628
Foto Jan Čip

ČTYŘICET LET STRANICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ NA NOVOJICÍNSKU

Jan Hanák

Zočátek stranického vzdělávání je spojen s novou dějinnou etapou ve vývoji KSČ po druhé světové válce. Nové revoluční úkoly vyžadovaly, aby strana byla nejen početně silná, ale také ideově jednotná. Proto byla již na VIII. sjezdu KSČ v roce 1946 zdůrazněno, že i přes velké školy poválečné obnovy a zápas dělnické třídy o politickou moc nesmí zůstat stranou zvyšování ideové úrovně členů strany.

Čtyřicet let stranického školení je možno rozdělit do několika etap. První zahrnuje léta 1946 až 1949 a je poznamenána značnou živelností. Do strany vstoupily po válce tisíce nových členů, kteří neznali její ideologii ani revoluční minulost. Pro jejich alespoň základní proškolení bylo třeba zajistit formu školení, propagandisty a potřebnou literaturu. Během války strana ztratila v boji s fašismem mnoho významných znalců marxismu-leninismu, kteří byli před válkou vyškoleni na stranických školách v Moskvě. Neměla ani dostatek finančních prostředků pro materiální zajištění masového školení. Stranické vzdělávání bylo proto součástí stranických členských schůzí, neměla ještě závaznou osnovu a nebylo povinné. Prvními učiteli byli předváleční členové strany a absolventi prvních kursů, které zřizovaly nejprve krajské a později i okresní výbory strany.

Souborný okres Nový Jičín byl do počátku roku 1949 stranicky řízen okresními výbory KSČ v Novém Jičíně a v Bílovci. Od roku 1949 do roku 1960, po vytvoření krajů, okresními výbory v Novém Jičíně, Bílovci, Františkově pod Radhoštěm a ve Vitkově. Do všech jeho částí dojížděli z Ostravy na stranické schůze a školení soudruzi Čurda-Lipovský, Josef Kotas, Rudolf Svoboda, Josef Lompa, Rudolf Paschl a mnozí další předváleční členové strany. Mnozí z uvedených soudruhů přednášeli i v první krajské politické škole zřízené v roce 1946 v Ostravě-Rodvanicích. Do školy Eduarda Urba, jak byla rodvanská škola nazývána, začaly okresy vysílat své vybrané členy, kteří se pak stali školiteli na později zřizovaných politických školách v okresech.

První stranickou internátní školu zřídil již v květnu 1948 okresní výbor KSČ v Novém Jičíně — v době, kdy byl předsedou okresního výboru soudruh Alois Krumpálek, významný stranický funkcionář z první republiky. O zřízení školy se zasloužili rovněž soudruh Mladěnka, tehdejší tajemník okresního výboru a soudruška Medková, která školu řídila a v ní přednášela. Škola byla zřízena v hostinci pivovaru na Bochetě. Ubytovací podmínky byly ružné, ale přesto se zde uskutečnilo 28 týdenních kursů pro 775 členů. Mezi nimi se uvádí 428 dělníků, 11 rolníků, 21 živnostníků, 90 úředníků, 33 učitelů. Na počátku roku 1949 okresní výbor KSČ v Novém Jičíně zakoupil a urychleně pro internátní politickou školu upravil starý hostinec v Šenově u Nového Jičína zvaný „Na soláři“. Peníze získal sbírkami v organizacích. Ze 329 788 Kčs (staré měny) budovu opravil a vybavil

nabytkem. „Na salaši“ se začalo vyučovat 13. III. 1949. Doba kursů byla prodloužena na 14 dnů a kromě propagandistů se zde školili také funkcionáři základních organizací.

V Břilovci zřídil okresní výbor politického školu 1. ledna 1949 v restauraci „Nemýdli“ na Gottwaldově ulici pro 20 účastníků, ale bez ubytování. Do 14. března 1949 bylo v těchto provizorních podmínkách ve dvou až třídních kurech proškolen 167 posluchačů. Přednostně byli školeni funkcionáři národních výborů a organizátoři prvních přípravných výborů JZD. Ve volných dnech se zde vzdělávali funkcionáři Československého svazu mládeže. Od druhé poloviny března 1949 začalo vyučování v mnohem lepších podmínkách, a sice v restauraci „Na Střílnici“.

Propagandisté a funkcionáři z Františkova se i po zřízení okresu ve Františkách pod Radhoštěm školili i nadále v okresní politické škole v Metylovicích na Místecku, Soudruzi z Oderska a Fulnecka, které od roku 1949 náležela nově zřízenému okresu Vítkov, navštěvovali okresní politické školy v Novém Jičíně a v Moravském Berouně. O prázdninách 1949 působila Leninův škola ve Fulneku na zámku ve čtrnáctidenních cyklech.

Po IX. sjezdu KSČ v roce 1949 došlo k významným obsahovým a organizačním změnám ve stranickém vzdělávání. Ústřední výbor na svém zasedání v září 1949 rozhodl, že stranické vzdělávání bude patřit k základním povinnostem členů a kandidátů a bude mít název „Rok stranického školení“. Pro každý ročník bylo stanoveno závazné učivo, členové byli zavazováni do útvarů podle předchozí přípravy a stranickým výborům bylo uloženo, aby Rok stranického školení sledovali a hodnotili. Okresním výborům bylo stanoveno, aby v nejbližší době ustavily při okresních výborech pomocný orgán – okresní studovny a poradny. Jejich úkolem bylo stranické školení organizovat a kontrolovat, metodicky vést lektory a propagandisty, zříditi a vést vlastní knihovny politické literatury. V Novém Jičíně byla okresní poradna a studovna zřízena již na podzim roku 1949 a během roku 1950 byly poradny a studovny zřízeny i v Břilovci, Františkách pod Radhoštěm a ve Vítkově.

Nové upatření ve stranickém vzdělávání se v letech 1949–1960 rychle a dobře uvádělo v život v okresech Nový Jičín a Břilovec. Okresní výbor KSČ v Novém Jičíně udržoval až do roku 1953 internátní politickou školu, kde připravovali propagandisty, lektory a funkcionáře nejen pro svou potřebu, ale i pro část okresu Vítkov a určitou dobu i pro okres Břilovec, kde byla okresní politická škola zrušena. Novojičínská politická škola se „Salaši“ přestěhovala do budovy „U náhonu“ v Novém Jičíně (dnes je zde mateřská škola) a svou činnost ukončila v Sirkových Lázních. Pro okresní poradnu a studovnu byly získány místnosti na Švermově ulici, v dnešním okresním domě pionýrů a mládeže. V Břilovci se okresní poradna a studovna i s knihovnou umístila na nájemství v domě Národní fronty. Na Františkách se poměry ve stranickém vzdělávání i v nových podmínkách rychle stabilizovaly. Z dřívějších let zde trvaly dobré vztahy s okresem Místek. Větší problémy byly v dosilovaném okrese Vítkov. Proto se zde záhy začaly zřizovat pobočky okresní poradny a studovny v Odrách, Fulneku a Budišově a organizovala protikolační propagandisty v restauraci „Maria ve škole“ u Spálova a dětském domově v Melci.

Zásadou akčních výborů strany a díky obětavým pracovníkům okresních poraden a studoven se podařilo do konce padesátých let stranické vzdělávání stabilizovat a dát mu pevný rámec. Kolem okresních poraden a studoven se vytvářely lektorské skupiny, jejichž členové byli školeni v kratších či delších kurech v Oblastní stranické škole v Brně a na Vysoké stranické škole v Praze. V Novém Jičíně vedli okresní poradnu a studovnu postupně soudruzi Josef Chládek, Fer-

dinand Urbil, Miroslav Kolář, v Břilovci Vlastimil Matzner, Vojtěch Zajac, Václav Bartoš, ve Vítkově Petr Mazel, František Novosád, František Špurský, ve Františkách Josef Mýdli, František Kovářik a soudruška Milada Palacká.

Do další etapy vstupuje stranické vzdělávání po roce 1960. Po provedených územních změnách vznikl sovětský okres Nový Jičín, a tím i nové školy, zvlášť organizační. Nově se zřizovala okresní poradna a studovna a její zázemí se podílelo vytvořit nové lektorské a propagandistické útvary. Přes obtížné komunikační spojení v počátcích nového okresu se brzy podařilo zajistit stranické školení i ve vzdálených místech okresu.

V roce 1962 zhodnotil ÚV KSČ situaci ve stranickém vzdělávání a vydal usnesení s názvem: „Hodnocení současného stavu a hlavní směry rozvoje vnitrostranického výchovy“. Upozorňuje v něm na sklon k formalitě, odtrženost od konkrétních úkolů a na nízkou úroveň ve vyšších útvarech. Okresům bylo dána možnost upravit stranické školení podle vlastních podmínek a potřeb.

Záhy po vydání usnesení ÚV KSČ zhodnotila úroveň stranického školení v okrese okresní konference v Novém Jičíně. Přijala řadu opatření ke zlepšení, mezi jinými i rozhodnutí o zřízení večerní univerzity marxismu-leninismu. Titulát studium večerní univerzity bylo určeno pro stranické funkcionáře, hospodáře a správní pracovníky, ředitele a učitele škol a pro kádrové rezervy. Večerní univerzita byla součástí ideologického oddělení okresního výboru, úze spolupracovala s okresní poradnou a studovnou. Byla umístěna v budově nyního okresního domu pionýrů a mládeže, ale přednášelo se také v síle Stálé divadelní společnosti i dalších místech ve městě. Prvním ředitelem byl soudruh Josef Rudolf, který přišel do Nového Jičína z Ledče a Sázavy. Ve třech prvních katedrách večerní univerzity – filosofie, ekonomie a dějin se soustředili z nejvyšších škol. Katedra filosofie soudruzi Josef Rudolf, Jaromír Štárba, Antonín Mojkus, Stanislav Porezil, Helena Vilčková, Jaroslav Kolář, František Schwarz, z katedry ekonomie byli mezi prvními učiteli soudruzi František Běl, Miroslav Vahalík, z katedry dějin Květoslav Kadlčík, Jan Hanák, Jiří Ondrušák, Miroslav Rusek, Jaroslav Stindl. Zpočátku měla večerní univerzita po jedné třídě v ročníku, později se zřídily třídy také v Kopřivnici a ještě později ve Studénce. Poměrně rychle byly překonány potíže spočívající v rozdílné připravenosti posluchačů k náročnému studiu, v nepřítomnosti třídních i ve značné úmrtnosti zvláště v prvních ročnících. Na okresní konferenci KSČ v roce 1964 byla již činnost večerní univerzity v hlavní zprávě označena za „velmi zásluhou práci“.

Kromě večerní univerzity pracovala do krizových let dobře i okresní poradna a studovna, i když kritizované jevy z roku 1962 přetrvávaly.

Starost pracovníků okresní poradny a studovny si lze představit podle množství útvarů a počtu zařazených členů a kandidátů do stranického vzdělávání. V roce 1965/66 bylo v okrese 59 večerních škol, 43 útvarů samostatného studia a nižších útvarů bylo 334. Celkem se školilo 12 074 posluchačů. Při okresním výboru pracovalo 193 lektorů, na závodech přednášelo v různých útvarech 390 a v obcích 241 propagandistů. Do oblastní školy v Brně byla jen v období 1960–1965 vysláno 313 funkcionářů a lektorů. Pod vedením ideologického oddělení okresního výboru se v první polovině šedesátých let na popud ÚV KSČ – jeho Ústavu dějin strany, vytvořila skupina spolupracovníků pro zpracování dějin KSČ a dělnického hnutí v okrese. Cílem práce skupiny bylo využít dosud žijící předválečné členy strany k zaznamenání jejich vzpomínek a zkušeností, ale také oživit přednáškovou činnost lektorů a propagandistů a příklady z třídních a národnostních zápasů v našem regionu. Zpracované kapitoly z regionálních dějin měly posloužit také učitelům dějepisu a občanům nauky všech stupňů škol

k tomu, aby učili děti a studenty vlastnictví a účtu k dělnické třídě a straně z faktů konkrétních a jim blízkých. Práce byly přednášeny na ideologických konferencích, publikovány a sloužily dodnes studentům vysokých škol při zpracování diplomových prací a mnohokrát byly použity absolventy večerní univerzity jako východní materiál k závěrečným pracím. Z publikovaných prací je možno uvést „K historii KSC na Novojičínsku I. a II. díl“, „Mnichov není jen historie“, „Cestou bojů a vítězství I. a II. díl“, Další byly a jsou publikovány ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín, který od roku 1967 vydává Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně.

V druhé polovině šedesátých let se i ve stranickém vzdělávání začínají objevovat neznámé jevy související s blížící se stranickou a společenskou krizí. Snížila se ideový základ školení, narůstala formálnost, rostla absence a podceňování významu stranické výchovy. ÚV KSC uvedené tendence postřehl a vydal v roce 1965 „Směrnici k dalšímu zvýšení účinnosti a účinnosti stranické výchovy“, která navazovala na obdobný dokument z roku 1962. Ještě v roce 1967 se ÚV KSC touto problematikou zabýval a vydal další směrnici s názvem „Prohlásit účinnost ideologické a politické výchovy ve straně“. Avšak v důsledku nebláhového vývoje po XIII. sjezdu v roce 1966 se nepodařilo dosáhnout potřebného obrátu a místo zvýšení účinnosti docházelo ve stranickém vzdělávání k postupné organizační a obsahové destrukci.

Shora uvedené nedostatky se objevily i v okrese Nový Jičín. Ve všech útvarech stranického školení narůstala nekázeň, pasivita, začaly se zpochybňovat výsledky socializace a přecházet se šikův ekonomický „model“. Zvláště složité byla situace ve večerní univerzitě. Ve školním roce 1968/69 zde byla výuka zastavena.

Po překonání vnitrostranické krize vydal ÚV KSC v červnu 1970 usnesení s názvem „Základní úkoly při vytváření systému stranického vzdělávání v pětiletých letech“. Zdůraznil v něm, že je potřeba překonat různé provizoria, která se v okresech v letech 1969 a 1970 začala na úseku stranické výchovy realizovat a že se musí přejít k ucelenému systému stranického vzdělávání. Bylo třeba překonat přetrvávající negativní tendence, zvýšit kvalitu výuky a zlepšit materiální podmínky. Vše mělo směřovat k upevnění politické a ideové jednoty strany a její vedoucí úlohy.

Při realizaci uvedené stranické směrnice sešlo v našem okrese významnou úlohu okresní poradna a studovna. Okresní výbor jí posílil novými pracovníky, byla obnovena střediska v obcích a na zdvozech. Profiliroval sbor propagandistů a lektorů se postupně doplňoval z řad absolventů večerní univerzity. V roce 1969/70 byla obnovena výuka ve večerní univerzitě a její podmínky se podstatně zlepšily v roce 1971, když se sekretariát okresního výboru přestěhoval do nové budovy. V ní se našlo místo i pro lepší činnost okresní poradny a studovny.

V roce 1973 byl při okresním výboru zřízen Odes politické výchovy. Po okresní poradě a studovně převzal veškerou péči o stranické vzdělávání. Jeho součástí se stala i škola večerní univerzity, tak i nové zřízená okresní politická škola, která měla řadu let provizorní umístění. Nějakou dobu byla na zámku v Bartošovicích, několik let v budově odborného učiliště ve Studénce, určitý čas v Trojanovicích. Řádně a poslední dobou — před otevřením nové budovy Domu politické výchovy v roce 1983 — v restauraci Nové slunce.

Organizační, materiálové a kádrové úpravy přispěly ke zkvalitnění stranického vzdělávání v současné době. Je to nejvíce potřebné, neboť do strany vstupují a vstupuje mnoho mladých lidí s různými zkušenostmi a s rozdílnými názory a představami o úloze KSC. Z toho vychází i usnesení ÚV KSC vydané v roce 1982, podle kterého se zavádí tzv. zdokonalený systém stranického vzdělávání.

Kromě jiných opatření se v rámci systému zřídily postupně u všech celozdrobných výborů KSC kabinety politické výchovy. Pod vedením Domu politické výchovy zajišťují veškeré stranické vzdělávání ve všech velkých závodech okresu.

Čtyřicet let stranického vzdělávání je nerozlučně spojeno s povídacími historiemi KSC. Prožívalo s ní všechno dobré i zlé a procházelo hledáním správných forem, obsahu a organizačního zajištění. Pro často náležitější úkoly byla někdy i na okraji pozornosti stranických organizací, mnohdy bylo podceňováno. Přesto je jisté, že bylo vždy velkým pomocníkem při výchově statisíců členů strany. Za uplynulá léta vykonaly mnoho neokázalé a skromné práce tisíce propagandistů a lektorů. Hlavně v počátcích se ušili doslova za pochodu, bez zkušeností, mnohdy bez potřebného vzdělání i bez literatury. Za tuto práci jim patří úcta a dík.

Poznámka:

Údaje byly získány v archivu ÚV KSC v Novém Jičíně a od mnoha soudruhů z jednotlivých částí okresu, kterým touto cestou děkuji.

PŘÍBORSKO-HUKVALDSKÉ LÉNO V 13. A 14. STOLETÍ

Jaroslav Bakala

Prohlédneme-li si tematiku vývoje lenního panství a ekonomickým centrem v Příboře, uvědomíme si nepříliš potěšné, že nemáme počítat se vzrůstem náležitých poznatků na základě nových, dosud neznámých pramenů. Písemná sdělení jsou zřídka a rozšířena by mohla být jen náhodným, leč nepravděpodobným objevem. Stále otevřená je sice možnost archeologického výzkumu, ale jeho informační obsah, v některých směrech nezastupitelný, nemůže blíže osvětlit hlavní problematiku, která vyrůstá při zpracování tohoto tématu. Před badatelskou veřejností stojí totiž otázky vlastnických vztahů, o nichž se dosavadní literatura vyslovovala nejednotně. Zatímco geneze léna je zhruba jasná (i když se např. k otázce časového vymezení vyjadřovali jednotliví autoři rozdílně), otázka zániku léna a jeho přeměny v tzv. stálý statek olomouckého biskupství ovlivňují domněnky, jejichž soulad s řadou pramenů je při nejlepší disketabilní. Území tohoto léna se stalo na několik let příslušností rozsáhlého hukvaldského panství olomouckých biskupů, později arcibiskupů, a proto mnozí historici sledovali i rané dějiny této oblasti jako složky tohoto panství a páměti do jisté míry starší diference ve vývoji mezi Příborskem, Freudenthem a vlastním Hukvaldskem na jedné a Mistekem, Brulperskem a Moravskoslezskem na druhé straně.

Léno vzniklo rozdělením rozsáhlého majetku hraběte Hückeswogena na severovýchodní Moravě dohodou mezi olomouckým biskupem Brunem (1245–1281) a bratrem Frankem. Ono hückeswogenské dominium vzniklo zřejmě z půdy, kterou poskytli panovníci Arnaldovi z Hückeswogenu, příslušníci hraběcího rodu

usazeného předtím v Porýní. Působnost Hückeswagenů v českých zemích sledovalo sice starší literatura s pozorností, ale někdy s nepřesnostmi, týkajícími se i jejich původu. Ten objasnil v podrobné analytické studii novojičínský badatel P. Ziegler.¹⁾

Zieglerovo studium přineslo historikům Novojičínska předtím neznámý pramen, a to listinu ze 14. července 1240 pro promonastři ve Steinfelde v Porýní.²⁾ Přemyslův vydal Arnold a jeho manželka Adéla na hradě zarmenovaném tam jako Ditschin. Neželo dobře pochytovat o Zieglerově ztotožnění této lokality s hradem Starý Jičín, takže Hückeswagenové vlastnili v té době starojičínské panství. Při zmíněné úmluvě mezi biskupem a Arnoldovým synem hrabětem Frankem neodlehlo Starojičínsko mezi objekty jednání.

Popis tehdejší hückeswagenké državy máme k dispozici v informaci o zmiňované dohodě, a to v odstavci ze závěti biskupa Bruna zlistiněné 29. listopadu 1267.³⁾ Příslušný latinský text můžeme přeložit tímto zněním: „Koupili jsme také od Franka hraběte z Hückeswagen újezd, který ročiná od toku jménem Sednička a má z jedné strany jako hranici řeku Odru, z druhé strany Brunswerde se 70 lánů. Tento újezd Brunswerde jsme koupili od pana Korváda z Plovbe a jeho dědiců a náleží celý našemu kostelu. Na třetí straně (jsou) pak Rožnov a Hrabavá, které patří odedávna do državy našeho kostela, ale jsou to vsi lokované námi. Na čtvrté straně je Ostravice, tak jak sestupuje od Uher, a cokoliv se nalézá z této strany Ostravice naproti Uherům. Polovinu pak tohoto újezdu naproti Moravě dří tře hrobě jako léno od našeho kostela jak pro sebe, tak pro své mužské i ženské dědice. V tomto újezdu jsou však některé statky, které přý koupil Petr Heroltův od hraběte, jichž polovinu obdržel zpět nějakou dohodou a ona polovina náleží společně jak kostelu, tak hraběti. Cokoliv se dosáhne ve výnosu mezi v celém újezdu jak (v části) kostela, tak (v části) hraběte, rozdělí se rovně mezi biskupa a hraběte; stejně (to platí), jestliže se zdá objevit rudy zlata nebo stříbra a kteréhokoliv kovu i soli. Území však a výnos pody se rozdělují tak: cokoliv je naproti Moravě, patří samému hraběti, ale jako léno od kostela, cokoliv však je naproti Polsku, náleží zcela olomouckému biskupovi kromě statků, které byly získány od uvedeného Petra, a kromě lesa v Paskově, který byl získán soudem od Bluda, v nichž výnos až dosud patří společně jak biskupovi, tak hraběti. V újezdu jsou již lokované vsi, které drží biskup: ves Staříč, se 70 lánů, hravá ves Místek s 40 lánů, ves Svídnov s 40 lánů“.

Citovaný úsek je badatelské veřejnosti dobře znám a v literatuře se objevil i jeho překlad. Zveřejnění přeloženého textu lze však pokládat za vhodné, uvedený úsek z listiny můžeme označit za výpis z nedochovaného radního listu příborského-hukvaldského léna. Přestože se nedochovalo lenní privilegium biskupa pro Franka z Hückeswagen, nedá se dobře pochytovat o existenci písemného dokumentu, který zaznamenal podmínky této transakce. Tak významná církevní instituce se systematicky organizovanou kanceláří by neponechala rozměrou majetkoprávní operaci bez písemného stvrzení. Citovaný úsek z Brunovy závěti prozrazuje také, že jako předlohy bylo užito starších písemných záznamů. Nemůžeme si představit, že by podaný tam popis hranic tlumočil jen ústní tradici.

Stylizátor odstavce o hückeswagenském majetku nechal budoucí historiky trápit ještě po další stránce. Nepoznamenal totiž, kdy biskup a hrabě uzavřeli úmluvu. Zřejmě nejzjistí mezník do kdy (terminus ad quem) je listopad 1267, nejstarší (terminus a quo) rok 1247, kdy se Bruno, již předtím jmenovaný olomouckým biskupem, dostavil do své diecéze. Zhruba dvacetiletý potenciační rozeh vyvolal mezi biskupy různé o pravděpodobné době zániku hückeswaldského alodu na severovýchodní Moravě. Listinou z 3. ledna 1258 poskytoval biskup Bruno 4 nově založeným kanovníkům 66 lánů v lese poblíž Staříče.⁴⁾ Toto území

zřejmě podle textu Brunovy závěti náleželo k území odkoupenému od Franka z Hückeswagen. Tedy nepochybně se tato koupě uskutečnila před 3. lednem 1258.

Máme také k dispozici svědectví, které nám alespoň hypoteticky posunuje termín od kdy. Podle listiny moravského markraběte Přemysla Otakara z 12. prosince 1251 se dokládá Frankovo vlastnictví Příbora.⁵⁾ Listina se sice dochovála v podělaném znění, ale její základ je bezpochyby pravý. Podle textu listiny daroval Frank pro klášter v Příboře tamější kostel a rozsáhlé množství půdy z Příbora. Setkáváme se i s výkladem, že listina vznikla jako odraz změny vrchního vlastníka této půdy.⁶⁾ Leč ani vlastní text, ani sledované vnitřní vztahy nedávají vlastní impuls pro takovou domněnku. Okolnosti spíše hovoří pro to, že v době vydání listiny nepatřil ještě Frank mezi lenky olomouckého biskupství. Nenacházíme v textu údaj o nějakém souhlasu biskupa, ale listina je zeměpanským potvrzením donace. U olomouckého lenníka by se dal očekávat spíše konfirmační doklad z biskupské kanceláře. I když datum této listiny nemá pro terminus a quo takový stupeň spolehlivosti jako Brunova listina o kolonizaci v Staříči pro terminus ad quem, můžeme přesto dobu mezi 12. 12. 1251 až 3. 1. 1258 pokládat za prověpodobný čas, kdy proběhlo mezi biskupem a Frankem z Hückeswagen jednání, které vedlo ke zrodu příborského hukvaldského lenního panství.

O příčinách, které motivovaly hraběte Franka, aby zmenšil výrazně rozměry svých pozemků a zbytek podílní lenní nadlůd, nepodává citovaný úsek přímé údaje. Podle jednoho názoru se Frank přiklonil biskupskou ochranou proti tlaku mocných Kravařů.⁷⁾ Z představy o Hückeswagenech jako uzurpátorech původně jimi spravovaného zeměpanského obvodu vychází též o dohodě s biskupem, který měl svou autoritou stabilizovat takovou usurpi jako oprávněnou.⁸⁾ Rozšířilo se v literatuře domněnka o biskupově tlaku na Hückeswagany, kteří se pak přý podílní nedobrovolně.⁹⁾ K tomuto pojetí náleží i tvrzení, že Frank odstoupil příbuzným Bludovicům starojičínské panství, aby je uchránil před biskupovou mocí. Autor tohoto článku dospěl na podkladě informací obsažených v citovaném odstavci z Brunovy závěti k odlišnému pohledu na vztah Bruna a Franka.¹⁰⁾ Hovoří se tam o lese v Paskově, získaném soudním řízením od Bluda. Tento les pak tvořil společné vlastnictví biskupa a Franka. Údaj napovídá, že v majetkovém sporu představovali jednu stranu společně biskup a Frank, kdežto Blud, zřejmě představitel rodu Bludoviců, byl jejich odpárcem.

Tajemství vztahu mezi hrabětem Frankem a biskupem Brunem spočívalo patrně v poměrně ekonomické hückeswagenké slobodě a v nejistotě jejich nároků oproti některým dalším slechticím usazeným v této oblasti. Starojičínské panství ztratilo Hückeswagenové asi někdy ve čtyřicetých nebo na začátku padesátých let 13. stol.¹¹⁾ Frankovi přiloha však jak mocenskoprávní podpora od biskupa, tak i vyplacené kupní cena, jejíž velikost neznáme.

Prvním držitelem léna byl tedy hrabě Frank z Hückeswagen. Jeho osudy po roce 1267 neznáme. Zřejmě zemřel někdy mezi roky 1267 až 1285. V roce 1285 se zachycuje jako hrabě z Hukvald Frankův syn Jindřich. Ačkoliv se údaj o Frankovi v Brunově závěti z r. 1267 týká předchozího období, jeho farma nazývá se, stejně jako skutečnost, že jeho synové žili ještě nejméně r. 1307, že Frank byl tehdy živ. Tvzení dřívější literatury, a s ním se shodoval předtím i autor těchto řádků, podle něhož Frankův syn Jindřich vystoupil poprvé v dochovaných pramenech roku 1277 jako hrabě z Příbora, není ve shodě se skutečností.¹²⁾ Frankovi synové Blud a Jindřich ovládali hückeswagenské lenní panství nejspíše od roku 1285 o nejméně do r. 1307, kdy o nich máme dochovanou poslední pramenou zmínku.

Zpracovatel dějin hukvaldského panství vydaných v 60. letech 19. stol. M. Kintor tvrdil, že olomoucký biskup Petr II. (1311–1316) zastavil toto panství. Tezí více méně nekriticky převzal i další badatelé.¹³⁾ Z nich L. Hosák dospěl k nut-

nosti vysvětlit, kdy se předtím lenní statek proměnil v přímé vlastnictví biskupa. Poměrně složitou hypotézu zahrnuje přechod přiborského-hukvaldského panství do bezprostředního vlastnictví olomouckého biskupství mezi léty 1294–1307. Zatímco v roce 1294 vzhledem k lokální listině Kozlovic, vydané hrabětem Jindřichem 8. září, předpokládá ještě existenci hückeswogenského léna, pro rok 1307 počítá již s plněním listiny hrady Hukvaldy a Sostýna (Souenteyna) k biskupským státním statkům. Základem jeho teze je tvrzení, že název biskupského Nového hradu (Novum castrum) platil pro Sostýn.¹⁴⁾

Výchozí Kinterova tvrzení se však neopírá o reálné svědectví pramenů. Prostě neexistuje doklad o nějaké zdatné hukvaldské panství biskupem Petrem. Můžeme zvdít, jak dospěl Kinter ke své tezi. Hukvaldské panství se skutečně na konci 14. a 15. stol. (tehdy již biskupské) dostávalo do zdatné držby. Převodů r. 1316 a r. 1327 znamenaly listiny jako tamější vrchnost někoho jiného než olomouckého biskupa, Kinter v těch držitelích spatřoval zdatní pány. Biskupa Petra sem přiřadil pravděpodobně vzhledem k uvedenému roku 1316. Nosčkovu šlohu podnítila skutečnost, že hrad s označením jako nový v listině o rozpořech biskupa a jeho menů ze 17. září 1307¹⁵⁾ náležel nepochybně mezi biskupské majetky, ale tímto hradem nemohl být Sostýn. Podle zdanění v lenních knihách olomouckého biskupství bylo na začátku 14. stol. označováno jako Nový hrad centrum kelečského obvodu biskupských vzarů. Jde bezpochybně o totožnost s hradem jmenovaným v listině z r. 1307. V obou případech byl jako správce hradu zachycen Frank z Choryně.¹⁶⁾ Pro náš výzkum není rozhodující, zda se Novým hradem mluví Saumburk nebo městský hrad v Kalči. Bylo to v každém případě lokalita, která nenáležela k přiborskému-hukvaldskému lénu.

Pozorné čtení listiny ze září 1307 hovoří i v jiném proti představě o předchozím zániku lenního statku Hückeswogen. Nacházíme tu údaj o tehdejšímu sparu, který se týkal hranic mezi jejich půdou a državou pánů z Krasna.¹⁷⁾ V poslední čtvrtině 13. a na začátku 14. stol. však netvořilo patrně přiborského-hukvaldské léno stále jednotný celek v plném smyslu. Mezi bratry Bludem a Jindřichem docházelo zřejmě k dohodám o podílu na výnosu a správě statků. Zda takové rozdělení majetků o důchodě vyvěralo i z případných svárů, nelze dnes spolehlivě říci. Jeví se však, že oba bratři pokládali přesto léno právě za rodinný podíl a rozdělovali si po nějaké době správu a důchody. Vyčlenění podílu neznamenalo zřejmě trvalou právní úpravu a neměnilo statutární postavení přiborského-hukvaldského léna. Patrně starší Blud je znám provenienčním příjmením buď „z Přibora“, nebo „z Trdněky“ (to druhé jen r. 1307). Jindřich se objevil v pramenech s pojmenováním podle Hukvald, Přibora i Sostýna.¹⁸⁾ Označování podle Přibora bylo nejčastější. Společně byli též bratři uváděni jako hrabata z Přibora. Jejich otce Franka zachycovaly prameny za jeho života se starým rodovým příjmením „z Hückeswogen“, ale v listinách jeho synů z r. 1292 a 1302 jako hraběte z Přibora. Nelze tedy vyloučit, že se tak nazývali skutečně i před svou smrtí.¹⁹⁾

Mezi léty 1307–1316 však zmizeli Hückeswogenové z dějin severovýchodní Moravy. K r. 1316 se zachycovali jako držitelé Hukvald Dědřich a Jindřich z Fulštejna, členové rodu, který patřil do okruhu olomouckých biskupských menů. Obě Fulštejnové byli také olomouckými kanovníky a neměli podle církevních předpisů legální potomky. V roce 1327 vystupoval jako majitel Přibora Jindřich z Kytilce, poslední jmenovitě nám známý držitel přiborského-hukvaldského léna.²⁰⁾

S datem 24. dubna 1347 se dochoválo listina olomouckého biskupa Jana VII. Volka (1333–1351) pro velehradské cisterciáky.²¹⁾ Podle této písemnosti přejal biskup do dočasné správy dvě vsi na severovýchodní Moravě, které náležely předtím velehradskému klášteru, a to Mněší a Větkovice. O těchto vsích hovoří text listiny jako o umístěných poblíž biskupských hradů Hukvald a Sostýna. Bývalé

hückeswogenské léno náleželo tedy přímo biskupovi. Podle listiny papeže Inocence VI. z 23. 11. 1354 (kložené mylně česli bodatě do r. 1355²²⁾) se obrátil na papeže olomoucký biskup Jan se sdělením, že hrad Hukvaldy býval se svým příslušným statkem udělován nebo prodáván některými biskupovými předchůdci jako léno. Biskup Jan je však vykoupil vlastními penězi a drží jako státní statek biskupství. Papež příkazuje, aby na přístě nebyl hrad s příslušenstvím udělován jako léno nebo dáván do podnájmu či jinak zcizován.

Nemůžeme pokládat dost dobře tvrzení listiny o tom, že biskup Jan vykoupil hrad a jeho panství vlastními penězi, za obrot, podle něhož poskytl peníze některý z olomouckých biskupů. Formulace listiny je v tomto ohledu jednoznačná: říká se tu, že biskup Jan VIII. Očko z Vložimi (1351–1364) panství „vykoupil ze svých vlastních peněz“ (de suis pecuniis reemerit). Z citované listiny biskupa Jana Volka z r. 1347 však víme, že již tento prohlášoval hrady Hukvaldy a Sostýn za biskupské. Papežská listina z r. 1354 však označuje za kupujícího hukvaldského panství až nástupce biskupa Jana Volka. To podporuje i sdělení listiny z r. 1347, že po smrti Jana Volka nesmí být porušována práva velehradského kláštera na Mněší a Větkovice ani biskupy, ani jinými osobami, které budou držet hrady Hukvaldy a Sostýn. Biskup Jan VII. pravděpodobně uvažoval o dalším udělování přiborského-hukvaldského-sostýnského državy jako léna. Pro rozhodující úlohu Jana VIII. Očka při přeznání přiborského-hukvaldského léna mezi státní statky svědčí předtím skutečnost, že tento biskup požádal papežskou Kurií o statutární změnu. Lze předpokládat, že se odkoupení léna nesetkalo se souhlasem případných dědiců prodávajícího leníka. Biskup se tedy chtěl ohradit papežskou autoritou před případnými nebo i realizovanými protesty.

Tezi o existenci nějakých protinároků neodporuje ani skutečnost, že v 50. a 60. letech 14. stol. nenacházíme v knihách biskupského lenního soudu v Kroměříži zdanění o takových nárocích k hradu Hukvaldy. Jestliže biskup vyřadil bývalou hückeswogenskou državu z lenních statků, nepřipustil pak kroměřížskou soudní stolicí jako příslušnou. Rovněž absence údajů o Přiborsku a Hukvaldsu v nejstarším dochovaném souhrnu lenních statků olomouckého biskupství z doby kolem r. 1320 nemá tu svědeckou hodnotu. V rukopise totiž zřetelně chybí údaje o nesporých a prokázaných biskupských lécích na Ostravsku a Místecku. Jde tedy v případě severovýchodní Moravy o nedochovanou část souhrnu. Nedostatek tohoto soupisu je dosavadní literatuře znám.²³⁾

Z úvah o době zániku přiborského-hukvaldského léna a jeho inkorporace do přímé biskupské državy můžeme zcela vyloučit jako nespornou tezi o období 1294–1307, založenou na omylu o totožnosti citovanou listinou z r. 1307 zmíněného Nového hradu se Sostýnem. Autor těchto řádků v práci vydané r. 1983 vymezil tuto dobu roky 1327–1347, přičemž počáteční mezník určoval citováním listiny Jindřicha z Kytilce a konečný citovanou listinou biskupa Jana Volka.²⁴⁾ Nevěnoval tehdy ještě pozornost informativnímu obsahu údaje o výkupu Hukvald biskupem Janem Očkem v citované listině papeže Inocence VI. Přeměna přiborského-hukvaldského léna na menší státek proběhla tedy mezi roky 1351–1354, první mezník je určen rakem nástupu biskupa Jana VIII., druhý citovanou listinou Inocence VI.

V onom dokumentu nenacházíme vůbec zmínku, že by se hukvaldsko-přiborské panství dostávalo přechodně z rukou olomouckých biskupů zdatovými. Podle informací biskupa Jana bylo udělováno i prodáváno jako monáší statek, jak prarazuje zřetelně příslušná formulace (nonnullis vasallis Olomoucentis ecclesie in feudum concedi vel vendi).²⁵⁾

V průběhu času se měnila zeměpisná podoba léna. Jak vyhlížela zeměpisně obraz přiborského monáského statku při jeho vzniku? Podle popisu v Brunově zázvěti šlo o západní díl (polovinu) újezdu vymezovaného řekami Odrou a Sedlnič-

kou, prostorem jižně od Staré Vsi n. Ondř., Ostrovic, prostorem severně od Rožnova. Problém pro určení přesného rozsahu spočívá i v řešení rozsahu lesa u Paskova a půdy patřící Petrovi Heroltovi (její lokalizace je nejasná). Spolehlivě však můžeme počítat, že do tohoto léna náležely Příborská, Hukvaldská a Frenštátská. Vynechání pokusu o podrobnější vymezení není odrazem nějaké důlepisové „pohodlnosti“; vychází totiž nejen z vědomí přílišné hypotetičnosti případných úsudků, nýbrž z poznání, že šlo o poměrně tehdy řídko osazenou oblast a hranice v lesích nebyly příliš přesné, což vedlo porádě ke sporům.

V další etapě se poněkud zmenšil rozsah léna, i když patrně ne o tolik, jak tomu mělo být podle představ vytvořených hlavně Zieglerovým míněním a neustálým poklesem majetku a moci Hückeswagenové v prospěch olomouckého biskupství. Je však nutno počítat s tím, že Hückeswagenové ztratili záhy svůj podíl na vlastnictví Paskovské a půdy získané od zmíněného šlechtice Petra. Zřejmě spoluvlastnictví Hückeswagenů a biskupa na těchto územích vyvolávalo praktické obtíže a můžeme vyslovit domněnku, že bylo likvidováno na podkladě jednorázové náhrady.

Jiný pokles v rozsahu půdy přinesla tomuto lénu realizace daru ve prospěch velehradských cisterciáků, který v podstatě původně poskytl Frank r. 1251. Původní Frankova donace půdy patřila filiálnímu cisterciáckému konventu v Příboře, leč neuskutečnila se v programované podobě. Velehradští cisterciáci se však pokoušeli na základě tohoto uchytit v oblasti. Podle listiny z r. 1292 Hückeswagenové Blud a Jindřich potvrdili velehradskému klášteru les u Příbora k výstavbě vsi v rozsahu 50 lánů. Listinný text tvrdí, že otec vydavatele hrabě Frank věnoval touto půdou klášteru a že již cisterciáci převzali do svého vlastnictví. Poté přej ke bezdůvodně vypovědi Blud a Jindřich, kteří pak toho litovali a obnovili tamější cisterciácké vlastnictví. Narozek listiny však nemuselo odrážet přesné skutečnosti. Obsah listiny o Frankově daru a tvrzení listiny z r. 1292 se plně nepřekrývaly. R. 1292 se již neobažilo o příborský klášter, zatímco r. 1251 vůbec ne o velehradských řeholnicích. Pravděpodobně se také půda získaná cisterciáckým řádem z r. 1292 plně rozsahem neshodovala s půdou, kterou získali podle privilegia z r. 1251 pro zamýšlený, leč neustavený klášter v Příboře. Vystává tedy otázka, do jaké míry byl Frankův dar vůbec převeden do skutečnosti, když cisterciáci, kteří údajně za Frankova života vlastnili darované pozemky, nezaložili konvent v Příboře. Ještě listina z r. 1292 hovoří o těchto pozemcích jako o nezúrodnném lese, což opět vyvolává otázku, proč by kolonizařsky orientovaní cisterciáci ponechali svou půdu tak dlouho ležet ladem. Realizace daru se vlekla dlouho dokonce i po roce 1292. Z 3. července 1302 známe totiž listinu obou hrabat z Příbora, v níž se opět hovoří o Frankově daru a o lokaci vsi Větkovic, tentokrát o 52 láněch v lese u Příbora. Půda Větkovic nezávisle na skutečném čase cisterciácké kolonizace snížila rozsah příborská-hukvaldského léna.²⁸⁾

Dostí řídko osídlená půda v držbě Hückeswagenů podnětovala k jistě jejich ekonomické aktivitě. Frank možná založil hrad Hukvaldy a přistoupil k osídlování území Hukvaldsko, dal podnět k založení Příbora, který se stal ekonomickým střediskem léna, v jeho čase jako lenního pána Příborská proběhla pravděpodobně kolonizace Sklenova.²⁹⁾ Avšak patrně větší aktivitu při osídlování projevil Frankovi synové Blud a Jindřich. Založením hradu Šostýna pravděpodobně ke konci 13. stol. a dalšího městského střediska Frenštátu se vytvořily předpoklady pro rozvoji dosavadního příborská-hukvaldského lenního panství.³⁰⁾

I přes uvedenou listinu popože Innocence VI. z r. 1354 se právní postavení bývalého příborská-hukvaldského léna nestabilizovalo bez obtíží. V listině z 18. prosince 1259 zdůvodňoval biskup Jan VIII. připojení statku do přímé držby olomouckých biskupů kritikou údajné násilnické a loupeživé činnosti dřívějších držitelů Hukvald. Nacházíme v listině sdělení, že k oněm integraci přispěl i císař

Karel IV. Doklad je pozoruhodný především poměrně přesným popisem přípoje nákuvaldsko-příborského statku. Uvádí se tam, že k panství náležely kromě hradu Hukvald a městečka Příbora jmenovitě zamenované vsi. Jejich jména se tu uvádějí podle přepisu dokumentu vydaného biskupem v originále papežské listiny z r. 1364 (listina biskupa Jana z r. 1359 se nedochovala v prapise, ale v konfirmaci papeže Urbana V.): „Carlowicz, Teychow, Novumteychow, Gleserdorf, Petrowicz, Kocnicz, Tirnow, Leivenhow, Mestlicshow, media villa (polovina vsi) Zewistendorf, media villa Sedlice“. Jde tu o 11 vsí, z nichž 8 lze jednoznačně ztotožnit se známými lokalitami, zatímco u 3 názvů se dosavadní práce neshodovaly plně, a to u jmen Kocnicz, Leivenhow, Mestlicshow. Za známé můžeme tedy pokládat osady Kozlovce, Tichá, Nová Tichá, Sklenov, Petrovice, Tránčv, Závčice, Sedlnice.

Problémy a objasnění tří nejjasnějších názvů jsou částečně spjaty s písemnou formou záznamu. Listinu z r. 1359 nejmenomně nemáme zachovanou v originálu, ale máme k dispozici ve vatikánském archivu 2 její zápisy v registrech.³¹⁾ Některé přepisy místních jmen se liší graficky. Zjišťujeme také rozdíly ve čtení u jednotlivých bodatelů. Místní jméno Mestlicshow čte vydavatel 9. svazku moravského diplomatáře V. Brandl ve znění z r. 1364 jako Mestlicshow a vydavatel 3. svaz. vat. kónských bohémik B. Jenšovský jako Mestlicshow. Tato diference však nevypovídá ještě pochybnosti z hlediska určení. Dřívější badatelé sice přisuzovali název Metylovicem nebo Myaliku, leč jde zřejmě o Lhotku u Místku, známou z r. 1437 jako Hnojovku Lhotu, tedy Místlickú Hau.³²⁾ V. Brandl čte název Kocnicz jako Kocnicz, což zavádělo ke ztotožnění s Kocnicem. Přitom však ves Kocnice je na Mlátsku o Příborskou neznámá, takže se předpokládá její zánik.³³⁾ Zřejmě však jde o záznam názvu Skotnice, na středověké poměry ani ne mimořádně zkomolený. Týž editor čte zápis Leivenhow jako Laibenhaw, což nabízel ztotožnění s Chlebovicemi. B. Jenšovský zachycuje přesněji Leivenhow a upozorňuje na zápis v registrech Lewenhaw. Ztotožňuje takto zamenovanou lokalitu s Lichnovem na Frenštátsku. Ztotožnění s Chlebovicemi, z věcných důvodů málo pravděpodobné, nemá při opravě kmenového „h“ na „v“ ani jazykové důvody. Ztotožnění s Lichnovem je třeba vyloučit z věcných příčin rovněž. Autor tohoto článku v dřívější práci připouští možnost shody takto uvedené lokality s Klokočovem. Bohužel, zamenované znění nedovoluje jasný výklad. V roce 1327 náležel Klokočov, zapsaný jako Glökeschow, k příborská-hukvaldskému panství. V listině uherckého krále Zikmunda z 1. ledna 1400 se zachycuje Klokočov jako příslušný k hukvaldskému panství.³⁴⁾ Tyto indicie dovolují předpokládat, že Klokočov mohl r. 1359 náležet do vytýčené sféry hukvaldsko-příborského statku, ale za plně spolehlivé doklady to nemůžeme pokládat. Název Leivenhow byl tedy možná značně zkomoleným zápisem místního jména Klokočov (zejména v německé jazykové formě). Bez podrobnějšího průzkumu souvislostí nelze o tom vyslovit spolehlivější úsudek.

Při zkoumání, které již máme o motivech vedoucích k vydání středověkých listin, lze předpokládat, že biskup Jan VIII. měl konkrétní důvod pro jmenovité vymezení hukvaldsko-příborského panství. Jako zřejmější důvod se tu rysuje statutární oddělení Příborská a území Hukvaldsko od Šostýnsko-frenštátského dílu původního hückeswagenického léna. Jan Očko z Vlašín krátce po svém nástupu do hodnosti olomouckého biskupa vykořistil příborská-hukvaldské léno zejména s oběma hrady Hukvaldami a Šostýnem. Šostýn a k němu přilehlé osady (užší Frenštátsko) udělil jako léno svému bratrovi Michalovi z Vlašín, zatímco ostatní část léna proměnil ve stolní statek biskupství. Proti Michalově držbě Šostýnského panství podal protest u biskupského lenního soudu Oto z Linov, Stach a Jeneč z Kamén. Nevíme sice přímo, o co opírali své nároky, ale můžeme se domnívat, že šlo o dědičné předchozího jménem nám neznámého lenního držitele Šostýna a možná i celého příborská-hukvaldského panství. Soudní pře skončila

v padesátých letech 14. stol. pro Zolbec neúspěšně. Pan Michal se zřejmě nechal usadit na Sostýně a léno prodal Alšikovi z Faltějova.³¹⁾ Ve složité právní situaci, kdy původní příborskohukvaldské léno bylo rozděleno do dvou částí s rozdílným statusem, zřejmě potřeboval biskup vymazat hukvaldské panství tak, aby nevplynuly nějaké nároky pozdějších biskupů držitelům frenštátského manství, a tím nepřímo proti jeho příbuzným. V listině se proto vypočítaly přesné osoby, které patřily k již biskupskému hradu Hukvaldy, ale vycházely ty, které byly uděleny jako léno Michalovi z Vlečtiny.

Pro svůj postup získal Jan VIII. i papežské potvrzení, a to konfirmací své listiny z prosince 1359 papežem Urbanem V. z 17. března 1364.³²⁾ V této papežské bula se opakuje, že někteří předchůdci biskupa Jena rozčlenili hrad Hukvaldy a městečko Příbor a příslušným udělovali v léno. Papež také vyjadřuje svůj souhlas s inkorporací tohoto majetku mezi státní statky biskupství.

Frenštátsko pak zůstalo až do 15. stol. lenním statkem. Za poměrně složitých vztahů, kdy se proplétaly v biskupské državě na severovýchodní Moravě lenní a zástavní držby, se staly Frenštát a vesnice k němu příslušné složkami rozšířeného hukvaldského panství. Frenštátský manství stálo tvořily v 14. a na začátku 15. stol. hrad Sostýn, město Frenštát a vsi Kopčevice, Lichnov, Vičovice, Drnholc a polovina Závěle. Drnholc vznikl možná až po rozdělení původního příborskohukvaldského léna, nazýval se totiž r. 1382 Novou Vsi. K šostýnsko-frenštátskému lénu náležela rovněž půda malých zaniklých vsí u Frenštátu.³³⁾

Dějiny lenního panství s centry v Příboře a na Hukvaldech v 13. a 14. stol. získaly v očích historiků této oblasti více pozornost, ovlivněnou však i představami, které nerespektovaly plně informace bytí řídkých pramenů. Zaslouhují proto kritické zpracování, přestože se příborskohukvaldské léno nestalo zvlášť dlouho dobovým faktorem v středověkém vývoji severovýchodní Moravy. Během své přibližně stoleté existence však ovlivnilo topografickou mapu regionu a přispělo k formování některých předpokladů pro jeho rozvoj, jako dominantní sílu hukvaldského hradu nebo rozlišením sítě městských obcí.

Poznámky:

- 1) P. Ziegler, Die Grafen von Hückeswagen in Mähren, Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens, 45/1943, s. 1–30, 81–123, 141–177.
- 2) Tamtéž, s. 6–7. Fotokopie originálu: Okres. archiv N. Jičín – Pozůstalost dr. Paula Zieglera.
- 3) CDB VI/2, č. 526. Překlad Z. Kristena viz Závěr olomouckého biskupa Bruno z roku 1267, Ostrava 1968. V textu dále uvedený přeložený úsek se v našem odlišuje od Kristanova překladu.
- 4) CDB VI/1, č. 145.
- 5) CDB IV/1, č. 225 a.
- 6) L. Hosák, Nejstarší dějiny Ostravy a Ostravsko, Ostrava I [1963], s. 35–36. Týž, Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848, Ostrava 1967, s. 340, klade vznik léna do doby o něco pozdější.
- 7) J. Felix, Hrad Hukvaldy, III. vyd., Mor. Ostrava, s. 11.
- 8) F. Linhart, Dějiny Paskova, 14. výpr. zpráva čes. vyš. gymnázia v Místku za škol. rok 1908/9, s. 5; týž, Místský okres, Vlastivěda moravská, Brno 1915, s. 81.
- 9) P. Ziegler, c. d., s. 91–106, B. Dušková, K otázce kolonizace na Příboře v 13. století, Slezský sborník, 59/1961, s. 341 (v této práci na s. 349 nacházíme též časové vymezení 1252–1257 i argumentačně prakticky shodné s rozptýleným vyjádřením v textu); L. Hrobová, Ekonomika feudální držby olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století, Praha 1964, s. 98–99; Brůpěk město nikoliv nejmenší, Brůpěk (1969), s. 32–33; Hrad, zámek a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Severní Morava, Praha 1983, s. 95–96.
- 10) J. Bakala, Osídlení Místečka a Brůpěska v období vrcholného feudalismu, Frýdek-Místek 1983, s. 53–55.

- 11) A. Turek, Z minulosti Bernartic v době feudalismu, VSONJ, sv. 19 (1977), s. 17, soudí, že Bladavici získali starojidělské panství v poslední třetině 13. stol. Týž, Hrad a panství Starý Jičín, N. Jičín 1978, s. 10; to zpřesňuje na léto 1267–1277, Týž, K starším dějinám Závěle, VSONJ, sv. 27 (1981), s. 15, určuje dobu ztráty starojidělského panství Hückeswageny k r. 1278.
- 12) CDB VI/2, č. 346; listina s datem 12. 9. 1277 je jednou z verzí mírové smlouvy mezi králi Přemyslem Otokarem II. a Rudolfem I. Za totožného s Jindřichem z Příboře byl pokládán tam uvedený hrabě (Henricus) de Virburg. Ten však podle kontextu náležel zřejmě k Blechticům z okruhu Rudolfa Habsburského a jeho shodu s Hückeswagenem Jindřichem je nutno vyloučit (zřejmě šlo o příslušníka hraběcího rodu Urochů z jménem podle města Freiburg im Breisgau). Údaj J. Broka Nejstarší dějiny Stramberka, VSONJ, sv. 33 (1984), s. 2, že Hukvaldy držel Hückeswagenov jen do r. 1285, vznikl patrně nepochopitelm.
- 13) M. Kinter, Die Olmützer Hirt-erbischofliche Herrschaft Hochwald, (1885), s. 11–12.
- 14) L. Hosák, Počátky Frenštátu a hradu Schauensteina, Slezský sborník, 57/1959, s. 340–341, poté v několika dalších jeho pracích. Kinterovi, resp. Hosákově tezi pak přejímala převážná část regionální literatury.
- 15) CDB VI, č. 9.
- 16) K. Lechner, Die ältesten Belehnungs- und Lehnensgerichtsbücher des Bistums Olmütz, Brünn 1902, Belehnungsbücher, s. 7–8. Příslušný odstavec je označen: „Hec est informacio facta per vasallum Kozencensem...“. Nacházíme v něm totu ustanovení: „Item Mikko Schenk tenetur de Tuske in novo castro reside“... „villa Comarne, quem nunc dominus Franco tenet...“ „in novo castro reside“... „Item pater domini Franconis habuit in Storicz 4 lanes, de his resedit in novo castro...“.
- 17) V listině se výslovně prohlašuje: „Amplius privilegia Olomouensis ecclesie declarantur super metis et limitibus, pro quibus inter Bouslaum et amicos suos de Croano et inter Bladenem de Tinnavia et Hoymannum comitem de Frybur quacio habetur...“.
- 18) Viz CDB IV, č. 227, č. 309; CDB V, č. 14, č. 73, č. 132; CDB VI, č. 9, G. Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren, Brünn 1855–1863, sv. I/3, s. 52.
- 19) CDB IV, č. 309; CDB V, č. 13, A. Adams, Dějiny města Ostravy v přehledu až do r. 1860, Mor. Ostrava 1927, s. 6, přilípná za jisté, že se Frank označoval jako hrabě z Příboře.
- 20) CDB VI, č. 102, č. 342.
- 21) CDB VII, č. 705.
- 22) CDB VII, č. 322. Listina je datována denním datem 25. 11. (podle římského kalendáře) a 2. rokem pontifikátu Inocence VI. Ten nastoupil na papežský trůn v prosinci 1352.
- 23) Srov. K. Lechner, c. d., s. IV. Rozporné postoje k tomu zaujal L. Hosák. Zatímco v práci Nejstarší dějiny Ostravy..., s. 39, usuzuje, že zámek na Hukvaldech neexistuje pro přerušení zápisů, v práci Ostrava a její okolí v době předhusitské, Ostrava II (1964), s. 60–61, vysvětluje neexistenci takového zámku udělením Hukvaldska do zástavní držby.
- 24) J. Bakala, c. d., s. 83–84.
- 25) O tom, že se olomoucký biskupský manství kupovalo ve středověku i od lenního pána, svědčí prodej voleškovského říšského léna v 98. letech 14. stol. Viz: CDB XII, č. 133; K. Lechner, c. d., Belehnungsbücher, s. 15.
- 26) CDB IV, č. 309; CDB V, č. 187.
- 27) K domněnce, že hrad Hukvaldy založil Frank náky po prodeji rodového hradu v Porčíně r. 1260, viz J. Bakala, c. d., s. 40–48; tamtéž, s. 64–65, rovněž otázka počátků Sklenova.
- 28) Srov. J. Bakala, Počátky města Frenštátu p. R., VSONJ, sv. 28, s. 6–7; týž, Osídlení Místečka..., s. 79–81.
- 29) Srov. CDB IX, č. 142 (editor V. Brandt, otiženo na základě konfirmace z r. 1364); Monumenta Vaticana res gestas Bohemios illustrantia III, č. 271 (editor B. Jerský, přehledná 162 k zápisům v papežských registrech); RDM VI/2, č. 254 (přepis místních jmen shodný s CDB). Originál papežské konfirmace z r. 1364 viz Stát. obl. archiv Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouckého, pergamenové listiny, sign. E I a 8.
- 30) J. Bakala, Osídlení Místečka..., s. 91–92; týž, Nejstarší zpráva o Lhotce, Pohřebný – Společenské vědy, č. 2/1983, s. 1–4.
- 31) Viz L. Hosák, Přehled historického místopisu..., s. 344. Týž, Středověké osídlení a kolonizace mezi Odrou, Ostravicí a Beskydmi, Čas. Společ. přátel

starožitnosti, 64/1956, s. 21, ztotožňuje údajný záznam Koricz se Skarotínem; to však není příliš reálná možnost.

- 31) Srov. J. Bokalo, Osídlení Místecka..., s. 92–93. Listina krále Zikmunda z 1. 1. 1409 viz CDM XIII, č. 1. L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1933–1938, s. 698, nadhazuje možnost ztotožnění této lokality s Lihostí.
- 32) K. Lechner, c. d., Lehengerichtsbücher, s. 20. Srov. k tomu též A. Turek, Ke starším dějinám Závřic, s. 15–16. Uvažuje, že k prodeji léna Alšikov z Fulštejna došlo před rokem 1354. V souvislosti s účelem listiny z r. 1359 lze předpokládat, že tam uvedenou polovinu Závřic byl díl záměny později jako alodní zatímco díl tzv. lenní náležel tehdy k šostýnskému statku.
- 33) CDM IX, č. 345 (editor mylně zařazuje listinu k 16. 2.); k originálu viz pozn. 29.
- 34) Srov. A. Turek, Ke starším dějinám Závřic, s. 14–16; O. Tabáček, Frenštát a zaniklé vsi, VSONJ, sv. 28, s. 11–19.

SBÍRKA TYPÁŘŮ OKRESNÍHO ARCHÍVU V NOVÉM JIČÍNĚ

Jaroslava Brichová

Tímto článkem chci přiblížit čtenářské veřejnosti část bohatého materiálu našeho okresního archivu, který je součástí archivních fondů a nebylo o něm dosud nic publikováno. Jde o typáře (pečetidla), pomocí nichž se zhotovovaly pečeti, které byly důležitou součástí úředních písemností středověké společnosti a jejichž funkce a historické proměny jsou širší čtenářské veřejnosti poměrně málo známy. V žádném případě zde nepodávám vyčerpávající výklad o pečetích našeho okresního archivu, to by si vyžádalo samostatnou větší práci.

Pečeť je obrazové znamení, které vzniklo otiskem typáře do pečetní látky (hlína, vosk, kov, papír). Pečeť měla několik základních funkcí:

1. pověřovací (nejdůležitější),
2. uzavírací (uzavírá list, dopis, balíček),
3. porovnací (např. značka zboží).

Pečetě provádějí lidstvo od doby, kdy se objevilo písmo a rodily majetkoprávní vztahy, které bylo potřeba pojit viditelným znakem. Tak se staly pečeti důležitým právním pověřovacím prostředkem, tj. svou přítomností potvrzovaly platnost a správnost obsahu písemnosti i souhlas jejího vydavatele. Chránily právní nároky, privilegia a svobody institucí i jednotlivců, státní i soukromé tožnosti, symbolizovaly veřejné uznání. Proto se s nimi pojila i posvátná čta k symbolům vídnoucích vstev feudální společnosti. Se zánikem feudalismu ztratily i pečeti význam právního pověřovacího prostředku a staly se předmětem sběratelství a posléze i materiálem pro vědecké zkoumání.¹⁾ Nezanikly však všechny jejich funkce. Dodnes ochraňují cenné věci (úřední pečeti), uzavírají dopisy, ale pouze jako prostředek navíc (osobní pečeti), zdůrazňují mimořádné právní akty (mezinárodní smlouvy, významné atd.). Jejich právní funkci pověřovacího prostředku nahradilo v moderní době razítko (zejména v průběhu 19. století), které se otiskuje přímo na písemnost a případně podpis vydavatele. Pečetě, i když dnes

Městská pečeť Bílova ze 17. stol.
Foto Jan Čip

nemají svou právní hodnotu, zůstaly oblíbené v neposlední řadě i pro svůj romantický kolorit a pletlivou výtvarnou stránku. Symbolika charakteristická pro středověké pečeti ustoupila v 19. století jednoduchosti a účelnosti a přešla jen u pečeti spolků a korporací, což a později společenství a u pečeti soukromých.

Již starověké národy používaly pečeti (Babylonané, Asyřané). Odtud přešla znalost pečetění do antického světa a posléze do kanceláří papeže, byzantských císařů a panovníků rané feudální Evropy. Pro různé oblasti a dobu nacházíme specifický způsob pečetění respektive používání určitého druhu pečetní látky, charakteristický tvar, barvu, umístění textu a obrazu, typ písma v legendách,²⁾ způsob připojení ad. Nejstarší pečeti byly z hlíny a kovu. Později se stal nejrozšířenější pečetní látkou vosk přirozený (hnědý) a posléze i barevný (nejčastěji červený). Kovové pečeti se udržely např. v papežské kanceláři (huť). Od 16. století se objevuje také papír nejprve jako ochranný kryt vaskových pečeti a později jako pečetní látka.

Obraťme nyní pozornost k vlastním typářům, tedy „nástrojům“, pomocí nichž se pečeti zhotovovaly. Typáře jsou cennými doklady své doby. Množství a způsob jejich dochování i uložení v našich archívech a leckde ještě i v muzeích se

Pečeť cechu kovářů ve Fulneku z r. 1574
(nejstarší dochované pečetidlo v OA Nový Jičín)
Kresba Miroslav Šopuch

hodně lidí. Řádo jich byla ztracena v průběhu změn společnosti za posledních 150 let a také zničena, ať již z důvodů nezálosti nebo lidské chamtivosti (zlaté pečetidlo).

Typů se skládá zpravidla z kovové destičky, kde je vyrytý negativ pečetního obrazu i legenda pečetě, a z držadla, které bývá kovové nebo dřevěné. Vlastní pečetění se provádělo tak, že se tekutý vosk nalil do formy a do něj se pomocí typů otiskl obraz i legenda. Po ztuhnutí se hotový otisk — vlastní pečeť vyňala a připojila k písemnosti.³⁾ S postupem doby přibývalo písemného materiálu, a tak se tekutý vosk kapal přímo na písemnost a otisk se provedl přitisknutím typů.

V novojičínském okresním archivu se nám zachovalo 112 pečetidel a několik desítek kovových razítek. Nejvíce je pečetidel cechovních, tj. pečetidel středověkých organizací sdružujících jednotlivé řemesla. Dále máme řadu typů měst-

Pečeť města Nového Jičína z r. 1672
Kresba Miroslav Šopuch

ských, pečetidla obcí a typů úřadů státní správy 19. a 20. století,⁴⁾ malé množství pečetidel škol a spolků, i několik soukromých. Uloženy jsou u fondů, zpracovaných i nezpracovaných, kam organicky patří, a ta pečetidla, k nimž se nedochovával žádný další písemný materiál, tvoří Sbítku pečetidel a razítek okresního archivu.

Kovové destičky typů jsou vyrobeny nejvíce z mosazi, žlutého kovu, který se začal používat ke zhotovování pečetidel až od konce 16. a v 17. století. Několik typů má destičky stříbrné, jde o městská pečetidla Nového Jičína, Příbora a Frenštátu pod Radhoštěm. Dále se setkáváme s destičkami železnými, vždy s přilepenými držadly ze stejného kovu. Ve dvou případech se dochovávají typy měděné, které byly poměrně vzácné (opět s držadly ze stejného kovu). Zajímavé je, že mezi novojičínskými typy nemáme ani jedno pečetidlo bronzové, které bylo neobvyklejší od raného středověku až do 16. století.

Větší pečeť města Píboru z r. 1615
Kresba Miroslav Sopuch

Tvor pečetidel, a tedy po otisku i samotných pečeti, je převážně okrouhlý (kotouč), jen v malém počtu případů nalézáme ovál, buď s delší osou vvislou nebo delší vodorovnou.

Většina našich dochovaných typů má držadlo. Jejich velikost, použitý materiál a tvary jsou různorodé. Dochovaná pečetidla s dřevěným držadlem mírně převažují. Zatímco u typů s kovovým držadlem bývalo rytá destička přiletována přímo k držadlu, u typů s držadlem dřevěným se k destičce přiletovala silnější kotouč (ová) s výstupkem a na ten bylo teprve dřevěné držadlo nasazeno. Máme případy, kdy držadlo kovové je ze stejného materiálu jako rytá destička (mosaz, měď, železo). Většinou však byl kovový typů drahý, a proto se k ryté desce, která bylo často tenká, přiletovala destička z levnějšího kovu (železa) a pak teprve připojilo držadlo. Velikosti a tvary držadel jsou u dochovaných typů velmi rozmanité. Nejmenší držadlo měl pouhých 15 mm, největší

Pečeť cochu sdružených řemesel (kováři, koláři, bednáři, zámečníci)
v Klímkovicích z r. 1579
Kresba Miroslav Sopuch

122 mm. Tvary kovových držadel byly buď válcovité nebo ve většině případů osmiboké (pravidelné i nepravidelné), jen výjimečně se vyskytl jiný tvar. Naproti tomu u dřevěných držadel se setkáváme s pestřejší škálou tvarů – od jednoduchých hřibovitých, hruškovitých a válcovitých až k složitým ozdobně soustruženým tvarům. Zvláštním druhem držadla bylo tzv. křídlo, pevné nebo sklopné. Šlo o plochou destičku různého tvaru o poloměru shodném s rytou deskou typče, která byla připevněna kolmo k rubu ryté desky. Máme dochovano stříbrné pečetidlo města Píboru z roku 1615, kde je velmi pěkně stříbrné křídlo přiložené do ozdobného tvaru. Ostatní dochované typče s křídly mají jednodušší, většinou obdélníkový tvar, a v něm provrtanou dírkou na zavěšení. Některé pečetidel se dochovalo bez držadel. Zde potom nastává problém, jak zhotovit otisk, protože rytou desku bez výstupků není za co uchopit. Držadla typčů obsahovala někdy řadu údojů a značek, které pomáhaly určení doby vzniku pečetidla, způsobu

Pečeť cechu kožešníků ve Frenštátě pod Radhoštěm z r. 1651
Kresba Miroslav Šapoch

použití při zhotovování pečeti a vypovídají i o majiteli. Setkáváme se např. s označením vrchu pečeti v podobě kříže, omdlejšího kříže, jednoduché i vícenásobné rhy, šipky, hvězdičky apod. Nacházíme na dřevěných dotacích, která měla odpovídat době vzniku typů. Mezi novojičínskými typy se nám dochovaly čtyřlístkové typy se železným držákem z roku 1672 pro větší pečeť města Nového Jičína, na jehož držadle čteme dokonce souvislý text o jména členů městské rady: (přeloženo z latiny) „Ke cti Boha a užtku obce nechal zhotovit tuto pečeť slavný senát města Nového Jičína za kancléře pana Zacha Gärtlera a radních těchto: pana Zacha Foschanka, pana Zacha Neissera, pana Bedřicha Kocha, za starších: pana Jiřího Lea (?) Schindlera, pana Jana Wellhardta, pana Václava Schindlera, pana Jana Gärtlera, pana Martina Peschodta, pana Vavřince Křtla a syndika Pavla Kristiána Weidlichu, kandidáta obouhro práva, léta bytí 1672“. U některých kovových držadel i klíčů pozorujeme, že jsou nahoru rozložena

Pečeť obce Kunewald z 18. století
Kresba Miroslav Šapoch

šedý křídlový z doby, kdy se již na písemnost vyráběla pečeť přes papír, k čemuž bylo zapotřebí značné síly.

Najednodušší částí typů byla rytá deska, pomocí níž se zhotovovaly vlastní otisky – pečeti. Popisujeme tedy pečetní obraz a legendu v následující části podle otisku, a to heraldicky, tj. z hlediska samotné pečeti.²⁾ Pečetní obraz se nalézal v pečetním poli, nejčastěji uprostřed. Pečetní pole bylo odděleno od kraje pečeti zvláštním lemováním v různých podobách. Na novojičínských pečetích nalézáme lemování jednoduchou linkou, perlou, šňůrou (provazem) i bohatěji vlněm či ratolestí nebo kombinací několika lemování. Stejně ohraničení bývalo i na okraji pečeti. Mezi pečetním polem a okrajem pečeti, oddělená lemováním, se nacházela legenda, nejčastěji v podobě opisu, který obíhal kolem pečetního pole. Teprve u novějších pečeti z 19. století byla postupně používána zavedená pravidla a vyskytovaly se i pečeti bez pečetního obrazu a s legendou ve formě nápisu

Pečeť cechu ševců v Novém Jičíně z r. 1677
Foto Jan Čip

napříč nebo do oblouku přímo v pečetním poli. Rovněž lemování u těchto novějších pečeti mizí.

Vlastní pečetní obraz do jisté míry charakterizoval majitele pečeti a jeho funkci ve středověké společnosti. Proto nalézáme na pečetích jednotlivých cechů většinou nástroj nebo výrobek typický pro určité řemeslo i patrona cechu, na pečetích městských znaků města mající svůj vztah k vrchnosti, na pečetích úředních státní správy jednotný rakouský státní znak a tak podobně. Pečetní obraz je umístěn buď na štítě nebo bez něj.⁴⁾ Některé dochované novojičínské typy mají složité pečetní obrazy, umístěné na dekorativních, nejčastěji barokních štítech se štitonoši, klenotem a složitou barokní výzdobou. Jsou to hlavně pečetidla spojených cechů, kde na štítě vidíme řadu znaků jednotlivých řemesel. Například se dochoval typů cechu sdružených řemesel v Klimkovicích z roku 1579, který obsahuje na jednom štítě znak kovářů (podkova), kolářů (kolo), bednářů (kružídlo) a zámečnicků (visací zámek). Kromě pečetního obrazu nalézáme v pečetním poli někdy i dataci, častěji je přímo v popisu. Bývá umístěna v horní části pole nad štítem, ale někdy také rovinově vepsaná do pečetního znamení. Např. cech smýdlnů ve Frenštátě pod Radhoštěm má ve svém typografickém z roku 1704 dataci v pečetním obrazu — polečném kole, kde je vepsána v každé jeho části jedna číslice.

Podal pečetního pole se vine opis, který obvykle obsahuje základní údaje o majiteli pečeti, případně dobu vzniku typografie. Někdy je i pro odborníka těžké rozluštit jeho smysl. Údaje bývají dlouhé a místa málo, proto se užívalo různých

zkratk a někdy dával zhotovitel pečetidla i chyby. Písmo opisů (nápisů) novojičínských typů je ve většině případů majuskulní, pouze u několika novějších pečetidel 19. století se objevuje výjimečně minuskula a častěji kurzivní písmo. Z hlediska druhu písma se setkáváme nejčastěji s humanistickou majuskulou, méně s kapitálou.

Jazyk legendy u novojičínských typů je převážně německý, ale také latinský, zejména u městských pečetidel starších. Vyskytuje se i čeština, jak u městských, tak i cechovních typů, a to hlavně u měst s převahou českého obyvatelstva (Příbor, Frenštát p. R.).

Podle typu pečetního znamení patří téměř všechny novojičínské typy do jejich otisků k pečetím znakovým. Nejvýznamnější skupinu z hlediska právního dosahu užili pečeti tvořili typy městské. Některá města (Nový Jičín, Příbor) mají dochovanou tzv. větší pečeti, Příbor i menší pečeti, které se užívaly na významnějších písemnostech při rozhodování o záležitostech města městskou radou. V opisu bývá označována jako „pečet rady a města“. Ve většině ostatních případů města (Bílavec, Frenštát p. R.) označovala své pečeti jako „pečet města, městce, ko, měšťanů, kanceláře, kancláře magistrátu“. Zvláštní skupinu v rámci městských pečetidel tvořily typy označované jako „pečet rychtáře, soudce“, které užíval rychtář nebo vrchnostenský úředník, pověřený řízením soudních záležitostí. Vlastní pečetní obrazy novojičínských, městských pečeti, které zobrazením na štítě se staly i městskými znaky, byly již podrobně popsány v článku V. Steinbachové.⁵⁾

Nepočtenější skupinu dochovaných novojičínských typů tvoří pečetidla cechovní, mezi nimiž najdeme i nejstarší typ našeho okresního archivu z roku 1574. Jestliže u městských pečeti nacházíme v pečetním poli většinou znak vrchnosti nebo jeho část, která se stala městským znakem, u cechovních pečeti bývá vyobrazen nástroj příslušného řemesla, výrobek, patron apod. Při určování, kterému řemeslu patří určitý typ, je situace složitější než u heraldických městských. Řada řemesel zanikla, zmizela znalost příslušných nástrojů a způsobů výroby. V následujícím přehledu uvádím znaky a znamení příslušných řemesel, které se nám dochovávají na novojičínských typografích, respektive na jejich otiscích — pečetích:

Bednáři:	šuf a nad ním police, rozvěšené kružídlo
Brodýři	břítva
(lazečníci):	
Cináci:	korvace a vikem
Hosiři:	zklížená sákyra s vložkou, hostácká helma
Hoďníci:	hoďiny
Hrnčiři:	Adam a Eva pod stromem s hadem, váza a hrnčířský kruh
Hřebčiči:	tři hřebíky
(čvočkaři):	
Klempíři:	lucerna
Koláři:	kolo
Kováři:	podkova s hřebem, někdy rozvěšená dolů, překlížená kladivem o lopatou
Kožešníci:	část štítu potažena koželinou, halubice s ratolestí, táz i v klenotu nebo v dolní části pole hrobovní zeď, štitonoši — grylové svatý Šebestián probodený šípky (patron), postava s lukem
Lučištníci:	(puškaři):
Mlýnáři:	palečné kolo, nad ním koruna a ratolesti, rozvěšené kružídlo, hoblík, úhelník a sekýra
Nožíři:	nůž (břítva)

Pekaři:	precilik pod korunou, calta (houska), rohlik
Pletáři punčoch:	dvě punčochy
Postřihači:	grýf vpravo hledící se štětou v pazouře, helm a v klenotu arel s postřihačskými nůžkami na prsou, nebo samostatně postřihačské nůžky. Většinou spojení s řemeslem soukeníků
Právověrečníci (šenkvní bratrstvo):	tři díbáňky, dvě zkřížené limpy k přehazování slodu ručnice (ručnička), krátká puška
Ručníkovi:	koňské femeny, po stranách dva grýfy
Řezníci:	kráječský volek, v klenotu lev ve skoku s korunou, nebo dvě zkřížené řeznické sekery, přes ně špicí nahoru a ostřím doleva řeznický nůž
Soukeníci:	zkřížené soukenické stěly, jedna až tři štětky, někdy dvě palice, společný znak s postřihači: soukenická stěla, postřihačské nůžky a dvě soukenické štětky
Ševci (obuvníci):	tři odlišně umístěné škaré, nad nimi koruna, v klenotu lev ve skoku s korunou, nebo jedna bota uprostřed a pod ní pře-křížený hřebík a ševcovské kladívko a překřížené kladíto se šídlem, nebo kopyto
Šnárkovi:	svatý Jan Křtítel a svatý Pavel (patroni)
Tesaři:	kružidlo zkřížené s úhelníkem, sekera, kramle, dvě sekery pře-křížené pilou, vrut
Tkalci:	tkalcovský stav, zkřížené tkalcovské hřebeny, tkalcovský člu-nek
Tkalci - cichafi:	tři člunky sestavené do trojúhelníku
Truhláři (stolar):	hoblík a pod ním úhelník někdy překřížený s kružidlem
Zámečníci:	visací zámek, zkřížené klíče

Vedle znaků jednotlivých řemesel existovaly ještě složitější znaky na pečetích spojených cechů neboli rojčechů. V těchto případech bývala v početním poli zastoupena všechna řemesla, zpravidla jedním znamením v oddělené části štítu nebo početního pole. V okresním archivu máme dochováno deset typů rojčechů, nejstarší cech kovářů, kolářů, bednářů a zámečnicků v Klimkovicích z roku 1573.

Typů obcí, které máme dochovány, odpovídá typem početního obrazu ostatním vesnickým počatím na Moravě i v Čechách. Najdeme zde převážně znamení, která mají vztah k půdě respektive k zemědělství. Jsou to radlice, kosa, srp, brány k vložení, ale i stromy, církevní stavby – kaple, kostelík. Jiná znamení se vyskytují zřídka, např. sova na pečeti obce Jilovec.

Zbývající skupiny typů tvoří pečetidla úřadů státní a městské správy po roce 1850, pečetidla škol, spolků a několik pečetidel soukromých. Jsou převážně z 19. století, a tak se setkáváme u řady z nich s početními pouze nápisovými. Pečetní obrazy ostatních jsou poměrně jednotné, buď se vyskytuje rakouský státní znak nebo znamení příslušného města (pečetidla škol).

Většina těchto novodobých pečetidel se užívala již jako razítka, tj. otisk se „razil“ ne do vosku, ale pomocí barvy na písemnost. Postupně byla pečetidla zcela nahrazena kovovými a gumovými razítky, která na rozdíl od pečetidel měla reliéf vystupující, nikoliv rytý.

Poznámky:

- 1) Věsta, která se zabývá zkoumáním pečeti se nazývá strogistka. Je úzce při-buzná s další disciplínou pomocných věd historických heraldikou, která zkoumá znaky. Jejich úzká součinnost je důvodem předpokladu, že řadu znaků nacházíme v nejstarší podobě právě na pečetích, respektive jsou ložná s vyzobrazením na pečetích.
- 2) Legenda (opis) je za 1. písmenný text na pečetích (jako v našem případě) a mincích a za 2. vysvětlující text k obrazům, rytinám a mapám.
- 3) Připojovala se buď přivěšením, tj. upevněním pečeti na jiné než psací látku, např. na hedvábné nitě nebo zvláštním, tj. na nastříhaném proužku psací látky. Pečate byly jednostranné nebo oboustranné, podle toho, zda-li měly početní obraz jen na jedné nebo na obou stranách.
- 4) Některé typy novodobé z 19. století, zejména ty, které se užívaly po roce 1850, byly používány jako razítka, tj. namáčeny přímo do barvy a otiskovány na písemnost. Přesto je ale vedeme jako typy s rytým reliéfem na rozdíl od razítek s reliéfem vystupujícím.
- 5) Uvádíme-li v popisu levou stranu pečeti, je to strana po naší pravé ruce a naopak u levé ruky máme pravou stranu pečeti.
- 6) Je-li početním obrazem znak města (cechu), pak rozlišujeme termíny znak při umístění na štítě a znakové znením, tj. bez štítu volně v početním poli.
- 7) V. Steinbachová, K otázce znaků měst a městeček v okrese Nový Jičín, VSONJ č. 4, 1970, str. 44–51.

Soupis dochovaných pečetidel v Okresním archivu Nový Jičín

1. datované:

doba vzniku:	majitel (uživatel):
1574	cech hrnců Fulnek
1578	cech právověrečnický Nový Jičín
1573	cech sdružených řemesel Klimkovic (kováři, koláři, bednáři, zámečníci)
1585	cech soukenický Příbor
1596	cech tkalcovský Příbor
1607	cech tesařů Nový Jičín
(1615)	město Příbor (větší počet)
(1615)	město Příbor (menší počet)
1619	cech pekařů Nový Jičín
1622	město Bilovec
1623	cech řeznický Nový Jičín
1628	cech řeznický Bilovec
1651	cech kovářů Františkov pod Radhoštěm
1651	cech šná-kolář Nový Jičín
1690	cech hrnců Příbor
1698	cech ševců Příbor
1671	cech spojených řemesel Příbor (kováři, koláři, zámečníci)
1672	město Nový Jičín (větší počet)
1677	cech obuvníků Nový Jičín
1680	město Františkov p. R.
1701	cech hrnců Bilovec
1706	obec Bilov
1701	obec Jilovec
1708	cech lučistníků a puškařů Nový Jičín
1730	město Bilovec (soud)
1749	cech kovářů v Kvasině
1754	cech ševců Starý Jičín
1754	obec Kopřivnice
1764	cech mlynářů Františkov p. R.
1773	cech spojených řemesel soukeníků a postřihačů Příbor
1776	cech spojených řemesel Nový Jičín (postřihači, kováři, koláři)
1781	cech řemenářů Nový Jičín
1781	cech tkalců Odry
1782	město Bilovec
1784	cech pekařů Bilovec

1780	cech spojených řemesel Klímkovice (bednáři, koláři, stoláři, tesaři)
1788	cech spojených řemesel Bílovec (soukeníci, postřiháči)
1796	regulovaný magistrát Frenštát p. R.
1799	město Odry
1815	německá hlavní škola Nový Jičín
1825	cech spojených řemesel Příbor (kováři, koláři)
1829	regulovaný magistrát Frenštát p. R.
1832	důchodkový a sиротčův úřad Příbor
1850	cech obuvníků Bílovec
(1850)	gymnaziální fond Příbor
1853	cech tesařů Bílovec
(1860)	město Příbor
1862	hospodářský filiální spolek Nový Jičín
po r. 1866	pedagogický spolek německých učitelů Nový Jičín
(1870)	město Příbor
(1890)	město Příbor
2. nedotované:	
17. století	město Bílovec
17. století	město Bílovec
17. století	cech spojených řemesel Bílovec (soukeníci, postřiháči)
17. století	cech kožešníků Frenštát p. R.
17. století	cech hrnčích Nový Jičín
17. století	cech řezníků Nový Jičín
17. století	cech tesařů Nový Jičín
17. století	cech tkalců (elchářů) Nový Jičín
17. – 18. století	město Nový Jičín
17. – 18. století	rychtář (soud) Nový Jičín
18. století	rychtář (soud) Nový Jičín
18. století	obec Kateřinice (?)
18. století	obec Kunín
18. století	obec Stará Ves
18. století	cech pletářů punčoch Odry
2. pol. 18. stol.	cech postřiháčů Odry
konec 18. století	obec Lichnov
18. – 19. století	hlavní škola v Příboře
19. století	město Odry
19. století	obec Bravinné
19. století	obec Kunín
19. století	obec Závilec
19. století	cech obuvníků Bílovec
19. století	cech stolářů (truhlářů) Bílovec
19. století	cech spojených řemesel Nový Jičín (zámečníci, hodináři, ručníkáři, hřebíkáři, cílníci, klem-píři, nožíři, brodyři)
19. století	městská lání škola Bílovec
19. století	tkalcovská škola Frenštát p. R.
19. století	hlavní škola a nižší reálka Nový Jičín
19. století	nižší reálka Nový Jičín
19. století	chlapecká obec a měšťanská škola Nový Jičín
19. století	ředitelství obecních a měšťanských škol Nový Jičín
19. století	obecní škola Stramberk
19. století	národní škola Stramberk
19. století	místní školní rada Odry
19. století	místní školní rada Příbor
19. století	spolek vojenských vysloužilců Bílovec
19. století	shor dobrovolných hasičů Nový Jičín
19. století	střelecký spolek Příbor (?)
19. století	průběhem spotřební daně
19. století	JUDr. E. Perma, Frenštát p. R., zakladatel Pohorské jednoty Radhošť
19. století	M. Velimirovská, Frenštát p. R.

19. století	vydavatel časopisu „Die Biene“ J. N. Enders
19. století	vydavatel časopisu „Die Biene“ J. N. Enders
19. století	vydavatel časopisu „Die Biene“ J. N. Enders (odborná známka)
2. pol. 19. století	okresní soud Bílovec
2. pol. 19. století	obec Radotín
2. pol. 19. století	obec Radotín
2. pol. 19. století	místní školní rada Frenštát p. R.
konec 19. století	spolek novojičínských rodáků ve Vídni
20. století	
(po r. 1918)	okresní úřad Bílovec
20. století	město Frenštát p. R.
20. století	důchodenský úřad Frenštát p. R.
20. století	důchodenský úřad Frenštát p. R.
20. století	obec Olbramovice
siné data	cech soukeníků Nový Jičín (?)
siné data	soukeník JW

Přehled nejstarších doložených městských pečeti na Novojičínsku

Bílovec	r. 1440
Fulnek	r. 1446
Příbor	r. 1571 (1575)
Nový Jičín	r. 1612
Klímkovice	r. 1628
Frenštát p. R.	r. 1629
Stramberk	r. 1667
Odry	r. 1789

Použitá prameny a literatura:

- Prameny: pečeti a razítka z fondů
archivů měst: Bílovec, Frenštát p. R., Nového Jičína, Odry, Příbor;
archivů obcí: Bílova, Bravinného, Jilavce, Kateřinice, Koprivnice, Kunína, Lichnova,
Olbramovic, Radotína, Staré Vsi, Závilec;
cechů a spolků: Bílovec, Frenštát p. R., Fulneku, Kunína, Nového Jičína, Odry,
Příbor, Starého Jičína
OÚ a OS Bílovec:
školy: v Bílovci, Frenštát p. R., Novém Jičíně, Příboře, Stramberku;
MŠK: ve Frenštátě p. R., Odřích, Příboře;
Sbírka pečetidel a razítek OA Nový Jičín.
Literatura:
J. Baletka – J. Louda, Znaky měst Severomoravského kraje, Ostrava 1980.
G. Beck, Unsere Ortswappen: Das Kuhländchen, 12. Band, Nový Jičín 1931.
J. Čarek, Příspěvky k českému srovnávacímu, Časopis společnosti přátel starožit-ností XXXVIII, 1930, str. 52–78.
J. Čarek, Poznámky k soupisu typů, Archivní časopis roč. 1973, str. 4–17.
J. Čarek, Městské znaky v českých zemích, Praha 1985.
A. Grenser, Zunftwappen und Handwerksnageln, Frankfurt n. M. 1889.
L. Hosák, Historický místopis Bíloveského okresu, Bílovesko 1958–67 na pokř.
Husa – Petrů – Šubrtová, Homo faber, Praha 1967.
A. Hůčková, Dejiny a vývoj nášho písmo, Bratislava 1951.
Literatura:
J. Chaloupka, Městské a obecní pečeti, Časopis Moravského muzea 63, 1978,
str. 55–61.
K. Liška, Znaky měst a městeček Severomoravského kraje, Heraldika 1978,
zvl. příl. k 2.
J. Louda, Znaky československých měst, Praha 1975.
J. Petrů, Český znak, Praha 1970.
J. Pokorný, Vlastivěda moravská, Příborský okres, Brno 1917.
A. Rallader, Geschichte der Stadt und Gerichtsbezirks Odru, Steyer 1903.
V. Ryneš, Atributy světů I, II, Roztoky u Prahy 1969.
F. Režec, Dvě české pečeti ve sbírce pečeti OVM v Bílovci, Bílovesko č. 14–15,
1960, str. 18–19.

H. Saurma v. Jeltsch, Woppenbuch der schlesischen Städte und Städtel, Berlin 1870.

V. Severa, Vlastivěda moravská, okres Novojičínský, Brno 1933.

F. A. Slavík, Staré znaky a pečeti městské a vesnické na Moravě, Časopis Moravského muzea zemského 5, 1905-6.

V. Špíčil a kol., Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu, Olomouc 1985.

G. Ströhl, Städtewappen von Österreich - Ungarn, Vídeň 1904.

A. Turek, Vlastivěda moravská, Fulnecko, Brno 1949.

A. Turek, Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje I II, Opava 1974.

V. Vojtěšek, O počtech a erbech měst pražských a jiných českých, Zpráva pomníkoveho shoru VIII, 1928, str. 1 en.

M. Vojtěšková, Pečeti - umění a historický pramen, katalog výstavy k 30. výročí socialistického archivnictví, OVM České Lípy 1984.

Z. M. Zenger, Heraldika, Praha 1971.

F. Zvolský, Znaky moravských měst, Brno 1947.

POČÁTKY AUTOBUSOVÉ DOPRAVY V PŘÍBOŘE

Lubomír Loukotka

Autobusové spojení patří k neodmyslitelným samozřejmostem dnešního života. Autobusem se dnes dostaneme i do těch nejmenších obcí, o kterých se dříve říkalo, že tam dávají líšky dobrou noc. Větší města mají výhodné přímé spojení i se vzdálenými městy. Příbořem dnes vede 27 autobusových spojů, z toho 12 dálkových tratí. Autobusem můžeme jet do Prahy, Olomouce, Pece pod Sněžkou, Českých Budějovic, Jihlavy, Brna, Bratislavy, Gottwaldova, Koryčtin, Vsetína, Bělovuči nad Bebravou a samozřejmě do mnoha dalších měst ležících na těchto tratích. Podívejme se, jak to u nás vypadalo v době, kdy se na silnicích teprve první autobus objevovaly.

V roce 1906 založil František Mazeh z Vídně o koncesi pro dvě autobusové linky, Nový Jičín - Příboř a zpět a Nový Jičín - Štramberk a zpět. Zaslal na obecní úřady obcí ležících na trase návrh jízdního řádu a ceny jízdenek. Jízdné z Nového Jičína do Libhoště mělo stát 40 h (zprávečně 70 h), do Dreigibitz (Borovec) 55 h (95 h), do Štramberku 60 h (1,- K), do Příboře 75 h (1,25 K).

Na lince Nový Jičín - Příboř měl první autobus odjezd z Nového Jičína v 5.30 h, příjezd do Příboře v 6.08. V opačném směru byl odjezd z Příboře stanoven v 7.00 h, příjezd do Nového Jičína v 7.38 h. Další autobusy měly z obou cílových stanic vyjít v intervalech 1½ h, poslední spoj v 21.00 h.

Na druhé lince měl první autobus z Nového Jičína odjezd v 6.25 h, příjezd do Štramberku v 7.10 h, první autobus ze Štramberka odjezd v 5.30 h, příjezd do Nového Jičína v 6.15 h. Další autobusy měly odjezd z Nového Jičína od 9.00 h a ze Štramberku od 8.00 h rovněž v intervalech 1½ h až do 21.00 h.

Okresní hejtmanství v Novém Jičíně usilovalo v té době ořízení několika autobusových linek, mezi nimi též trať z Hranic přes Blatnou, Pálen, Starý Jičín, Příboř, Rychaltice do Místku. V červenci 1906 poslal přípis, v němž žádalo obecní úřady obcí ležících na předpokládané autobusové lince o připomínky k provozu. Podle přípisu c. k. ředitelství pošt a telegrafů v Brně ze dne 23. 3. 1907 zaslalo zavedení autobusového spoje na tom, jaký zájem obce a linku projevily. Archivní dokumenty neuvádějí, zda se některý z plánovaných projektů uskutečnil. Právě podobně se v opačném případě nemělo dlouho trvat.

Až v roce 1910 bylo v Příboře ustanováno „Društvo pro dopravu osob, zavazadel a zboží“ - AUTO - zapsané společenstvo s omezeným ručením. Ustavující schůze se konala 18. 4. 1910 v 15.30 h v Národním domě v Příboře (náměstí č. 39). Svolovateli byli Jan Buček, obchodník a starosta v Kopřivnici a Jan Ehrlich, redaktor a nakladatel v Příboře. Prvním předsedou byl zvolen Karel Bohumínský, obchodník.

Koncesi k provozování periodické dopravy osob autobusy na tratích Nový Jičín - Příboř - Frýdek, Příboř - Frenštát p. R. - Radhošť a Příboř - Kopřivnice - Štramberk udělilo družstvo c. k. ministerstvo obchodu výnosem z 10. 4. 1911. Okresní hejtmanství zaslalo koncesní dekret 30. 11. 1911.

Počet členů družstva nebyl omezen. Členem se mohl stát každý, kdo zaplatil zápisné K 2,-, členský podíl K 100,- a jeho přihlášku výbor schválil. Společenstvo bylo povinno přepravovat i poštovní pytle a listovními záležitostmi na trati Nový Jičín - Příboř a Příboř - Frýdek.

V září 1910 požádalo družstvo obecní zastupitelstvo o odprodnání parcely vedle restaurace Mexiko nebo vedle městské nemocnice (ul. I. Olbrachtova naproti nynější stanici VII) pro stavbu garáží. Obec byla ochotna prodat družstvu pozemek, ne však na požadovaných místech. Konečně v roce 1911 se obecní výbor usnesl prodat pozemek ve výměře 86 m² u hřbitova na „trhoviště“ za K 400,-.

Na valné hromadě v prosinci 1912 byl zvolen předsedou MUDr. E. Jeník, místopředsedou Ludvík Heisig z Kopřivnice, jednatelem Ambrož Možánek, pokladníkem Arnošt Kriebel (maj. rest. Mexiko), správcem vozového parku Jan Löffelmann (obchodník), a dalších 6 členů výboru a po 3 náhradníci a revizorech.

Zpočátku mělo družstvo dva autobusy, které řídili Josef Kašpar, Josef Zimmermann a Karel Poul. Podmínkou c. k. ministerstva obchodu při udělení koncese bylo, že družstvo bude používat otů tuzemské výroby. Vůz č. 484 byl určen pro dopravu 12 osob, č. 487 byl pro 14 osob. Řidiči byli zodpovědní za to, že autobus nepřetíží větším počtem osob. Stalo-li se tak, platil by řidič pokutu K 3,-. 26. 4. 1911 přijalo družstvo místo J. Zimmermanna nového „chauffeura“ (řidiče) Jana Popeláře a v červenci zakoupilo třetí autobus. V téže době nastoupili jako řidiči Josef Bartas a Jan Kostelník a v roce 1914 Matouš Janda (Janota?).

K povinnostem řidičů patřilo stát s vozidlem nejméně 10 minut před odjezdem na příbořském náměstí, prodávat jízdenky a pracovat jako kleštíkami. Některé řidiči čast jízdenky jen utrhlí, což jim předsednictvo družstva drazně vytklo. Znamení k odjezdu dával řidič trubkou. Cestující měli s sebou přepravovat zavazadla. Do vůhy 10 kg neplatili nic, do 20 kg vůhy zavazadla platili 20 h a do 30 kg 30 h. Každý řidič měl v inventáři autobusu minci, aby mohl převážet zavazadla, a jehož váze pochyboval. Děti do 4 let jízdenku neplatily, do 10 let platily poloviční jízdné.

Řidič se musel ráno zásobit benzinem a olejem v dostatečném množství na celý den. V srpnu 1911 zjistili členové výboru, že řidiči po každé ukončené cestě jezdí z příbořského náměstí do garáží. Výbor jim vytkl, že tímto počínáním zbytečně spotřebovávají benzin a oteplobovávají pneumatiky. Nebyli-li ráno po-

Tádní a nezajistili si pohonné hmoty pro celý den, musejí si je přinést a ne si pro ně jezdit, jinak budou platit pokutu. Teplota ve vozecích v podzemních a zimních místech byla podle stížností cestujících nesnesitelná, a proto řidiči dostali příkaz zregulovat topení na snesitelnou míru. Řidiči nesměli přijímat dopisy, balíčky, vzásky apod. k doručení soukromým osobám. Ve službě si rovněž nesměli obstarávat nákupy nebo vykonávat jiné povinnosti.

Autobusy jízdy tak, aby cestující mohli pokračovat z Frýdku, Nového Jičína, Frenštátu nebo Stramberka vlakem. Jestliže řidič vyjel pozdě nebo jinak během cesty zavínil zmeškaný vlakového spoje, zaplatil pokutu K 2,-. Stalo-li se, že řidič zaspal, zaplatil jako pokutu celou trať s plným obsazením autobusu. Na lince Příbor-Frýdek nádraží byla tato pokuta dosti vysoká, K 24,- nebo K 28,-, podle toho, kterým autobusem řidič měl jet.

Zajímavé je ustanovení o černých pasažérech. Zastihne-li revizor cestujícího bez lístku, zaplatí pokutu řidiči, a to dvojnásobek zamýšlené cesty černého pasažéra.

Obyvatelé domů na příborských ulicích, kudy autobus projížděl, si stěžovali na rychlou jízdu a na roznášení bláta na kolech autobusu. Řidiči dostali příkaz, aby ulicemi jezdili velmi opatrně. Také v Novém Jičíně a v Místku museli jezdit pomalu, protože na nerovné dlažbě tamních ulic často praskala pera autobusů. Stěrkova-li se někde ulice, měli řidiči jezdit jinou cestou. Všechna tato ustanovení převážně podobně řidiči nedodržovali, proto byli pokutováni i ze defektů.

Cestmistr František Kubíška dostával 10 volných lístků.

Na začátku první světové války byly autobusy zabaveny pro armádu. Dostalo-li družstvo některý autobus zpět, není známo. Pravděpodobně ano, protože dále existovalo. V každém případě byla doprava za války omezena. Na valné hromadě v roce 1916 byl předsedou zvolen Hubert Luley, místopředsedou Jan Jiříček, jednatelem Jan Šimíček, pokladníkem Jindřich Vianar, správcem Rudolf Holub, revizory JUDr. Adolf Vaněk, Jan Václavek, Dominik Dvořák a Vendelín Busek.

Družstvo AUTO mělo toho roku majetek 11 675,85 K. Poslední valná hromada se konala na Sklípku v prosinci 1920. Brzy potom převzaly doprava osob státní pašovní autobusy.

V roce 1922 nabídlo družstvo garáže obci k odkoupení. Obecní zastupitelstvo nabídku přijalo, garáže koupilo. V dražbě je pak získali manželé Marie a Václav Šmolčanovi (autodopravce). Nyní na místě garáže stojí dům č. 620 (hřbitovní ulice).

Prameny:

OA N. Jičín, archiv města Příbora, sign. G 1506, 1909–1916 a sign. N 1925–1938, dále fond Družstvo Auto, tamtéž.

VYSTĚHOVALECTVÍ Z FRENŠTÁTKA DO TEXASU V DRUHÉ POLOVINĚ MINULÉHO STOLETÍ NA ZÁKLADĚ NOVÝCH PRAMENŮ

Drahomír Strnadel

V řadě publikací, které se zabývají dějinami českého osídlování Texasu, je pozoruhodná práce Roberta Janáka: *Geographic Origin of Czech Texas – Zeměpisný původ českých Texanů* (1985).¹⁾ Na rozdíl od jiných knih je tato čtyřicetistránková publikace sice malá rozsahem, ale velmi zajímavá svým obsahem.

Dvanáct roků sbíral Robert Janák po texaských hřbitvech informace (jméno, data a místa narození, datum a místo úmrtí) z náhrobních kamenů prvních českých přistěhovačů v minulém století. Na základě těchto údajů sestavil přehled obcí a mapu původu našich vystěhovačů. K dispozici měl celkem 845 jmen, z toho 704 z Moravy, tj. 83,3 %, 113 z Čech – 13,4 % a 28 z tehdejšího Slezska, což činí 3,3 %.

Ze zeměpisného přehledu vyplývá, že texasští Moravané pocházeli ze tří oblastí:

1. z okolí Vizovic a Zádveřic,
2. z okolí Vsetína,
3. z Frenštátska a Lásko (především z bývalého místeckého hejtmánství).

Podle výsledků výzkumů R. Janáka se na osídlení Texasu podílelo 61 obcí valašských, 50 obcí z Frenštátska a Lásko (resp. Místecka), 8 obcí slezských a 1 slovenská. Původně první vystěhovačská oblast, z okolí Lanškrouna, není zmíněna.

Seřadíme-li obce podle počtu získaných údajů, dostaneme následující přehled:

1. Frenštát pod Radhoštěm	75 jmen,
2. Nový Hrozenkov	42 jmen,
3. Zádveřice	37 jmen,
4. Tichá	31 jmen.

Absolutní primát Frenštátu je pozoruhodný a Frenštát se svým okolím zaujímá prioritní postavení v českém osídlování Texasu. Tento fakt je překvapivý a pro většinu obyvatel frenštátské kotliny neznámý.

V této souvislosti se naskytá několik otázek. Proč právě Texas má tolik přistěhovačů z Frenštátska? Jaké bylo sociální složení vystěhovačů a proč se stěhovali?

Počátky emigrace z Frenštátu a okolí do Texasu

První skupina vystěhovačů z Frenštátska připlula do Texasu na podzim roku 1858. Poměrně přesné informace poskytl vzpomínky prvních účastníků Augustina Hoiduka z Mníší a Josefa Petra z Tichá, v té době asi desítiletých chlapců. Část

těchto přistěhovačů založila první moravskou osadu na západ od řeky Colorado – Dubinu.

PTI oslavě padesátého výročí založení osady, 4. listopadu 1906, soudce Augustin Haidůšek vzpomíná: „Bylo to začátkem srpna roku 1858, když měl otec, jenž bydlel v malé dědičce Mlniši mezi Frenštátem a Pilborem, odmlad se vystěhoval s úmyslem usadit se někde v Americe. Zároveň a něm se vystěhoval s této vesnice Ignác Pustějovský a Valentin Holub. Jeli jsme na vozoch do Bohumína o tam sebrali se s jinými rodinami, které se též stěhovaly do Ameriky. V Bohumíně jsme vsedli na vlak a jeli do Bremen. ... Tam přešli na plachetník a ten přeplovil nás až do Galvestonu. Tento plachetník byl asi 100 stop dlouhý a měl pouze 2 stěžně.“³²) Dále popisuje cestu po moři a první dny vystěhovačů v novém prostředí.

Ze vzpomínek Josefa Petro zveřejněných v kalendáři Slovan (v roce 1894) lze ještě doplnit: „Bylo to asi 16 rodin Moravanů z jednoho okolí od Frenštátu. Rodiny ty byly následující: Petr Haidůšek, Pustějovský, Mužný, Holub, Janča, Klimček A., Klimček B., Marák, Kolihol, Koso, Kalich, Šugarek, Konvička, Sedláček a několik mladých, svobodných dívek.“³³)

Další skupiny vystěhovačů následovaly v letech 1859 a 1860. O tam například Ignác Klumek z Břidovic, narozen roku 1825, v kalendáři Amerikán z roku 1897... Z Moravy počalo již před několika lety stěhování do Ameriky, a sice proud vystěhovačů tamních obrátil se do velkého a slavného Texasu, odkud docházely zprávy příznivé, takže mnozí, jmenův byla v poltu tvrdí to mizerosa mazu se dítli a ještě k tomu nesčetným vrchnostem veslekytní i duchovním přišlo otroky se klanit, dával přednost nejistému osudu v zemi. Martin Ermiš, narozen r. 1843, z Tiché, ve stejném čase kalendáře dodává: „... tehdy počalo se z okolí Frenštátu stěhovat mnoho lidí za oceán, neboť zprávy tamějšími vystěhovači domů zasláné byly vesměs obchodu povzbuzujícího a není se tudíž čemu diviti, že mnozí krajané, kteří se bledě protlukaali, odvážili se tehdy nebezpečné cesty ke bláhům texským.“³⁴)

V průběhu občanské války v letech 1861 až 1865 přiliv vystěhovačů ustal. Ale už v roce 1866 se znovu z počátku nesešlo a pomalu objevují první jednotlivci, později i rodiny a na přelomu 60. a 70. let proud vystěhovačů mohutní, až v roce 1873 kulminuje. Už 1. ledna 1870 vznikl v Bremen první česká vystěhovačská firma Karel a Stotický, která pak působí až do roku 1923, kdy byla rozpuštěna.³⁵)

Z roku 1867 nacházíme první stopu o vystěhovačství v Okresním archivu v Novém Jičíně v depozitátu ve Frenštátě pod Rodhoštěm ve složce Vystěhovači.³⁶)

Je to dopis městské rady ve Frenštátě okresnímu soudu z 23. srpna. Z obsahu dopisu se dovídáme, „... že protiva vystěhování se do Ameriky páně Antonína Fojtka by obec pronic nemohla, kdyby pan žadatel svým povinnostem co rakouského občana byl již zadosť učinil a sice, kdyby se s pány věřiteli svými náležitě vyrovnal...“ Z dalšího textu se dovídáme: „Pan A. J. Fojtek se vyjádřil, že nemá nic proti vystěhování se dotyčného žadatele, když mu bude doručena listina od zde na návštěvě se nacházejícího Amerikána, švagra žadatele, že tento se zaručí, že Antonín Fojtek z Ameriky dluh zaplatí.“³⁷) V odpovědi okresního soudu ze 4. září téhož roku je uvedeno: „Nálezem z 31. srpna 1867 sdělilo sem vysoké č. k. místodržitelství, že povolení k vycestování se do Ameriky Antonínu Fojtkovi jen tehdy vydati se může, až on vykáže, že dostatečnou záruku poně na výlohy má, a že veškeré své věřitele úplně uspokojil.“³⁸) O dalších osudech Antonína Fojtka se již nedovídáme ničeho, ale pouhá zmínka o návštěvě jeho švagra z Ameriky je zajímavá a významná.

Další dokumenty v této složce jsou z roku 1870 – oznámení obecní rady ve Frenštátě. První nese datum 20. července s následujícím obsahem.

Oznámení

Jimžto se k všeobecné známosti přivádí, že následující rodiny se do Ameriky odstěhovali obměšleji:

1. pan Alois Filip, kovář
2. pan Rudolf Štefek, tkadlec.
3. pan Jan Chalupa, tkadlec.
4. pan Josef Pfadka, tkadlec

Kdo by proti tomu ze soukromého slavnostního nároku vyzdvihnouti chtěl, ať tak do 28. července 1870 zde učiní, poněvadž po uplynutí této lhůty se k přivolení k odstěhování přikročí.³⁹)

Oznámení ze 7. září pak sděluje, že vystěhovat se hodlají František Parma,⁴⁰) z 5. října Jan Světlík, František Šobotík a František Bártal⁴¹) a konečně ze 6. října Jan Pfadka, tkadlecovský pomocník.⁴²) 22. 11. 1870 vydává písemné povolení Mariana Břeská pro svého muže k cestě do Ameriky.⁴³)

Léta 1871 a 1872 nejsou v uvedeném slozce dokumentována. Teprve 1. roku 1873 se vztahuje 26 listů Okresního hejtmanství v Místku, které sděluje městské radě vyloučení občanů ze svazku rakouského v důsledku jejich vystěhování do Ameriky a doporučuje provést správu matrik.

Dalším zdrojem informací z frenštátského depozitátu je evidence obyvatelstva z let 1870–1900.⁴⁴) Knihy jsou vedeny přehledně. V první rubrice je číslo domu, v druhé příjmení a jméno, pak následuje rok narození a v poslední rubrice je údaj kom a kdy se občan, případně celá rodina odstěhovali. Až na několik výjimek je většina vlně uvedena „Amerika“, někde i číslo pasu. Podle tohoto seznamu se v letech 1870–1900 odstěhovalo z Frenštátu do Ameriky 269 lidí.

Z tohoto dokumentu zjistíme, že Alois Filip měl čtyřlennou rodinu, František Šobotík šestlennou, Jan Světlík čtyřlennou a Josef Pfadka pětice. Jan Chalupa se asi nevystěhoval, poněvadž jeho pes zůstal ve slozce.⁴⁵)

Uvedený archivní pramen nic netřká o sociálním složení vystěhovačů a neuvádí ani důvod vystěhování.

Konečně třetím zdrojem informací o vystěhovačství z frenštátského depozitátu je matrika občanů.⁴⁶) Evidence obyvatelstva je obecná a opět je uvedena datum narození, bydliště a číslo domu a v konečném období 1899–1900 vystěhovalo, výjimečně je uveden též rok vycestování. Také zde převládá poznámka „Amerika“, „Odešel do Ameriky“, případně „celá rodina v Americe“. Z matriky zjistíme, že do Ameriky odjela v letech 1869–1900 244 občanů. Šrovnáním obou archivů nalezneme pouze 25 shodných jmen. Vyplyvá z toho, že oba dokumenty nejsou přesné a úplné. Celkem se tedy v uvedeném období 1869–1900 vystěhovalo z Frenštátu do Ameriky 488 lidí. Avšak matrika občanů nám z části poskytuje ještě jedine informaci navíc. U některých jmen je uvedeno i povolení žadatele; a sice 17 x tkadlec, 6 x nádeník, 5 x stořák, 4 x klempíř, 3 x zmočnick, 2 x kuspec, 2 x obuvník, 1 x pekař, posák, řezník, dělník, řezbář, sooslužník, střežník a studující.

Z kronik uložených v archivu pouze kronika Polanského informuje velmi stručně o vystěhovačství.

„Rok 1870: houfné stěhování občanů do Ameriky z našeho města, do Texas. Rok 1871: opět houfné stěhování našich občanů do Ameriky.“

Rok 1874: čtyři rodiny z Frenštátu se odstěhovaly do Austrálie 18. 3.“

Je překvapivé, že Jiří Felix ve své podrobné a rozsáhlé publikaci Město Frenštát pod Rodhoštěm na Moravě (1904) věnuje problematice vystěhovačství do Ameriky jen malou poznámku pod čarou... „Obyvatelstva ubývá následkem nepřiznivých životních poměrů v horské krajině. Odstěhují hlavně k Moravské Ostravě, do Vídně a do Ameriky.“⁴⁷)

Přitom podle uvedených archivních pramenů odcházeli občané z Frenštátu především do Ameriky.

Svědectví Okresního archivu v Místku

Až do roku 1867 řídilo se vystěhování ze země patentem z 24. března 1832.¹⁸⁾ Vystěhovalec musel žádat o pas na místodržitelství v Brně prostřednictvím okresního hejtmanství, což trvalo asi rok. Přijetím zákona z 21. prosince 1867 přeložila tato pravomoc na okresní hejtmanství, o jak uvádí zákon: „Svoboda vystěhování se ze země omezena jest z příčiny státu toliko brannou povinností.“¹⁹⁾

A tak tedy nejzajímavější a nejpočetnější archivní dokumenty k vystěhovalectví, a to nejen z Frenštátu, ale z celého místeckého hejtmanství jsou v Okresním archivu v Místku.

Celkem jsem zpracoval 226 žádostí o vystěhování z 27 obcí bývalého místeckého hejtmanství z let 1873–1879. Celkový přehled poskytuje tabulka, ze které je na první pohled patrné, že největší počet vystěhovačů pochází z Frenštátu a pak z Tiché, což je v relaci s výsledky práce Roberto Janáka. Vezmeme-li v úvahu relativní počet vystěhovačů (vzhledem k počtu obyvatel obce), pak na prvním místě jsou Borodovice.

V uvedené knize Jiřího Felixe nadobužel Karel Žluna v příspěvku o Borodovicích píše: „Obyvatelstvo zdejší obce již několikrát se vystěhovalo do Ameriky, nejvíce do Texas, nejdříve šli zvyklé svobodní z grunty, pak celé rodiny chudší, až i celé rodiny selské. Noví osadníci uznávali špatnou půdu zdejší hleděti majetek co nejdříve prodati a odstěhovali se tady... V obci jest kopie postavená při spěšném občanův a arcibiskupa Fürstenberka roku 1876 za starosty Boše, který se vystěhoval do Ameriky.“²⁰⁾

Cíl vystěhovačů

Na 120 žádostech je uveden Texas, 87 žádostí uvádí pouze Amerika, jednu Amerika Iowa, Nebraska a New York, 7 x Austrálie a Nový Zéland, 6 x Rusko a na třech žádostech není cíl uveden.

127 žádostí je individuálních, 91 rodinných, 4 žádosti podávají svobodné matky o 4 rodiče za své děti. Otcové rodin tvoří nejčastěji ročník 1830–1840, svobodní ročník 1850 až 1855. Z tohoto průměru existují nápadné výjimky. Například v roce 1873 podává žádost žena narozená roku 1799. Ve stejném roce zase poručník dělí Vianerových narozených 1863, 1864, 1866 a 1869. Rodiče těchto dětí uprchli do Ameriky dříve bez povolení.

Povolání vystěhovačů

U 93 žádostí není povolání uvedeno. U 28 je uvedeno nádeník, u 21 domkář, u 18 tkalců nebo tkalcovský pomocník, 5 x pasekáč, 4 x rolník, 4 x voják, 3 x kovář, hutník a kováč, 2 x zámečník, 1 x tesal, zahradník, obuvník. Překvapuje poměrně vysoký počet vdov, celkem 11. Z uvedeného přehledu je vidět, že se stěhovalo především městská a vesnická chudina.

Forma a obsah žádosti

Až na několik případů psal žádosti úřední pisal, většinou německy, pouze žádosti z Frenštátu, Kunčic a Kozlovic jsou psány česky. Text žádosti psaných německy je stereotypní:

„Löbliche k. k. Bezirkshauptmannschaft – Ich habe mich entschlossen nach Texas in Nord Amerika auszuwandern, weil ich dort eine bessere Lebensexistenz zu finden hoffe.“²¹⁾

Žádost je opatřena 50krejcorovým kolek. Data narození žadatele a příslušných členů jeho rodiny dokládají křestní listy, datum sňatku a oddací list. V závěru žadatel psal o pas, na který posílá 15krejcorový kolek. Následuje podpis, ve 12 případech se žadatelé podepisují třemi křížky.

Soudatí žádosti je vysvědčení starosty obce, které je také opatřeno 50krejcorovým kolek.

Vysvědčení psal většinou pisal a starosta jej pouze podepsal a označil kolek. Tato vysvědčení jsou vesměs psána česky, a dokonce někteří starostové, např. z Borovic, Hájova nebo Tiché je psali smy. Text je téměř vždy shodný, např. „Od představenstva obce Trojanovské se tímto stvrzuje, že Jan Hrnčíř č. 208 do obce Trojanovské přišel, vždy mravní, tichý a bezúhonný život vede a skrze jeho mravní chování oblihu a lásku všech obyvatel si získal, pročž v každé místo doporučen býti může a proti jeho žádosti o vystěhování se ze státu rakouského od strany obce nížež k namítání není.“

K potvrzení vlastnoruční podpis a pečat obecní.

V Trojanovicích dne 2. října 1873. Jan Uhlíř, starosta.“²²⁾ Na vyřízených žádostech je poznámka okresního hejtmanství „Představenstvo obecnímu v Trojanovicích: Jan Hrnčíř byl i se svou rodinou v příčině svého vystěhování do Ameriky i se svou rodinou ze závazku rakouského propuštěn, o čemž se představenstvo uvědomuje.“²³⁾

Pokud nebyl žadatel voják, trvalo vyřízení žádosti zpravidla tři dny. Vojské museli žádat o povolení k vystěhování ministerstvo války ve Vídni, což trvalo 1 měsíce.

Příčiny stěhování

V německy psané žádosti nejsou důvody vycestování podrobně rozvedeny. Zpravidla se uvádí „lepší budoucnost“. Podrobné důvody uvádějí žádosti české, například z Frenštátu. V roce 1873 47letý tkalec Ignác Parma píše:

„Všeobecně známo, že tkalcovské řemeslo následkem mechanických tkalcovských strojů tak značnou ránu utrpělo, že každému tkalcovskému řemeslníku, který musí rukama pracovat, nelze nikterak při svém přírodním poctivým způsobem žít a že mu žádná budoucnost nekyně... jak nás zprávy našich do Ameriky se vystěhovaných krajanů přesvědčují, že tam každý poctivý člověk, ať jest jakéhokoliv řemesla, lepší existenci pro budoucnost nachází, viděl jsem se nůcen též za jinými mne známými krajany i s mou manželkou a třemi dětmi do Ameriky vystěhovat...“²⁴⁾

35letý tkalcovský pomocník Josef Parma žádost formuluje stručně: „Nahlížím až příliš dobře, že není žádná budoucnost v Rakousku pro mne, a proto jsem se na tom ustanovil vystěhovat se do Spojených států severní Ameriky.“²⁵⁾ Například žadatel musel mít svolení rodičů nebo poručníka.

Největší počet žadatelů tvořili nádeníci. Za všechny cituji z žádosti Anny Kocínové, nádenice z Kozlovic: „Já od svého předsazení ze závazku státu rakouského do Ameriky se vystěhovatí neodstoupim a ani si to rozmluviti nedám. Já jsem si to dobře rozmyslela, mne nádenická práce nikdy obtěžovati nebude.“²⁶⁾ Podepsala se třemi křížky.

Když nemohly uniknout bídě celé rodiny, snažili se rodiče pomocí aspoň některým dětem. Například v roce 1876 otec Anny Kalužové v žádosti uvádí: „Má dcera Mariana, provdaná Rajnochová, Eje již delší dobu v Texasu, kdež se jí přiměřeně dobře daří... poněvadž má delší rodinné žádné budoucnost zde nekyně, ustanovil jsem se na návrh své v roce 1859 zrozené dcery Anny na tom, by i tato do Texasu k její sestře se vystěhovala.“²⁷⁾

Tehdejší situace (první vážná hospodářská krize) si dnes stěží dovedeme představit, ale už vzpomínání Jiřího Felixe píše: „Když tkalcovství ruční čím dál tím více tkalcovstvím mechanickým ztlačováno bylo, nastaly pro velké množství místních a okolních tkalců pozbylých práce o výdělků trudné časy. Bída dostoupila takového stupně, že museli chudí tkalci v zimě dřevem a chlebem podřizováni býti.“²⁸⁾

Byly to především hospodářské poměry, bída a nouze, které nutily obyvatele našeho kraje k vystěhování. Emigrace skýtala mnohem lepšího, důstojnějšího života, ne však zadarmo.

Bylo to těžké, osudové rozhodnutí, opustit rodné místo, navzdory se radostí v malebném leskydávém kraji, přibuzením a přáteli. O tom už bohužel žádosti svědectví nepodávají.

Jedno však měli všichni žadatelé společné – odvahu – nejen překonat ocean, ale především učinit velký vnitřní krok od poddanství k občanství, oddělení prasotit vlastní vůli, spoléhat na vlastní síly a schopnosti.

Chudých bylo v našem kraji vždycky dost, archivy uchovávají množství suplik adresovaných mocným tehdejšího světa.

V expozici frentšátského muzea je dopis z 25. října 1890 zástupců 400 tkalcovských rodin česli do Vídně: „Velkou bídou stíhání tkalců vznikla nejpozději náhlá prosba ohledně zmírnění jejich nouze...“ (Petice pochází z roku velkých dělnických bouří ve Frentšátu), i když zmánek z 21. prosince 1867 vládní formy poddanství zrušili, nevymýšlil je z mysli mnohých lidí ještě nadlouho.

Poddaný poženě prosil – občan starvěné žádá, poddaný uznává vrchnost – občan demokratické instituce a zákony.

Žádosti o vystěhování jsou nejen dokladem těžkých sociálních poměrů v našem kraji, ale zároveň i rostoucího občanského uvědomování.

Počet žádostí o povolení k vystěhování se ovšem nekryje se skutečným počtem vystěhovačů. V různých letech a v různých obcích byly značné rozdíly. Tak např. ve Frentšátu bylo podáno roku 1873 celkem 29 žádostí, vystěhovalo se 82 osob, následujícího roku byl poměr 13:40, ale za celá zpracovávaná období 1873–1879 na 57 žádostí opustilo vlast 342 osob (v Texasu 75 náhrubků frentšátských rodáků). Obdobně probíhal tento jev v Tiché: roku 1873 podala žádost 16, vystěhovalo se 60 osob, roku 1874 byl poměr 5:15, o dalších letech není zpráv (náhrubků v Texasu 31). Z ostatních obcí bývalého místeckého hejtmánství byla podána v období 1873–1879 větší počet žádostí a povolení k vystěhování v Bordovicích (22, vystěhovalo se 39 osob), v Hájově (poměr 8:36), v Chlebovicích 5:18, v Kozlovicích 11:26, v Kunčicích p. O. 7:23, v Lichnově 11:21, v Polkovicích 15:19, ve Sklenově 10:23, v Trojanovicích 11:41, ve Vlčovicích 10:35. Roku 1874 podala zde ku podivu žádost o povolení k vystěhování jedna osoba z Hodslavic. Všechny žádosti o povolení k vystěhování do ciziny bylo v letech 1873–1879 doplněno podáno na hejtmánství v Místku celkem 232 pro 623 osob, a to roku 1873 125:371, roku následujícího 41 žádostí pro 118 osob, pak nastal pokles na nejvýš 17 žádostí ročně a vystěhovalo se nejvýš 23–28 osob každého roku, výjimečně roku 1876 byl poměr 24:55.

Náklon česli zvláštěm

Podle zpracovaných archivních dokladů se v letech 1873 až 1879 vystěhovalo z místeckého hejtmánství do Severní Ameriky, především do Texasu 580 lidí, to je 9 % z počtu, který uvádí Leo Bažov v knize *Czech Emigration Passenger Lists* (Volume I 1883). Informace čerpal ze seznamů cestujících, které se dochovály v přístavech Galveston, New Orleans a New York. Podle těchto seznamů přijelo do Texasu v l. 1848 až 1879 celkem 6475 národních občanů.²⁹⁾ Další emigrační vlny následovaly v 80. a 90. letech, vždy když se zhoršovala hospodářská situace v Rakousku.

V obšířné knize *Dějiny Čechův amerických* (1984) konstatuje autor Jan Habenicht, „V Texasu žije přes 45 tisíc národních, z nichž je 8 tisíc Čechů a ototek Moravanů“. Vyjděme-li tento poměr v procentech, dostaneme 17,7 % Čechů a 82,3 % Moravanů. U Moravanů se tento výsledek téměř shoduje s výsledkem bádání Roberto Janáka.

Z 345 jmen z Frentšátka a Lalska, které uvádí Robert Janák a z 580 jmen, které jsem zjistil v našich archivních dokladech, je pouze 16 shodných. Robert Janák uvádí např. *Frentšátka Gensera* jako jedinou přistěhovalce, z archivních pramenů však vyplývá, že přijel s devíticennou rodinou, František Bárta se sedmicennou rodinou. Podobně tomu bylo 162 u ostatních 14 jmen uvedených R. Janákem. 16 shodných jmen tedy reprezentuje celkem 73 vystěhovačů.

Podle sčítání lidí v roce 1880 žilal se dosud k českému původu téměř 180 tisíc občanů Texasu. V pestré směsi více než stovky národností jsou náli krajane z 9. místě.³⁰⁾

Tento příspěvek je věnován 130. výročí založení druhé nejstarší moravské osady v Texasu – Dubiny.

Poznámky:

- 1) R. Janák, *Geographie Origin of Czech Texas*, Beaumont, Texas 1985, str. 1–6.
- 2) 1877 – *Diamond Jubilee* – 1952, July 6, 1 52; St. Cyril and Methodius, Dubina Texas, Second Edition, dar Alberta autorovi od J. Blahy, Sr. z Houstonu.
- 3) *Věstník* – West, Texas z 20. 6. 1958 str. 40, přinášá životopis Josefa Petra přetřetí z kalendáře „Slován“ z roku 1894, dar autorovi od A. J. Blahy Sr.
- 4) *Amerikan, Národní kalendář*, 1897, Volume XX, kopii vzpomínek I. Křerka o M. Ermise zaslal autorovi A. J. Blahy Sr.
- 5) *Stautsarchiv Bremen*, 2800 Bremen I, dopis z 25. 2. 1898: „Die Firma Karesch-Statzky wurde in Bremen am 1. Januar 1870 gegründet. Passagierlisten der Gesellschaft sind uns nicht bekannt. Die Firma Karesch-Statzky ist seit 1925 erloschen. Dr. Hofmeister“.
- 6) *Okresní archiv ve Novém Jičíně*, depozitář ve Frentšátě p. R., archiv města Frentšát, inv. č. 627, sign. II, karton č. 125.
- 7) *Tamtáž č. listu 648.*
- 8) *Tamtáž č. listu 2452.*
- 9) *Tamtáž č. listu 714/II. 2.*
- 10) *Tamtáž č. listu 1006.*
- 11) *Tamtáž číslo 1058/II.2.*
- 12) *Tamtáž číslo 1063.*
- 13) *Tamtáž číslo 1249/II.2.*
- 14) *Okresní archiv ve Novém Jičíně*, depozitář ve Frentšátě p. R., Sčítání lidí 1870 až 1890, sčítací operdy, inv. č. 151–152.
- 15) *Tamtáž*, archiv města Frentšát, inv. č. 627, sign. II, karton č. 125.
- 16) *Tamtáž*, Matika občanů, inv. č. 102–181.
- 17) J. Felix, *Město Frentšát pod Radhoštěm* (na Moravě). Obraz kulturně historický, Frentšát p. R. 1904, str. 80, OA N. Jičín, dep. Frentšát p. R., strojopis Kroniky Rudolfa Polanského.
- 18) *Gesetze und Verordnungen im Justiz-Fache für die Deutschen Staaten der Oesterreichischen Monarchie von dem Jahre 1831 bis 1834 und den ersten zwei Monaten des Jahres 1835*. Wien 1837, str. 51–59.
- 19) *Překlad zákonů a nařízení ze Zákonního říšského na rok 1867 pro Markrabství moravské*, Brno 1867, str. 37, články 4.
- 20) J. Felix, *Město Frentšát*, str. 196–197.
- 21) *Okresní archiv ve Frýdku-Místku*, Vystěhovalectví a žadatelství o propuštění ze státního svazku 1873–1879, inv. č. 773, sig. Lh4, karton 549, číslo 8738.
- 22) *Tamtáž číslo 8789.*
- 23) *Tamtáž číslo 8788.*
- 24) *Tamtáž číslo 8480.*
- 25) *Tamtáž* – žádost z 6. zří 1873.
- 26) *Tamtáž* – žádost z 18. 2. 1877.
- 27) *Tamtáž* – žádost z 13. 9. 1876.
- 28) J. Felix, *Město Frentšát*, str. 107.
- 29) *Leo Bažov, Czech Emigration Passenger Lists*, Volume I, Richardson, Texas, 1983, str. VII.
- 30) Jan Habenicht, *Dějiny Čechův amerických*, St. Louis, MO. Tiskem a nákladem časopisu „Hlas“, 5. 1904, str. 128.
- 31) L. R. Skrabanek, *Czech in Texas in 1980*, *Věstník* 21. 3. 1984. Kopii zaslal A. J. Blahy, Sr.

Až 750 tisíc lidí českého původu v Texasu uvádí Clinton Machann, James W. Mendi, *Křídlo Amerika*, Austin, Texas 1983, str. 1. Viz též VRONJ č. 37, str. 76.

MÍSTNÍ A POMÍSTNÍ JMÉNA V HELTÍNOVĚ A OKOLÍ

František Šustek

Heltínov, původně samostatná obec, se roku 1850 stal osadou obce Luboměř. V roce 1850 měl (Scherzdorf Colonie Heltínov) 292 obyvatel, zatímco nyní v roce 1988 má jen 62 obyvatel. Vznikl na půdě bývalého dávného hraničního hvozdu na území panství Potštát, byl však založen později než ostatní vsi tohoto panství. M.J. Potštát (Potenstat) se objevuje poprvé v roce 1322. Nejblíže sídla kolem Heltínova na někdejším potštátském panství Spálov, Luboměř a Lipná (Lindova) se objevují v písemných pramenech poprvé v roce 1394 (Span(o)w, Lowdmar, Lindau), podruhé v roce 1408 (Spalaw, Lubomyrz, Lyndow), ale Heltínov se mezi nimi neuvádí. Mohl tedy vzniknout až po roce 1408.²⁾

První písemnou zprávu o Heltínově nacházíme v Moravských zemských deskách olomouckých; v zápisu z 24. 6. 1547, jmenovali „ves pustá Heltínov“.³⁾

Heltínov měl již před svým zánikem dvě jména, české Heltínov a námecké Hilpersdorf. První z nich se dochoválo ve jménu dnešní osady Heltínov, druhé ve jménu sousední samoty Hilbrovice (na území Lipné), již se však lidově říká Amerika (nebo Malá Amerika). Některé osady a vsi v jazykově smíšeném území měly často dvě MJ pocházející z různých základů, např. Vražné-Petersdorf, Střítež-Ohrnsdorf, Petrovice-Gross Hermsdorf (Helmance u Oder) aj. Na mapě Hronického soudního okresu, jež je přílohou knihy V. Bartovského, Hronický okres 1903, jsou napísána jména Heltínov a Hilbersdorf. V roce 1906 došlo k překladi MJ Hilbersdorf na Hilbrovice, ale lid uživá nadále názvu Amerika.

Písemné zprávy o počátku a zániku Heltínova se tedy nedochovály. Ze zápisů v zemských deskách však vyplývá ospaň rámcový časový údaj, že Heltínov vznikl až po roce 1408 a již v roce 1547 byl pustý.

Dá se s velkou pravděpodobností usuzovat, zejména s přihlédnutím k dochovaným lidovým pověstmi, že starý Heltínov byl zničen v době česko-uherských válek, a to nejspíše za tažení uherského krále Matyáše Korvína do Slezska v roce 1474 nebo brzy potom.⁴⁾ Vždyť při tomto tažení zanikla v širokém okolí Spálovsku v Oderských vrchách a v Nížším Jeseníku řada míst, např. na potštátském panství: Heltínov, Podhradsko, zámeček Zichart, Smolna a Nové Milovany, v roce 1475 byl dobyt hrad Vikštejn o smol. i Odrý.⁵⁾ Zpusťla část Dobešova. Na Spálovsku kromě Heltínova zanikla dědinka Lhota na Odle u Barnova (později slýn Na Lhotě-Schneckenmühle) a byla zničena nejzápadnější část Spálovu (od Výpust do Vesníku), jak to ukázal terénní průzkum při melioraci v roce 1979.

Vojtěch Bartovský se zmiňuje v knize Hronický okres, Brno 1909, s. 228, o nálezech zbytků zbraní a podkov v Lindově, jež prý svědčí o přítomnosti Švédů v této krajině. Staré podkovy (4 kusy) byly nalezeny také v Dobešově, kodr Ferdinand Blüha, radák z Partutovic je asi v roce 1955 věnoval muzeu ve Vítkově. O Jindřichově svádí V. Bartovský pověst (s. 200), že obec se původně jmenovala „Dlouhá ves“. Schůla až za Čardu na staré silnici Potštát-Odrý, které se říká „Hradské“. Ke zničení horního konce Jindřichova došlo podle pověsti za třicetileté války.

V řadě lidových pověstí všechno starší zničení a vypálení dědin byla později připisována Švédům, jejich vpád (1642) byl v nejbližší poměti vyprávěn. Ke zpusťnutí Heltínova nemohlo dojít ze švédského vpádu, neboť v té době již byl pustý přibližně 100 let.

Doba trvání starého Heltínova (Hilpersdorfu) byla tedy poměrně krátká, zhruba jen 90 let v rozmezí 1408–1474. Pole a louky pustého Heltínova zůstaly jednak zčásti neobdělány a sloužily vrchnosti jako pastviny pro ovce a dobytek, jednak je vrchnost za určitou částí přidělovala poddaným v Luboměřu a v Lindově (nyní Lipná).

V dalším století došlo v roce 1538 k oddělení spálovského statku od potštátského panství. Tím také byla rozdělena pustá Heltínova na dvě části zhruba podél prvního lavoběžního potůčku, který protékal původní osadou vpr. směrem do říčky Suché. Tak došlo k tomu, že části poddaní z Luboměřu pojmenovali severní část pluzňiny zaniklé vsi P.J. Vaisko, nebo též Vaiska (plur.), kdežto námeckí poddaní z Lindavy nazvali jižní část pluzňiny Hilpersdorfer Felder (nyní český Hilbrovický pole). Potůček tekoucí původní dědinou, později pak lukami v mělkém údolí, jmenuje se Vaiskový potůček.

Původní jižní hranice starého Heltínova, která vedla dříve na horním toku Suché, se tím přesunula zhruba o 500 m k severu, blíže k nynějšímu Heltínovu. Nová hranice mezi Heltínovem a Lindovou se nakonec ustálila v horní západní části údolí na Vaiskovém potůčku, kdežto v dolní východní části údolí a v lese u Suché vytvořila dva výběžky k severu, tak jak zde nyní probíhá hranice okresů Píseck a Nový Jičín.

Nové založení Heltínova

V letech 1667–1686 byl majitelem spálovského statku Kolpar Adam, svob. pán ze Schertzu, který koupil postupně dva díly spálovského statku: v roce 1667 tzv. landavský díl (po Zikmundu Heinrichovi z Landavy) a v roce 1671 tzv. klášterní díl (od ř. kláštera Porta Coeli ve Vídni, jehož tádovou sestrou byla dědička tohoto dílu Kristina z Puchheimu). Kolpar ze Schertzu zamýšlel na pustém Vaisku postavit vrchnostenský dvůr. Dokazuje ta zpráva jeho syna Karla Ferdinanda ze Schertzu, majitele statku Spálov (1689–1723), zakladatele Schertzova (překlad):

„Schertzw stojí výhradně na vrchnostenskákem pozemku, který se dříve jmenoval Hilpersdorf. V zádech připadá nestojí na poddancké koutřiběžní půdě, neboť před časy zasnulý pán Kolpar ze Schertzu tam jakožto vrchnost chtěl dát postaviti poplužní dvůr, a také tam již dal připraviti stavební dívo, ale potom zamířl.“⁶⁾ Z této zprávy vyplývá, že k postavení vrchnostenského dvora mělo dojít již v roce 1686 nebo brzy potom.

K. F. Schertz upustil však od úmyslu svého otce postavit v Heltínově poplužní dvůr, ježto se mu páda na tomto místě nezdálo dosti výnosná, a rozhodl se zařadit zde novou osadu. Materiál přichystaný jeho otcem pro stavbu dvora byl použit pro stavbu prvníh 8 domků.⁷⁾ Je pochopitelné, že novou osadu nemohl založit na původním místě v údolí Vaiskového potůčku, protože právě tam již vedla hranice obce Lindavy (Lipné), jež byla současně hranicí mezi potštátským panstvím a spálovským statkem. Proto musel novou osadu položit 700 m severněji a blíže k Spálovu a Luboměřu do dosti příkrého žlabu, který se z pravé strany úrodně svažuje k severu do údolí potoka Lužného (Užního). Zakladatel K. F. Schertz podle tehdejších zvyklostí novou osadu pojmenoval podle jména svého rodu Schertzw, později Schertzdorf.

Se stavbou Schertzowa byla započata v roce 1705. Dokazuje to zápis z roku 1712 v gruntovní knize Heltínova 1718–1884 (fol. 9, překlad):

„Roku 1712 dne 13. března koupil Tomáš Čech (Czech) při důvěrném velice mezním právu zahradnický domek od milostivé vrchnosti svob. pána Karla Ferdinanda ze Schertzu, jakožto zakladatele této osady Schertzowa, na jeho vlastním vrchnostenském pozemku a půdě, na těch kusech luboměřského dvora, kterým se říká Hilperdorfské pole (Hilperdorfer Feld), jehož stavba započala 1705 a s milostí boží dokončena 1706, spolu tak k tomu danými a růstajícími rolníci a loukami, na základě jejich společných privilegií, v sumě dvaceti zlatých rýnských, a má být až do zaplacení této sumy každý rok při děleném velkovéšním právu zaplacen jeden zlatý rýnský do vrchnostenské renty. Dáno v osadě Schertzow a dne jako nahoře. J. A. Knop, m. p., správci statku.“

První dochovaný soudový záznam o existenci nové vsi Heltinova je zápis ve staré spolkové matrice, že 18. března Leto Páně 1706 pokřtěno bylo dítě z nové osady Šercovic.

Do roku 1706 bylo zde postaveno 15 domků včetně vodního mlýna na potoce Lužním a krémy uprostřed obce. Zpočátku byl název obce neustálý, jak dokazují matriční záznamy. Tak se od roku 1705 jmenuje ves Nové Šercovicen i Šercov, německy Schertzdorf, ale vyskytuje se i obmiana původního jména zaniklé vsi, a to Heltinovice v roce 1707 a Heltinow v roce 1719.

Zajímavé je sledovat pojmenování Heltinova po jeho novém založení v mapě tvorbě. Müllerova mapa Moravy v Homanově atlasu (1664–1724) má Schertzow, Laudmer, ale nemá označení Spálov. Lincova mapa nádhru kanálu Morava-Ohře z roku 1719 má Schertzhof, Lautmer, ale opět není zakreslen Spálov. Je to opravdu kuriozita, protože mapa vznikla v roce, kdy Heltinow dostal svou základní listinu. Je však chybně zakreslen přímo na říce Suchá.

Na Josefáckém mapování Moravy z roku 1780 je Heltinow zakreslen a označen Schertzendorf b. Heltin (zkratka b. znamená böhmských, tj. český) a sousední obec Laudmer (jen německy) o Sponau böh. Spalow. Na této mapě je zakreslen terén v prostoru mezi Heltinovem a klížavotkou u Lindavy jako volné pole bez souvislého lesa (dnešní Malý Bajchlovec), jsou zaznamenány jen drobné chrástiny. Les (Velký) Bajchlovec za klížavotkou k Partutovicím je pojmenován Beutei Busch (die Beute, kořist, lup, der Busch, včelí, hečtlí, tedy „Lupiňské hášči“; méně přesvědčivý je výklad od der Bouter, včelář dvakrát lesních včel, brtník).

Katastrální mapy z roku 1831 mají MJ Schertzdorf (Heltynow), Laudmer (Lubomerz) a Sponau (Spalow). Semberova mapa Moravy z roku 1881 má Heltinow, Luboměř a Spálov. Chrestinova mapa hejtmství Hranického 1200 000. Hranice 1912, uvádí dnes užívaná MJ Heltinow, Luboměř a Spálov. Na starých pozemnostních archích usedlosti na Heltinově z doby Rakousko-Uherska čtame MJ Heltynow.

Obyvatelstvo nově osídleného Heltinova pocházelo z poloviny ze sousedních obcí Spálova a Luboměř. Ze Spálova přišli Jura Čech, Tomáš Čech, Ondřej Červák, Josef Křovar, Ondra Lav a Vavřín Čech, z Luboměřů Jakub Klezla a Falta Feblán. Druhou část osedlých si přivlastil K. F. Schertz ze svého statku Deštného a z okolí. Byli to Martin Vojtek, Jiří Kroneš, Jiří Röhricht, Vojtěch Řítek, Václav Matzner, Kristian Vencel, Matěj Kraus, Jan Urban, Matouš Stendero, dále Jan Filip z Jakubčovic u Opavy a Martin Hojchel z Malče. Noví osedlí ze Spálova a Luboměřů byli národností české (tedy se říká Moravci), cizí přistěhovalci byli zčásti Němci, ale v obci brzy převládlo místní moravské nářečí o Heltinow pak byl a zůstal trvale český.)

Dne 15. září 1718 stanovil a vymezil spolkový pán a zakladatel vsi K. F. Schertz hejtinské obci její práva a povinnosti v privilegii, jehož opis je zápisem na začátku pozemkové knihy (gruntovnice) Heltinova, uložené ve SOA v Opavě, č. 4659, fol. 1–3. V této velké, v kůži vázané knize o rozměrech 31,5 x 20 cm a tloušťce 19,5 cm, jsou zápisné všechny koupe, prodeje a majetkové převody

usedlostí od roku 1718 do roku 1884, jež jsou přívlastným pramenem k dějinám obce.

Heltinow od nadání v roce 1719 až do ztráty obecní samosprávy v roce 1850 byl samostatnou obcí a používal vlastní pečeti. Znak obce na pečeti je vlevo il – klíč, po jehož obou stranách jsou v rájích po sedmi letlicích včel. Kelem znaku je v kruhu umístěn text: PECET OBCE SCHERCZOWSKÉ. Od roku 1850 je Heltinow osadou obce Luboměř. Pokusy o osamostatnění v letech 1925–1938 neuspěly. Mozaikový typář (pečetník) uchovával naposledy hejtinský občan František Řorich č. 3. Po jeho smrti je bohužel nezvěstný. Podle ústního podání dostal se do pečeti Heltinova vlevo il z toho důvodu, že před založením nynějšího Heltinova (1705) měla tam spolková vrchnost včelín z několika včelích klíčů.)

Pomístní jména v Heltinově

Hranice území osady Heltinova můžeme dobře sledovat na katastrální mapě Luboměř z r. 1831.¹⁹⁾ Na mapě jsou zakresleny hranice Heltinova s Jindřichovnou a s Lipnou (Lindavou), chybí však vyznačení hranice mezi územím Heltinova a Luboměř.

Na východě tvoří hranici Heltinova s Jindřichovským lesem říčka Suchá, po jejím levém břehu v údolí byla roku 1937 postavena silnice Odry-Potštát. Jižní a jihozápadní hranice je totožná s katastrální hranicí sousední obce Lipná, včetně její místní části Hilberovic (Ameriky). Zde hranice prochází středem horním tokem Valského potůčku, načíná pak obklopující zalesnění k severu k nové silnici do Luboměř (z roku 1969), k hranicím bodu již od Heltinova, kde se hranice v pravém úhlu lomí. Odtud pak pokračuje již jen hranice Lipná-Luboměř se směrem přes les Malý Bajchlovec a pole Podělky, protíná silnici Luboměř-Partutovice a téměř směrem vede až k ústí potůčku z údolí Vesnicka do Lindavského potoka mezi Novým Dvorem a Lipnou.

Na mapě není zakreslena severní a západní hranice Heltinova s územím Luboměř. Podle sdělení místních informátorů probíhá na severu hranice po potoce Heltinovská Suchá, jehož horní tok se jmenuje Úžná (Lužná) potok, až k Heltinovskému mlýnu. Nad mlýnem se hranice lomí do již směru a stoupá v blízkosti osady po potůčku a dolině zvané Deleček až nad silnici nad horním je krajem Heltinova, kde navazuje na katastrální hranici Luboměř-Lipná.

Katastrální mapa Luboměř však na území Heltinova žádná traťová a pomístní jména nezaznamenává. Jméno tedy odkázáno na záznamy v pozemkové knize, příp. i v jiných písemných pramenech a na sdělení místních pamětníků.

Pro nedostatek místa není zde možno otisknout překlad celé základní listiny ani některé ostatní zápisy pozemkové knihy, v nichž se objevují PJ u jednotlivých usedlostí. Všechny nově založené zahradnické usedlosti měly přidělený pozemky na pozemcích tehdejšího vrchnostenského Luboměřského dvora, který již dříve pusté pozemky převzal a zčásti obhospodařoval i využíval k pasci ovčí. Pozemky zde měl přiděleny také luboměřský fajt i někteří sedláci. Byly to pozemky zvané Hilperdorfer Felder a Valsko (Valka), o jejich původu a lokalizaci jsme již výše hovořili.

Problémem byla a ještě snad zůstává lokalizace PJ Šternovsko. V privilegii (fol. 3v) se píše (překládá): „Vrchnost přenechává Šercovské obci (Schertzower Gemeinde) také na věčné časy světo celé pole, jmenované Šternovsko (acker Šternowsky genannt), takže s ním mohou podle libosti volně nakládati.“ PJ Šternovsko se do dnešní doby nedochoválo, nepoužívalo se již a ani nejstarší místní informátoři se na ně nepomínají. Podle tvorby se dá usoudit, že se v něm skrývalo esotbní jméno některého dávného luboměřského fajta, který se jmenoval Stern, a pole po něm dostalo jméno Šternovsko. Vypravuje se totiž, že luboměřští fajt

míst na Heltinově pole i pastvisko pro ovce a ovčinec. Podobná případy PJ z opuštěných usedlostí známe také ve Spolově: Tomanovsko, Novákovsko, Kohálovsko a Rychnovsko, v Luboměřích: Blahutovsko. Okolnosti nasvědčují tomu, že Sternovsko bylo asi pole, z něhož byly vytvořeny domáci díly nových zahradnických usedlostí, a to pole ležící východně od osady, zvané nyní Díly a Zahrady (V Zahradách). Toto pole dosahuje nadmořské výšky 560 m.

Dalším problematickým PJ byla trať Horní Kůta, kterou jsme zpočátku nedovedli lokalizovat. V zakládací listině Heltinova se o ni uvádí (fol. 2, překlad): „Děle vás osavobazují, jenom však na kusích vrchnostenských pozemků Luboměřského dvora, mezi něž se také počítají voše louky zvané na Horních Kútach (Wiesen auf den oberen Kauth genannt) ... od každého ubytování vojáčků“. Místní pamětníci si pak upomínali (mají totiž doma opisy zakládací listiny, pozdější Rud. Míkem), že Horní Kůta jsou heltinovské louky, zvané též „ščetky“ (Wiesen auf den oberen Kauth genannt) ... od každého ubytování vojáčků. Místní pamětníci si pak upomínali (mají totiž doma opisy zakládací listiny, pozdější Rud. Míkem), že Horní Kůta jsou heltinovské louky, zvané též „ščetky“ (Wiesen auf den oberen Kauth genannt) ... od každého ubytování vojáčků.

V německý psané smlouvě o prodeji Nového Dvora z 1. června 1783¹¹⁾ v ní majitel spolkového statku Emanuel Alois sv. pán za Zůvisů a Osenice prodává tento tehdy zpestlý vrchnostenský dvůr N. Biskupovi a Janu Schlosserovi za 300 zlatých řínských, nacházíme tato PJ: Podliefsch odar farbin sogenanntes Hilpertsdorfer Feld (Podleťské díly zvané barvy Hilpertsdorfer Wiesen (Heltinovské úky) a Dorgrund (Vesník, údolí od kostela v Luboměřích a Lindavě). A právě tyto zde uvedené Heltinovské louky ležely v trati Horní Kůta a Luboměřského Vesníku, tedy mimo dnešní území Heltinova.

Zahradnické usedlosti č. 2, 3 (krčma a fojstství), 4, 5, 10–13, 15 (mlýn), 10 a chalupa č. 18 měly pozemky na pozemcích Luboměřského dvora na tzv. Hilpertsdorfer Feld.

PJ v zápisech pozemkové knihy Heltinova jsou z období 1721–1850 převážně česká, i když je zapisovali němečtí vrchnostenská písaři na zámku ve Spolově. PJ německá vznikla překladem, případně zkromocněním původního českého jména. Způsob zápisu PJ byl především závislý na tom, jak němečtí písaři znali nebo spíše neznali český jazyk.¹²⁾

Uvedu nyní přehled těchto pomístních jmen s výkladem.

PJ Vaisko, plur. Vaiska: „Waisko, Waisczko, Wiczko, Vaisko, Na vsiskách, Wsiczko, Sisko.“ Vaisko označuje místo po zánělu vsi, v našem případě po starém Hilpertsdorfu. Jakmile byla půda Vaisko rozdělena, vznikl vedle singula Vaisko také plurál Vaiska. Při větším počtu stejných PJ vznikají obvykle názvy v množném čísle. Např. na Spolovsku jsou trati Potůčky, které vznikly z opelativu „potůček“, který ovšem tekl přes několik sousedních dílů, proto Potůčky. Vaisko bylo dvojit: Horní Vaiska (tj. Hráb, Vaňka) a Dolní Vaiska (tj. Malá). Tvar „Sisko“ vznikl tím, že písař z neznalosti považoval zoštetčiv v- za předložku, tedy „V sisko“. Analogické potíže s domnělými předložkami se vyskytovaly ve starší době u Spolova, kde je doložen tvar MJ Polov (1483 V Polově, 1517 z Pálava), dále u Dobešova (Dobešvaldu), kde je doložen tvar MJ Běšvald (1602, stížnost dědičky Běšvaldu), a také u MJ Větkovice u Vítkova, kde naopak z předložkového B. půdu „v Jelfichovicích“ vznikl 1850 novodobý nominativ Větkovico.

Další PJ na Heltinově jsou již, pokud jde o jejich původ a výklad, úplně srovnatelné, přehledně.

Zahrady (V zahradách, Na zahradách, Na zahradech, Krautgärten, Krutgärten, Krautgarten) byly nejlepší části domácích dílů hned za humny, kde se zpravidla sádlo zelí a zelené hrobo (epic. talín).

Díly, Domáci díly (Hosserb, auf dem Erb) byly půdy poli od usedlosti směrem k východu, jejichž součástí byly vjezdy Zahrady, dále pak Prostřední pole (in Mittelteile).

Dálky (sign. Dálka) byly a jsou dosud malé krátké díly poli na západě těsně u dědičky do údolí Dolečku (Doleček, Doloschek, in Groben).

Kůta (in Kauten) byly louky u Vesníku u Luboměřu (viz výše). Německá dvojhlasice -au- tu nahrazuje původně česká -ů-, jak tomu je např. u MJ Lůčky (Učky) – Lewtsch, nebo u potoku Načín, který protéká údolím s „Jůčkama“, tedy něm. Lautscherbach, náletem Lautscherbach, nebo jen Lautscher.

Hůra je lesem porostlý vrch severně od mlýna za Ušním potokem.

U chodníka (in dem Steig): šlo o chodník, který vedl od mlýna vzhůru po východní straně Heltinova.

Přihon (Viehrtrieb) je cesta nad obcí vedoucí k východu.

V notání z roku 1719 se vyskytují ještě názvy v obci, jež měly také zčásti funkci PJ: Brach- und zuglich Hirten-Haus (tj. hráz a zároveň pastýřna) a Dorf-Au (vesnický luh, niva, zde náves).

MJ Hilpertsdorf vznikla z něm. OJ Hilbert, tedy Hilbertsdorf je „Hilbertova ves“. Změna b na p byla provedena vlivem harnoběžiny, jak se to projeví i u okolních MJ, např. Budilov, Baustsch, v nářečí Pautsch; Bledenstadt-Potštát; Bartelsdorf-Partutovice, PJ Dorfbüschel – DorfPyschel (vesnická křoví u Baranova) aj. V 19. stol. vznikla zde samota, skupina domů patřících k obci Lindavě (nyní Lipné), která dostala český název Amerika, též Malá Amerika. Jméno pochází z. smyslu melancolie vyjádřit velkou vzdálenost od okolních obcí jako do Ameriky, jakož i nové vzdělávací půdy jako vystěhovalci v Americe. Bylo to v době, kdy se ze Spolova hodně lidí do Ameriky stěhovalo. Teprve v roce 1906 byl zaveden český úřední název Hilbrovica, ale ten se v lidové řeči neujal.

MJ Heltinov podle výkladu R. Šrámka¹³⁾ pochází z OJ Heltin přejatého z něm. jména Hiltin, Hiltwig, slíbeného z něm. hilfe „pomoc“ a -wig „boj“, stč. Helvik, Heltik, Heltin apod. Pro úplnost připojím možnost odvození starého jména Heltinov z českého základu, a to z OJ Havel (podle A. Bránka): Havel – přes obměny jména Hálva-Halato-Halatin, jež jsou v kroji doložena jako příjmení, k tvorbě Heltin, Heltin, z toho pak Heltinov, Heltinov. V lidové řeči se užívá též neutrum Heltinova. Tvar Heltin je doložen jako český pro Heltinov, ekvivalent k německému MJ Schertzenhof, v r. 1780 v Josefském mapování.

Heltinov je jedním z dokladů hospodárnosti starých MJ. Písařské byl po novém založení v roce 1705 zaveden úřední název po rodu zakladatele K. F. Schertze Schertzw a později Schertzdorf, nová jména se neudržela a lid užíval nadděle a užíval dosud původní jméno Heltinov, Heltinov (z krátkým -i-). Podobně to na Spolovsku dopadlo u pojmenování dvore Osenice u Luboměřu po rodu Zůvisů z Osenice (písemné doklady z roku 1821 a 1823), které se rovněž neujalo a lid je od založení po dnešek nazývá Nový Dvůr.

Terénní výzkum PJ na území Heltinova

V neděli 27. 10. 1985 jsem provedl se skupinou spolupracovníků obcházkou terénu Heltinova za účelem lokalizování pomístních jmen podle nynějšího tvaru. Hlavními informátory byli starší místní pamětníci Rudolf Šima z č. 2, nar. 1904 a Vladimír Biskup z č. 13a, nar. 1913. Jejich údaje dodatečně doplnil Josef Freis z č. 12, nar. 1910.

Výšli jsme od kopie v Heltinově po obci vzhůru až nad dědčinu k autobusové zastávce a točnou nař. „Přísadnicí“. Cesta od autobusové zastávky na východ se jmenuje „Přihon“. Její jméno vzniklo z toho, že kdysi po této tehdy široké cestě vyhnali pastýř na pastvu a přiháněl domů dobytek a ovce. Stará cesta, která

vedla z horního konce Heltinova přímo jižním směrem na „Vaisko“ je nyní zorozena a JZD udělalo několik metrů na západ novou cestu k jihu, která vede blízko pod elektrickým vedením, Zatímco stará cesta před „Vaiskovým potůčkem“ tvořila malý oblouk, je nová cesta vedena přímo k jihu k Americe. Pole na výšně mezi Heltinovem a údolím „Vaiskového potůčku“ se jmenují „Velké Vaisko“. Když se pak terén svažuje do údolí potůčku, tak „Malé Vaisko“. Za „Vaiskovým potůčkem“ se již pole jmenují „Hilperdsdarské pole“. V údolí „Vaiskového potůčku“ ležela kdysi ves původního Heltinova, odtud název polí „Vaisko“.

Dále k jihu na katastru Lipné (dříve Lindovy) leží samoty usedlosti „Ameriky“ žili Hilbrovic. Směrem k jihovýchodu vidíme již na jindřichovském katastru samoty bývalé hospody „Na Čardě“ č. 78, 551 m, a jižně od ní zalesněný vrch „Varto“ 576 m. „Čardě“ je jméno maďarského původu (maď. csárda je kréma, hospoda). Hospoda tak pojmenovali při její stavbě v 70. letech 19. století cizinci, kteří tu po silnici „Hradské“ často přejížděli a zpravidla v lese Bajchlovci Tobačků. Kromě „Varty“ u „Čardy“ jsou ještě v blízkém okolí dva další kopce téhož jména, a to „Varto“ 594 m mezi Heltinovem a Dobešovem a „Na vartě“ 560 m východně od Partutovic. Jméno Varto (z něm. die Warte, Mídka, stráž), podobně jako Wachberg, Stráž, Stráží, Strážná opod., ukazují na obranný význam těchto vrchů v minulosti.

Les jihozápadně od Heltinova, protínající se až skoro ke křižovatce u Lipné 582 m, jmenuje se „Malý Bajchlovec“, „Velký Bajchlovec“ (Bajchlovec) je les od křižovatky protínající se jižním směrem k Partutovicím. Les východně od Heltinova na stráni k údolí Suché se jmenuje „Lengrá důl“ (V Lengrově dole).

Vrátili jsme se zpět k autobusové zastávce nad oplocenou obecní zahradou zvanou „Přisadnice“ nebo též „Růdky“. Zde měli a mají ještě dosud jednotliví místní zemědělci každý svůj řádek (záhon) na přísadu, tj. zaseli semena a vypěstovali sazenice ze své zelné řepy (tužinu) a na vypěstování semen krmné řepy (nářezim, burgyně). Je zajímavé, že zařízení obecní přisadnice zaniklo v hranicích v 17. stol., ve Spolově v 18. stol., v Luboměřu a Hlbitovně až po 2. světové válce (nyní je tam skládka štěrku), ale v Heltinově trvá dosud. Je to jeden z dokladů, že Oderské vrchy a jmenovitě Spolovsko po stránce hmotné kultury lidí jsou tvrdě národopisnou ústupovou oblastí, v níž přetrvávají starší formy života lidí tím dříve, čím jsou vzdálenější od městských a průmyslových sídel.

Z návsi nad „Přisadnicí“ vidíme dobře malé krátké dílky na západním okraji osady zvané „Dilky“, které sahají směrem k západu do blízké doliny zvané „Doleček“. Na horním konci obce začínaly „Dilky“ téměř od dnešní silnice u Heltinova a pokračovaly do dolního konce obce, kde již byly zčásti i zastaveny.

Od cesty „Přihon“ u autobusové zastávky pokračujeme nyní směrem k severu po polích východně od Heltinova po svahu dolů. Zde se táhly od dávných od zahumění k východu jednotlivé „Dily“, rovnoběžné s cestou „Přihon“, jímž se v blízkosti osady říká „Zahrady“. Tyto „Dily“ směřující k Dobešovu, patřily k usedlostem č. 11, 12, 30, 5, 2, 3 a 4. Každý „Díl“ měl svou „mezu“ a svou vlastní cestu, které však byly od založení JZD rozorány. Z „Přihonu“ vidíme na severu nad dolním koncem Heltinova zalesněný vršek zvaný „Hůra“ a od něho vjevo ve větší délce barvířemí zarostlý vrch zvaný „Sošni“ 560 m, který již leží na luboměřském „Zadním poli“.

Když jsme přešli „Za humna“ k severu dolů celkem 7 „Dílů“, jež tvoří nyní jeden lán pole, dostali jsme se až k lesu, který se jmenuje „Kopce“ a leží na pravém břehu a stráni Heltinovské Suché. Pod „Dily“ a „Zahrady“ leží tedy na srázu úzké díly lesa „Kopce“. Dělí se na dvě části. Západní část, skládající se z drobnějších pásů lesa, se jmenuje „Malé Kopce“, které jsou výmolem odděleny

od východnější položených „Velkých Kopců“, jejichž díly jsou o něco větší. „Velké Kopce“ jdou až k Luboměřským lesům na Suché. Na hranicích dílů v „Kopcích“ je místy vidět meze, které dosvědčují, že se kdysi „Kopce“ musely obdělávat, i když jsou na příkrém svahu a dnes jsou zarostlé lesem.

Je pozoruhodné, že majitelé „Kopců“ byli tituli (početem 7), jako majitelé „Dílů“, „Zahrad“ i „Dílků“. K tomuto rozdělení došlo zřejmě již při zakládání dědiny v letech 1765 a 1766.

„Úžní potok“ (Lužný) se tak jmenuje od pramenu záp. od Heltinova až ke městu pod Heltinovem; dále se mu říká „Heltinovská Suchá“. Po levém (severním) břehu „Úžního potoka“ vede lesní cesta, již se dříve říkalo „Německá cesta“, protože spojovala přes české území Luboměř a Heltinova německé obce Lipňák a Lindovu na západě s Dobešovem (Dobetsvadem) na východě. „Zahrady“ a „Dily“ končí u „Zadní cesty“, která vede od „Velkých Kopců“ rovnoběžně s osou dědiny k jihu. Za „Hůrou“ nad městem dále k Luboměřu je trať „V lesku“, což byl les spolkových pánů (vchnosti). V tomto „Lesku“ pánů dali vykácat porost a lidem za kácení dali vyměřenou půdu. Z Heltinova to byli Kolajka, Kubica a Farda.

Vrátili jsme se do dolního konce Heltinova a šli se podívat na starodávnu, dříve velkým plochým kamenem krytou studánku zvanou „Tympl“ v „Dolečku“ pod „Gosha“ u č. 16. „Tympl“ v původním malebném stavu se bohužel nadochoval, ale pramen vody je stále vydatný, takže z něj okolní usedlosti čerpají vodu. „Tympl“ je slovo německého původu (der Tümpel, tůň, močál, louže), jež v místním nářečí znamená kameny vyvážené o příkrytu studánku. „Gosha“ je mimořádně srážná cesta vedoucí z návsi od č. 23 až dolů. Jméno je rovněž německého původu (die Gosse, ulice), a to z důvodu tvaru Gossen, tedy Gosha.¹³⁾ (Např. zdejší příjmení Gosman se vyslovuje Gossman).

Od „Tymplu“ jsme stoupali „Dolečkem“ vzhůru k jihu. U č. 10 začínaly po levé straně těsně u usedlosti „Dílků“ a pokračovaly až k hornímu konci dědiny. Pole vpravo nad „Dolečkem“ se jmenuje „Na Sustkové“, dále u silnice k Luboměřu je „Adamů les“. Ale to jsou již troši na katastru Luboměřu, neboť „Doleček“ zde tvoří hranici.

Pole mezi Malým Bajchlovcem a silnicí z Luboměřu na křižovatku na katastru Lipné se jmenuje „Poděky“. Tato rozlehlá pole byla v 60. letech nobilitována k přidělení JZD Luboměř, které však neprojevilo a ně zájem. Nyní je vlastnictví tohoto pole podnik Vojenské lesy a statky Lipník n. Bečvou, státního Poděky.

Na východní straně území „Ameriky“ (Hilbrovic) po levém břehu horního toku říčky Suché v místě jejího ohybu leží lesem zarostlý vršek zvaný „Tvorožník“, kterou lindavští Němci nazývali „Quargelberg“. Touto strání vedl starý chodník k Čardě na cestu „Hradskou“, po níž místní obyvatelé chodili přes „Dveřisko“ do Oder na jarmok, kam nosili natrubené barůvky.

Východně od Heltinova a Vaisko se rozkládá na stráni na pravém břehu říčky Suché „Jindřichovský les“, který obyvatelé Jindřichova nazývali „Mesla“. V tomto lese měli výchozí osedlí z Jindřichova (až do založení JZD) své díly lesa, a to sedláci po celém díle, půsedníci měli díl „na polu“ a chalupníci díl na 3 části. Díly vedly kolmo na tok říčky Suché. PJ „Mesla“ je plurállový tvar odvozený z německého slovesa „messen“ (měřit), který vznikl z toho, že uvedený les byl v minulosti rozměřen na díly a osedlým přidělen.

Ne zův upozorňuji čtenáře tohoto článku, že místní a pomístní jména v něm uvedená jsou z velké většiny zakreslena na mapě zaniklé středověké osady „Vaisko“ u Heltinova na Spolovsku, kterou nakreslil Ing. Antonín Ondřej a jež je otištěna v čísle 37 VSON.

Poznámky:

- 1) Údaje o počtu „duší“ v roce 1850 uvádí „Soupis nových místních osad v okrese c. k. podkrajského úřadu“ z 1. dubna 1850, který je otištěn v časopisu Oderské hory III. 1949/50 s. 118–120. Spolov měl v roce 1850 1581 obyvatel (1986 jen 921 obyvatel), Luboměř (bez Heltinova) v roce 1850 721 obyvatel (1986 jen 361 obyvatel). Pokud jde o MJJ uvedený v soupisu „Scherzhaft Colonie Weltinow“, jde v textu slovně zřejmě o tiskovou chybu a místo Weltinow měla být správně vytištěno Heltinow.
- 2) CDM VI. 196 k roku 1322, CDM XII. 220 k roku 1394, ZDO VII. 660 k roku 1808. Starší listina (s užitným datováním ve varbě knihy) z doby kol roku 1378 obsahuje šestkrát napsané MJ Spalov; avš. Fr. Sustek, Torzo jedné z nejstarších listin o Spalově z konce 14. století, Oderské vrchy, roč. I. s. 9–17, viz též články Al. Bělohávků, Spalov, VSONJ č. 37, s. 48 aj.
- 3) Viz můj článek Zaniklá osada v trati „Vsiška“ u Heltinova na Spálavsku, VSONJ sv. 37/1986.
- 4) Loď. Hosák, Zaniklé osady na Moravě, ČVSMO 1931, s. 38. F. A. Slavík, Kdy byla Morava nejvíce zpuštěna? CMM 1895 s. 256 a 354. Ad. Turek-Lub. Jisl, Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů, ČSM 1953, s. 8–10.
- 5) Josef Ulklich, Geschichte der Stadt Wigstet, 1930, s. 57.
- 6) Rudolf Mik, Malý památníček minulosti Heltinova, rkp. 1947, s. 26. Zpráva není datována. Její opis pořídil R. Mik podle originálu, který choval ve své sbírce starých spisů.
- 7) Josef Sovčík, Pamětní kniha obce Spálava, 1922, rkp. Přetištěna v časopisu Oderské hory III. 1949/50 s. 88–75 a 98–106. O stavbě prvníh č. domků je zmínka na s. 73.
- 8) Antonín Brádko, Sešlé baula na Spálavsku 1680–1740, Spalov 1948, 110stránkový opis strojem A4, s. 94–95, poz. 92.
- 9) František Sustek, Znaky, poboře a rozličná městečka Spálava a obcí bývalého Spálavského státku, (Pověsti o skutečnosti). Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava, roč. V. 1983, č. 13, s. 14; tam též vyobrazení.
- 10) Katastrální mapa obce Luboměř a osad Heltinov je uložena v OA N. Jičín, pracoviště Příbor, ve sbírce map a plánů inv. č. 745. Byla zhotovena podle stavu z r. 1831 na 6 mapových sešlech z r. 1830. Mapa je nadepsána: LAUDMER (LUBOMERZ) samt Colonie SCHERZDORF in Mähren, Prerauer-Kreis, Botsch Spomen 1831, Lith. v. Seer u. Winter C. 3836.
- 11) Smolova je zapsána též v průtovnici Luboměř II. 1785–1884, fol. 40, 41.
- 12) Výpis PJ z pozemkové knihy Heltinova č. 4459, jež je uložena ve SOA Opava, m. dr. Adolf Turek poslal v dopise z 25. října 1984. Děkuji mu za tento materiál za jeho přátelskou ochotu.
- 13) Dr. Ant. Protoušek, Místní jména v Čechách, Praha 1947, I. díl, s. 552.
- 14) Ladislav Hosák-Rudolf Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku, Praha 1970, I. díl, s. 248.
- 15) Rudolf Mik, lidový písmák, ve svých Kronikářských poznámkách, Luboměř 1932–1939 s. 76. Irónie a výtulné charakterizoval „Gosfu“ v Heltinově: „Gosfu je takový kopec dělána, že až dá ženská dle, smýšle sukne po zemi, a až dá žhru, tož si na ty sukne stúpou. Muzika nemůže dělána žhru hrát“.

LIDOVÁ STRAVA NA NOVOJIČÍNSKU Z PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Anna Kramelířová

V roce 1985 byl v novojičínském okrese ve spolupráci s kronikáři proveden výzkum lidové stravy z přelomu 19.–20. století. K informátorům patřili ti, kteří jsou narození v 80.–90. letech 19. století a v místě bydlí od narození. Valašským lokalitám nebýlo věnováno tolik pozornosti, jako ostatním, neboť o jejich jídelníčku podrobněji pojednává Jaroslav Štíka.¹⁾ Pro rovněž materiálu jsme použili regionálních časopisů a zpisů z kronik.

Snahou každého hospodáře bylo co nejvíce vyprodukovat, aby jeho hospodářství bylo soběstačné a nadbytek mohl prodat. Proto pěstoval co nejvíce různých plodin. K nejdůležitějším a nejrozšířenějším patřil žito (vůdce nazýváno iez) na chléb, pšenice, ječmen, oves, pohanka, méně již prasa (na jáhly). Ze smlék polovnik (ječmen a oves) a sourež (žito a pšenice – z Vlnova, v Bernartických sulkách). Technické plodiny zastupoval len, řepka a slunečnice na olej, mák (v Bravonticích černostranný na koláče, bělostranný na cukroví); luštěniny vojtěška, bob, fazole, hrách, ve Slatíně ojedíněná čočka. Z okopanin byly nejdůležitější brambory,²⁾ pak krmná a červená řepa, méně cukrovka (v Hůrce), vodnice, tulín (kvak, kvečka). Zmíněných plodin se užívalo i v kuchyni. Ostatní zelenina reprezentovaly ponejvíce zelí, kořenová zelenina, ředkev i krmná, kapusta (keř), cibule, česnek, kedlubny, patlička, křen, kopr, okurky.

Jako ovoce měly využití jableč, rebarbora (kompot, koláče), pak samostatně jableč, hrušky, třešně, višně, různé druhy švestek. Na podzim nabývaly své plody lískové ořechy. K přípravě pokrmů se používala koření, které hospodáři buď pěstovali doma, nebo sbíraly v přírodě – kmin, jalovečky, puškavce, papaver (kundrutek) do uzených polévek. V zahrádce a na poli rostla majoránka, bazelka, šalvěj, kerblík setý (stoklóska či třešle – Luboměř), lízeček, máta, fenýkl, saturejka, zyp, pelyněk (Kopřivnice), šťavček (Frenštát). Podle informací z Starécké báby kořenářky chodily málo, více prodávaly na jarmarcích. Nákup u obchodníků se soustředil především na importované druhy – paprika, pepř, nové koření, skořice, bodyán, muškátový ořech i květ, tymián, zázvar, bobkový list, hřebíček, koriandr a šafrán, z ostatního zboží na flky, hrozníky a mandle. Obchody výjimečně zásobami sloužily především sůl, cukrem, octem, rýží (v menší míře), kávou (pokud si ji doma nepožili z ječmene, žita, nebo pšenice), výjimečně zrnkovou, cikorkou, slabými lihovinami a pivem, nepěstovanými luštěninami a obilovinami,³⁾ sýrečky, omezené ryby, později umělé tuky a kvasnicemi. K dětským památkám např. v Kopřivnici patřily bombóny „ojbíkové“ od kašle, „femincové“ od bolesti břicha, pak malinové, karameley, pendrek, sladké dřevo (lékoci), svatojánský chléb. V obchodě nakupovali především ti, které nežívali vlastní produkce a kteří museli nakupovat vše – dělníci a nemajetní, ale v letech neúrody i všichni ostatní. Dělníkům do Hůrky vozil pekař jednou týdně chléb a rohlíky; zemědělcům obchodníci měnili mouku za chléb, neboť ta šla v neúrodných letech na obživu. Slatinskí sedláci mouku dostali výměnou za obilí.⁴⁾

Ze skládů v Bílovci takto získali stejné množství: pytel pšeničné mouky, rezná, křup, pytlík křupice z ječmene. Patřilo si mohli i pytel kuchyňské soli,

červenou sůl pro dobytek, homoli cukru a petrolej na svícení. Oblaviny se pak měly v místních větrných a vodních mlýnech.

Pro maso hospodyňky chodily tehdy, byly-li domácí zásoby vyčerpány. Kupovalo se pouze hovězí maso na neděli a sádlo či lůj. Na tržích a ve městech zpravidla v sobotu zemědělci nabízelí své produkty — máslo, mláko, tvaroh, vejce, drůbež, ovoce, zeleninu a koření. Z jarmarků se domů přinášely „políčkové bříšky se solámem“¹⁾ jitrnice, jelita, preclíky, perníky, levně tvrdé bonbony v Hůrce zvané bobínko, turecký med, svatojánský chléb a kousky čokolády.

Všechny suroviny a potraviny se jednoduchými a časově náročnými způsoby ihned zpracovávaly a konzervovaly. Maso se solilo, udilo v udrinách na zahradě nebo ujednéle doma v komíně, upečené zalávalo sádlem, skopové lojem do kameninových hrnců a hrnků, po 2. světové válce pak do sklenic a konzerv. Utřené klobásky, maso a slanina měly své místo v koši na půdě, visely na hambáku nebo ve špičaru (Frenštát), též se skladovaly do špekáčků — zvlášť zhotovené skříňky a dřevěným pletivem, uzamčené před dětmi a myšmi (názvem odvzeten od špeků, tj. zobilčkových pochoutek). Sýrové maso se ve sklepě ukládalo do kameninového hrnce a proti hmyzu zakryto koprivami nebo se jen zabalilo do kopriv či křenového listu. V horších dnech jej hospodyně vložila do kanve a spustila do studny. V Braventicích v českých rodinách maso po zobilčce dávali do slámy na půdu, aby zmrzlo. Pokud sádlo a máslo hrozilo žluknutí, bylo vytopeno a uloženo do kameninových hrnců v kamole na zem. Křenového listu se užívalo jako konzervačního prostředku při uchování čerstvého masa, které se někdy vkládalo i do studené vody. Mléko, většinou ihned zpracované na máslo a tvaroh, bylo spolu se smetanou uchovávalo ve vyšších nádobách (smetanících, krajčích) ve sklepě.

V nich např. v Hůrce měli studánky. V létě se chladilo v okruhu ve studni a nespotečované se nechalo zkytnout na kysku. Tvaroh byl ještě dříve upravený na trz, šmáhlý nebo též starý sýr: posolil se, ochutnil cibulí a pažitkou, pokmínovával nechával v kameninovém hrnci v teple uležet až do zrosolování. Zásoba vajec se ukládala do bedýnky se zrním nebo popelem tak, že vedle sebe umělovala špičkou dolů a na každém bylo poznačeno datem snášky.

Mouka měla své místo na půdě v „mučnici“ — mouché truhlici s oddělenými přihrádkami, kde se ukládala podle druhů — a v kadlubech. Ve Velovicích se skladovalo zbeží — obilí — na půdě v cihle — skládce se dvěma otvory ve dveřích. Suroviny, kterých se běžně užívalo, musely být po ruce, proto měly své místo v cihlárce v slíně. Ovoce, hlavně jablka, hrůšky, švestky, se nejvíce sušilo na „pečky“, „suchary“ (křída) buď doma v troubě nebo u sedláků v sušárně. Pak se ukládalo do plátněných pytlů na půdu. Ze švestek se vařila povidla. K tomu účelu sloužily kotly umístěné v slíně (Bernartice). Sýrová jablka a hrůšky zimařily v seně nebo v přihrádkách ve sklepě spolu se zeleninou. Ta, pokud se rozmělnila nasekávala do soli nebo nesmažila na loji (Frenštát) a pak ukládala do skleniček, zůstávala v bedýnkách s plátkem. Zkvořelé zaji přokolo zimu v sádku ve sklepě, okunky se nakládaly do hrnců se solí, koprem a vodou.

Zavařování jako konzervačního způsobu se nepoužívalo, pouze v „lepších rodinách a na faře“ (Koprivnice). V lidovém prostředí se sýrové ovoce ukládalo do sklenic a hodně prosypávalo cukrem, později byl přidáván salcyt. Sklenice se uzavíraly pergamenem. Když hospodyně zavařovala, tak ponejvíce švestky a třešně. Vkládala je do kameninových hrnců a do sklepa (Mláz).²⁾

V dělnických rodinách v Suchbale se zásoby nakupovaly v takovém množství, aby se nemusely zbytečně uskláňovat.

Podlejmne se trochu blíže na složení jídelníčku z pohledu zastoupení surovin.

Houby — přestože se sbíraly nádobně, nejvíce při pesení dobytek — se v jídelníčku objevovaly poměrně často. Ať už v podobě smaženice a voják, omáček

z čerstvých hub nebo přidavku do polévek ze sušených. Méně se nakládaly do soli, případně octu. Ze sbíraných druhů uvedme např. lidové názvy z Trádky — hříby, kardač, červená a hnědá kaňtka, holubice zelená a fialová, z Lichnova líšky, ze Studánky masláci, zajčci, z Hůrky modráky, kloučky, mšjčky, janky. Ve Stramberku a Koprivnici sbírali křemence (panny), ryza, ve Frenštátě líšky (kurky), modráky (slaně), václavky (přuvky) a žampióny.

Luštěniny se spotřebovaly značné množství, např. ve Vlnově se vařily častěji než maso. Patřily k základním potravinám a rostly na polích — fazole v Koprivnici jako mezilopina v hrabáčích. Z domácích zdrojů byl hrách, fazole, čočka se občas kupovala. V chudších rodinách např. v Braventicích hojně konzumovaly bob. Ten s objevoval v jídelníčku i ve Velovicích, Stramberku, Koprivnici a Frenštátě. Luštěniny bylo využíváno nejen jako polévek se zasmažkou nebo zalkentkou, nýbrž i kaši a později hlavně fazolí jako salátů. Z bobu se připravovaly polévky, omáčky a doplňoval vepřové maso. Místní jídelníčky uvádějí: ve Vlnově se jedl fazolový salát s cibulí a slaninou, v Koprivnici jej navíc ochutnili octem a pepřem, nebo jen zalili syrovým mlékem. V Luboměřích měli v obilné kombinaci — rízato (hrách a rýže) a krupeto (hrách a krupice). Naproti tomu v Hůrce byly podle tvrzení některých obyvatel luštěniny na husto připravované nezadány pokrmem. Maso bývalo velmi vzácné, a to převážně z domácích zdrojů. Na nedělní polévku s domácími nudlemi, kopáním nebo neky, se výjimečně kupovalo hovězí. Většinou se podávalo vepřové ze zobilčků, nejčastěji v podobě uzeného masa. V chudších rodinách mivali maso jen v neděle a svátky. Ve všech domácnostech se připravovalo vaření, světečně pečení. Zaji a omáčky nejčastěji sloužily jako přílohy. Sazenné bylo zavařováno skopové a kovi maso (Frenštát, Koprivnice, Stramberk), které sloužilo k přípravě polévek a gulášů. Sýrové skopové maso se např. v Lichnově ukládalo přesolené na dobu jednoho měsíce do hrnců. Dále se využívalo drůbeže, hlavně slepic, méně kachen a husí, u sedláků holubů. Křelici maso našlo své uplatnění až po 2. světové válce. Podle informací ze Sloniny sekané maso obsahovalo značné množství houslek. Hospodyně je několik dnů podávala s brambory nebo chlebem. V době zobilčků bylo maso dostupnější a výsledek se na opátku posílalo do rodin sousedů a známých.³⁾ Tou dobou mivali u sedláků maso i dvakrát týdně, protože konzervace a skladování bylo obtížné.

Zvěřina se na stole objevovala zřídka, pouze u pytláků, nebo v případech, že byl hospodář nemrod. Účastníci honů měli rovněž možnost získat zvěřinu, zato v lesnických a bohatších rodinách, které měly v nájmu honitby, vzácností nabyla. Tak např. ve Studánce lovili korpve, božanty, zajíce, divoké králíky, divoké kachny, erci, na zámku u sluky. Ryb se konzumovalo poměrně málo. Více v horších oblastech (pstruzi) a u kři rybníků a tek při příležitostném chycení či výlovu na podzim. Po druhé světové válce se na štádrovečerní tabuli objevovali čím dál častěji kapi upravení smažením. V obchodech žli na obdyt slaneční, uzené, kyselé ryby a pečené máslo. V některých lokalitách např. ve Velovicích, na Frenštátě, se občas chytaly šoby, dokonce i raci.⁴⁾

Značné vysoké se jeví spotřeba vajec. Jednak byla domácí, snadno dostupným produktem, jednak se jimi nahrazovalo maso. Přesto v hospodářstvích, kde byla prodáván artiklem, se konzumovalo málo. Vajce tvořila součást pokrmů z mouky (nudle, knedlíky, atd.), připravovalo se i jako smažené (vaječnice), vařené či smažené nastarované krupici, případně strouhanou s mlékem. Tento pokrm v listobně nazývali pipruch, ve Sloníně pompuh. Pro svou nenáročnou přípravu a nutriční hodnotu se pokrm z vajec užíval i u chytání vařel, obědů, hlavně při nedostatku času v době sazonních prací.

Spotřeba tuků nebyla vysoká. Všechny hospodyňky šetřily, ale nejvíce snad máslem, protože se na trhu prodávalo. Jen nadbytek sloužil jako omáček. Používalo se na přípravu posních pokrmů, pak pro děti a nemocné. Knedle např. ve Věčnově polévali smetanou, v Kopřivnici zase používali másla vyrobeného z mléka kozího.

Sádla bylo v rodinách nejvíce v době zabíječek. Užívalo se jak vepřová, tak hůl, a to často místo másla na chléb, obdoba jako škvarky, špek a slanina. Ve Stramberku se dokonce, i když zřídka, smažili na koňském sádle koblihy. V chudších rodinách a tam, kde nechováli vepře, se feničky kupovali tzv. americké sádlo, nebo „opičí“ – bylo levnější, proto dostupnější. Po 1. světové válce šlo na dobytí sádla z maďarských vepřů – bagounů.

Nejrozšířenější výkřik, a opět v chudších rodinách, jsme zaznamenali u loje. V správném stavu se kupoval hlavně hovězí, méně skopový. Doma se škvárla i sloužil jednak na přípravu jilky do polévky, zasmáží do zelí, ale též se dával do těsta (vánočka, buchty). Jeho důležitou předností bylo snadné uchovávaní a dlouhá trvanlivost.

Umlých tuků se v období 1. světové války užívalo spíše na smažení.

Óleje jako tuk nebyl v kuchyni využívan, pouze řepkový¹⁾ se těšil větší oblibě než slunečnicový, a to jen na smažení. Na základě informací zjišťujeme, že v chudších rodinách se snažili omáček nahrazovat – např. škvarky podávali s pivem, procharandou (strouhané sušené ovoce vařené v mléce), vařeno se více omáček epod. (Luboměř).

Neméně důležité místo v jídelníčku patřilo nápojům. Zjevně nejčastěji zaháněla voda ze studněk; přírodní kyselku si nosili z Jeseníku např. do Hůrky. Voda bývala občas přichucována jablčkem, malinovou a ostružinovou šťávou doma vyrobenou z produktů, které obstarávaly děti a babičky. Z částečně ovoce se připravovaly mošty zvařené (burčák) i nezvařené. K rozšířeným nápojům patřily i čaje oblíbené pro svůj osvěžující i léčivý účinek. Šířel se lipavý květ, listy jahodníku, řepík, heřmánek, baz, jitrocel (jazyček), prvosienka (kuli dšit – Frenštát), sušily se i borůvky, slupky z jablek, třeslé a přidával se i šenýkl a anýz.

V té době již bylo rozšířeno pít kávu doma prožené z žito, zejména i pšenice s přidáním cikorky nebo mléka. Zrnková káva se vzácně při slavnostních příležitostech přidávala do pšeničné.

Z mláčených nápojů se zuzičovalo jak mléko kravské nebo kozí, tak kyska, podávali či sýrovátka.

Alkoholické nápoje se z větší části vyráběly doma z dostupných surovin. Rozšířena byla výroba domácích vín – škvarkového, z chlebových kůrek, žitného, malinového, borůvkového, rybízového, jablčného, kukuřičného, třeslého a bez-zinkového. Hrozenového vína se vypilo minimální množství, pouze v tépe situovaných „lepších“ rodinách; ani v hostincích nešlo na dobytí. Medovina a likéry ze zelených ořechů se nabízely hostům. Z destilátů se pila slivovice (v Bernarticích v pojižděných kotlích na nával na třech místech poblíž potoka), třeslavič, truskovice, z žito režné kaňka – slivka (Kopřivnice), ve Studénce lavaranka, pak z řepy, cukru. V mnohých domácnostech vařili pivo, a to jak světlé, tak tmavé. V Jistebnickém mlýně je v horkých dnech pro osvěžení podávali pracovníkům v mlýně.

Příležitost, při níž se podával alkohol, bylo dosti. Notořických alkoholiků nebylo nejmeně, přestože pamětníci tvrdí, že se tolik nepilo jako v současnosti. Pamínáme-li oslavy při příležitosti narozenin, svateb, křtin, pohřbů, svátků, připadá nedělit, lihoviny se nabízely při některých polních pracích: např. kaňka „čistota s alpekem“ dostal pracovník při orbě; při kopání brambor měli v Trnávce na svačtinu suchý chléb a alkohol, který mnozí vyplili, jiní jim polili chléb a takto

upravený jedl. Mléčím v Jistebníku se ve výjimečných případech nabízelo pos-kvarcové kaňka. Ve Frenštátě při stavbě domu po dokončení zdí slavili „glaj-chovo“, po postavení krova „vichovou“, když se do obce přistěhoval nový oby-vatel, musel okolní sousedy pohostit skleničkou – „pobastovat“. Zapíjel se i dobrý prodej a koupě. Tvrďi alkohol se podával při nakládání zelí a zabíje-kách. V chudších rodinách svátečně ochucovali čaj rumem.

A co se nabízelo hostům? Pivo, domácí kaňka a to, co právě bylo pod stře-cho.

Poznámky:

- ¹⁾ Jaroslav Štika – Lidová strava na Valašsku. Ostrava 1980.
- ²⁾ Z názvů druhů uvádějí v Luboměřu rohlíčky, modročky, v Kopřivnici magus-bony, janky, kandrky, modré.
- ³⁾ Srov. Kraváček II, 1923, č. 9, str. 138.
- ⁴⁾ Podle informací MK z Bilavce-Štátní.
- ⁵⁾ Podle informací z Tiché; čtyři k sobě přilepené plátěny.
- ⁶⁾ V Sedlnici se zelí posolilo, přidalo kmin, cibule, křen a jablka.
- ⁷⁾ Poslalo se polévka, ovar, jelita, jitrnice, maso, droby, tlačěnka, někdy nad-bytek jelitového prejtu.
- ⁸⁾ Srov. J. Štika – c. d. str. 100.
- ⁹⁾ Paní J. z Trojanovic zemřela dvě ze tří dětí na nedostatečnou stravu, protože jim nemohla vařit nic více než lojové polévky.
- ¹⁰⁾ V době druhé světové války se v Bernarticích tlačil olej z řepky, ale nebyl konzervován, proto dlouho nevydržel. V této lokalitě do počátku 20. století stávala olejna z roku 1641, což vyvěstuje pozůstatky oleje ve větší míře než v jiných obcích. Srov. M. Tázlarová – Lidová kultura v Bernarticích n. O., Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 10, 1975, str. 40.

PANÍ BÓ, SPISOVATELKA Z MORAVY

(K 50. výročí úmrtí Boženy Benešové)

Jaroslav Bložka

„Božena Benešová je ze čtyř až pěti velkých prozatím českých devatenáctého a dvacátého století. Nebylo doceněna za živa, protože její kvality jsou příliš vnitřní ... je tedy pravdě podobné, že její význam v budoucnosti poroste.“

F. X. Šalda.†)

Paní Bó – tak nazývali Boženu Benešovou její literární pražští přátelé. Šaldova hodnocení z roku 1936 dnes působí trochu nadneseně, ale nebylo oje-dině; podívejme se po půlstoletí, do jaké míry bylo podloženo.

B. Benešová je autorkou četných povídek, dvou rozsáhlých románů, veřej-nosti se představila i jako lyrická básnířka, autorka divadelních her, překlada-telka, literární kritička a redaktorka.

ŽIVOT

Narodila se 30. listopadu 1873 v Novém Jičíně v domě čp. 689 (na dnešní třídě Rudé armády) v rodině odvozkářského koncipienta Romana Zapletala; matka

Berta pocházela z Frenštátu pod Radhoštěm. Roku 1876 se početná rodina – Božena byla nejstarší dcera z jedenácti dětí – přestěhovala do Napajedla, kde otec zahájil samostatnou advokátní praxi. Božena Benešová zde vychovala obecnou škola, pak absolvovala dvě třídy německé měšťanky v Olomouci a vzdělání si doplňovala hodinami francouzštiny v napajedelském klášteře. Roku 1896 se provdala za svého doživotního otce, železničního úředníka Josefa Beneše. Z tohoto manželství, které bylo rozvedeno roku 1912, se narodil jediný syn Roman.

Měšťanské prostředí nebylo plíznivé kulturní aktivitě dívky již vdané ženy, ale Božena Benešová si přesto udržovala udivující rozhled a od 90. let se pokoušela i o literární tvorbu. Podstatný význam pro ni mělo přátelství s tehdy již renomovanou spisovatelkou Růženu Svobodovou (podle svědectví básníka Josefa Kaluse) seznámila v roce 1903. Růžena Svobodová uvedla začínající autorku do pražské literární společnosti, seznámila ji s F. X. Šaldou, J. S. Macharem a dalšími, podpořila její vstřícné umělecké sebevědomí a přiblížila ji i publikační možnosti. Po naléhání přelét se Božena Benešová přestěhovala roku 1908 již natrvalo do Prahy, kde přispívala do řady časopisů, některé i redigovala; od roku 1926 pracovala v mládežnické organizaci YWCA. V Praze také 8. dubna 1936 v důsledku vleklé určité choroby zemřela.

POVÍDKY

Doména Boženy Benešové je tvorba povídková. V prvním období autorka zobrazuje mladé ženy, jejichž sny o touhy po plném životě, po velkém a čistém citu pavoučí sítí konvencí spoutává otupující prostřednictvím měšťanské společnosti. Ztráta iluzí o vyztřížlivění vede většinu k rezignovanému přizpůsobení. (Nedobré vítězství – 1910, Myšky – 1916, Kruté mládí – 1917, Tiché dívky – 1922).

V následující etapě své tvůrčí práce spisovatelka akcentuje rozchod s měšťáckým světem a jeho pokryteckou morálkou, přičemž jednoznačně strání mládí. (Chlapci – definitivní verze 1927, Rouhači o oblouzení – definitivní verze 1933, Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová – 1936). Její stranickost však nekreskuje, nezjednodušuje komplikovanost reality, autorka vidění světa se nedá degradovat na pouhý generální konflikt. (Šrovnaj: V. Štupka: Setkání generací v díle Boženy Benešové, in: Ženy na Moravě. Ročenka Dobrodružného komitétu v Brně, 1940, Str. 80–98). V povídce Komarádi (1914) velmi věrohodně zobrazilo, jak děti dovedou být kruté, když opouštějí bývalého ducha svých her; židé, aby si v nové situaci nezadaly před ostatními – „dospívají“. V povídce Není člověku dovoleno (1931) se matka pokusí vydrát syna předstíraním ardeční choroby, aby překazila jeho milostný poměr s dívkou z nižších vrstev, ale když syn matčinu přetvářku prohlédne, ztrácí i ní jak synovskou lásku, tak i četu.

Povídky Boženy Benešové mají většinou hutný, sevřený tvar, působivými dialogy o výtěžnými charakteristickými autorka špičnatě rozvíjí děj až k pointě. Vynalézavý výběr slov pak násobí účinek jejího nevládného pozorovacího talentu, bez něj by nebylo možno postihnout psychologii postav do tak jemných nuancí. O mimořádné schopnosti včlenění i o rozmanitosti tvůrčích postupů svědčí také znamenitá Dušičková povídka, která zůstala v rukopise a knižně byla vydána až roku 1970 v monografii Dobruhy Moldanové. Povídka je napsána formou deníkových zápisů ženy trpícíkl zlovolným nad smrtí svého muže. Text dává zapravdu Šaldovi, když (v souvislosti s trilogií) říká: „Jsem přesvědčen, že Benešová nebyla právě zlovrou odpůrkyní surrealismu, že v jejím urtel byl kousek, kde se s ním mohla dohodnout a paktovat.“²⁾

Najvýšeověštili je delší povídka Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová (1936), zarámovaná a požádá i zfilmovaná E. F. Burianem. (Filmová adaptace 1939). Patnáctiletá hrádka již patřila k těm sympaticky nepoddajným lidem, kteří

v budoucnu vlivnou světu novou tvářnost. O Věře Lukášové autorka prohlásila: „Věra je správná holka a já se k ní ještě vrátím.“ Smrt změlila tento záměr, mážeme však mít za jisté, že by nikdy nedospěla k zviditelněné lehkosti, s níž Zjiz Vínka, francouzský pendant Věry Lukášové a povídky Osvědčení od Coletteové (1927). Věra – do jisté míry autoportrét z dětských let – se ustavilně střetává se světem dospělých (nelásku bobíčky, která ji vychovává, pokrytecký starý pan Lb, hloupé hovory maloměstských paníček) a vychází z těchto střetů vítězně: přelstívali „bar klamu vzápětí“, soudnělíst na základě mravních jstát – a před sudky starého světa strádají svou nízkou silou.

Šalda v povídce Boženy Benešové nachází souvislost s floubertovskou „citovou výchovou“ a s Goncharovým Obvyklým příběhem, vynaluje se mu i souběžnost s ženskými postavami Ibsenových; výhrady se týkají jen kompozice jedné povídky a mlhavosti některých titulů.³⁾ A. M. Piše: „Šlo, srovnávali tvůrčí postup Šrámkův a metodou, již užívá Božena Benešová v prvních dvou povídkách své nové knihy Oblouzení, obysla rázem poznali jejich dějovou plnost, asketickou téměř prostotu a plisnou jejich kompozici káze.“⁴⁾ F. Götze: „Konstruuje – meho konstruuje, silný intelekt zní pod vším, ale on to není chladný rozum, nýbrž vášnivý intelekt, fonetický mozek, jenž zde mluví...“⁵⁾ D. Moldavová: „Svět se změnil, změnila se vnější podoba lidských vztahů, přirozeně jiné konflikty. Staré konvence, proti nimž Božena Benešová bojovala, jsou už dávno za námi. Přesto její povídky nechtěm jako historické reminiscence. ... Tam, kde mizí význam dobových reálií o gest a zůstává prostě lidská bytost, zrahovad, hledající, propadající bezradně o zoufalství a plíce doafalci, tam ostrast vzhledu, plisnost po jmenování a neplatnost analýzy ... zůstává trvalou hodnotou.“⁶⁾

ROMÁNY

Krutěji poznamenal čas románové dílo Boženy Benešové. O románu Člověk (1919) Šalda napsal, že je to „veliké a silné dílo básnické.“⁷⁾ Přidává se i Karel Čapek: „... tuhé a čestný zápas vedla autorka s andělem života, aby ji pobehnal.“⁸⁾ Kritické oblasly vesměs splyvaly v hláholné chvalozpěvy a oceňují ideovou konstrukci – Benešová tu přispěla do dobové polemiky, zde má vyšší hodnotu umělecký čin vypjatého individualisty či prostě lidský čin, humánní obět. Autorka preferuje akt lidskosti – i na úkor umění. Šalda právem pochybuje o oprávněnosti této dichotomie a velkoryse přehlíží řadu dalších nedostatků. Je to román o la thèse, postavy promlouvaly v těžkopádných, teozofických deklaracích, jazyk je ve srovnání s povídkami archaizující. Příznačné jsou i vlastní jména – Jan Vanský, Cyril Trojúh, Jenovka, Jelva...). Uvědomíme-li si, že v téže roce (1919) vyšla i Oblbuchtova Podivné přátelství herce Jesenia, jež se obírá obdobnou myšlenkou, onil by se tu autor vyhýbal historickému rámci a příběh podává s mnohem větší uměleckou silou, je tak přizvěný kritický oblas až překvapivý.

Umělecky zdalečtější je trilogie Uder (1926), Podzemní plameny (1929) a Tragická duha (1933). Ústředním tématem je světová válka, jak ji prožívají obyvatelé moravského maloměsta Rovinova u Prahy, o vývoj měšťanské duše Aleny k mravní velikosti. Pro dnešního čtenáře jsou objevené a až exoticky zajímavé zasvěcené napsané kapitoly ze života aristokratky.

Trilogie byla oceněna (státní cena, cena Melantricha) i nedoceněna – rozptýlení kritických oblas sahá od nepochopení až k nezaslouženě chvědi. J. Hora: „Božena Benešová je od počátku své tvorby jedním z nejpronikavějších psychologů našeho realismu.“⁹⁾ A. M. Piše: „Kdesi na okraji tohoto umění tučime Dostojevského.“¹⁰⁾

Svým zázberem a větší částí myšlenkové náplně je trilogie nesporně zajímavá, obsahuje řadu psychologicky působivých pasáží (např. Alenina matka, ovládaná

předsudky své třídy, ve snaze zachránit svou dceru (i téměř zblbe). Je tu však také mnoho nepropocovaného, co připomíná vteřin pokleslé romantizující práce (např. způsob, jakým se zjevuje, jedná a promlouvá Valentin Senohrab alias Vavřín Šlib nebo jak na zavalití propuknutí vlastnictví u mladého Fliderheina), nadměrné využívání náhody a příliš okatá příprava pointy. Stylistická úroveň je o pozdní lepší než u Člověku, ale i tak pokulhává za nejlepšími z videk.

DIVADELNÍ HRV A VERSE

Pokusy o dramatickou tvorbu – bez ohledu na přeměřenou chvilu současníků¹⁾ – jsou už dnes neživé, pozití překryla tvorba výraznějších básnických talentů.

A tak nejvýšešíší oblastí pro čtenáře zůstává dílo povídkové.

MORAVA V DÍLE B. BENEŠOVÉ

Moravské motivy a vlivy můžeme pozorovat po takto celé rozloze tvorby. Městečko Rovinov v sobě slučuje napejedený zámek a klášter, frenštátskou textilkou i pferovskou válečnou aféru (pravda Slávka Příkrýla v Úderu), líčení ravninské moloměstské společnosti též ze znalosti honorace ve Frenštátě pod Radhoštěm.

K Frenštátu má Božena Benešová zvlášť vlnivý vztah. Odtud pocházela její matka, která hovořila tímto nářečím i po přestěhování do Napejeden. Frenštátská sestřenka Bohulka Křenková seznámila Boženu Benešovou s R. Svobodovou při výletu na Pustevny. V románu Úder spisovatelka cituje frenštátskou pověst: „První šedý vlas na levém spánku – starosti přišly od arce.“

Moravských nářečí autorka užívá při charakteristice postav: moravskoslovanská – Andula Srbecká v Člověku, hanácké – Záruba v trilogii, ale především se objevují prvky nářečí frenštátského (Úder). Pro místní časopis napsala spisovatelka článek, v němž mj. vzdala hold i tamějšímu lidu:

„A bylo to kouzelné nářečí! Ještě dnes, kdy škola a četba přece jen trochu obrousily rázovitost, zní až dojemně měkce a zdá se jako stvořeno, aby jim byly psány pohádky nebo milostné písně.“²⁾

Poznámky:

- 1) F. X. Šaldů: B. Benešová. Šaldův zázpisník, roč. 8., 1935-36. Melantrich-Girgal Praha, str. 279-280.
- 2) Tamtéž, str. 278.
- 3) F. X. Šaldů, Kritické glosy k nové poezii české. Sv. 13. Melantrich Praha 1939. Str. 95 a n.
- 4) A. M. Pila: B. Benešová nová kniha povídek. Sociální 1, 1923.
- 5) F. Götze: Bankrot iluzionismu. In: Básnický dnešek, 1931.
- 6) D. Moldanová: Božena Benešová. Melantrich Praha 1976. Str. 78. Recenzi této práce podává V. Fickl ve VSONJ 20, str. 68-69.
- 7) Viz pozn. 1.
- 8) K. Čapek: O umění a kulturu II. Spisy K. Č. sv. 18. ČS Praha 1985. Str. 288.
- 9) In: D. Moldanová – viz pozn. 6. Str. 132.
- 10) In: D. Moldanová – viz pozn. 6. Str. 135.
- 11) K. M. Čapek-Chod. „... jest ve Váš hotov český dramatik, který totálně překryje všechny ostatní naše lidi pro divadlo píleci... Váš dramatické umění jest absolutní.“
- 12) Z korespondence, in: D. Moldanová – viz pozn. 6. Str. 91.
- 13) F. Horečka: Frenštátské vlivy v díle Boženy Benešové. Naše řeč, roč. 30, 1946. Str. 43 – K šedesátinám autorky viz článek J. Kučerové, Božena Benešová, Křavofsko, roč. III, 1933, str. 49-51.

K ŽIVOTNÍMU JUBILEU OTAKARA ZELENKY

JIŘÍ KLUČKA

Zelenkovy letošní šedesátiny a expozice z výběru malířského díla, která je dopravář, jsou příležitostí k zamyšlení nad malířskými kvalitami a inspiračními zdroji výtvarného usilování malíře, nad smyslem a posláním více než čtyřicetileté tvůrčí práce, která si právem našla své místo nejen v kulturním životě regionu, ale i v širším kontextu soudobého českého výtvarného umění.

Akademický malíř Otakar Zelenka se narodil 17. září 1926 v Košicích, dětství prožil v Turnově, Mladé Boleslavi a Mnšku pod Brdy. V letech 1942 až 1944 studuje na Státní grafické škole a od roku 1945 na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, kde v ateliéru užité malby prof. Josefa Nového v roce 1950 absolvoje. Léta pražského pobytu jsou pro něj dobou usilovného studia výtvarného odkazu minulosti – především malby renesanční – i dobou setkávání a seznamování s uměním světovým, zejména francouzským, se soudobým uměním českým a z něho jemu blízkým dílem Jiřího Trnky, Antonína Strnadla a především Františka Tichého. Stejně tak i programové vystoupení Skupiny 42, její „soustavná práce na průzkumu poetické hodnoty moderního světa“ ovlivňuje počátky hledání vlastního výtvarného názoru. Zelenkovy obrazy vrozené do čtyřicetých let (Fotograf, 1946, Kočka a měsíc, 1948, Loď času, 1948, Tajemství kosmu, 1948, Podzim na nábeři, 1948) jsou nápořádě o předznamenání budoucího malířova zájmu, v čase se opakujících a obměňovaných vědomých návratů až do dnešních dnů.

Nabylo to vždy jen malířova tvorba, která zaplňovala další život umělce. Do poloviny padesátých let působil jako výtvarník loutkové scény Beskydského divadla v Novém Jičíně a Krajského divadla loutek v Ostrově a krátce v propagaci p. N.HKG v Ostrově. Od roku 1955 desetiletý odborný pracovní úvazek na Lidové hvězdárně v Novém Jičíně i formálně stvrzuje Zelenkův zájem o přírodní vědy, fyziku, chemii, zvláště pak o astronomii, optiku a fotografii a dovádí mu intenzivně prožit první úspěchy v dobovém kosmu. Jakkoliv výše uvedené zájmy a pracovní povinnosti v daném okamžiku rozptylují Zelenkovu výtvarnou aktivitu o oddalují uskutečnění tvůrčích předsevzetí, jsou později inspirací bohatě využitou, v těchto letech a z těchto zdrojů čerpá Zelenkovo malířské ingenium. Tvorba O. Zelenky padesátých let, početné nevelkého rozsahu, připomíná např. obrazy Krajina s mlhou, 1952, Noční ulice, 1953, Podzimní krajina, 1956, Milenci, 1959 a kolekce ženských aktů a portrétů z počátku šedesátých let uzavírá jednu z tvůrčích etap, poznamenanou hledáním výtvarného výrazu v obsahu i formě.

Od roku 1965 působí Otakar Zelenka v Okresním vlastivědném ústavu (později muzeu) v Novém Jičíně, výtvarně teší jeho expozice a tiskoviny, spolupodílí se na budování sbírkového fondu výtvarného umění muzea. Těžiště jeho práce však především spočívá v organizaci a realizaci výstav výtvarného umění, mezi jiným i společných přehlídek tvorby výtvarníků okresu Nový Jičín, jejichž doposud 9 ročníků má počátek své tradice v těchto letech. Je zastoupen na tomto prvním

O. Zelenka: Automatické sondy, 1968
Foto Jiří Klůčka

společném vystoupení a první tak dává veřejnosti nahlédnout na tvorbu stojící doposud skromně stranou zájmu kulturního publika (z vystavených obrazů jmenujme Laboratoř I a II, Objev, Dvojice, Čtenář) a účastní se všech dalších. Organizačně a podněcovatelsky se podílí na koncepci Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín, jemu dává grafickou úpravou výtvarnou podobu od prvního čísla v roce 1967 až do současnosti.

O. Zelenka: Z cyklu Komunikace, 1972
Foto Jiří Klůčka

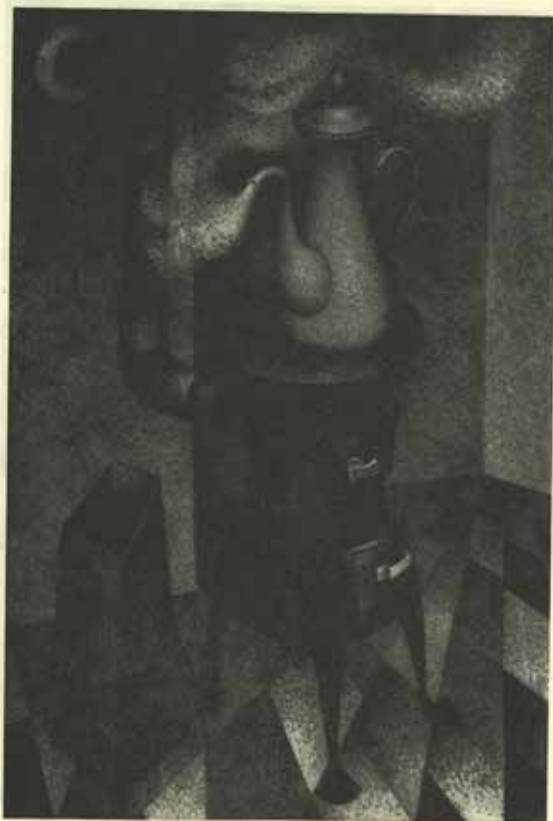
Na stránkách toho časopisu a v katalogích výstav věnuje publicistickou pozornost zejména výtvarnému životu v regionu, a jeho osobnostem (např. života o díla malířky M. Parnové-Kněžkové).

Výtvarné zhodnocení plně prožívaného zájmu o svět vědy a techniky ve vztahu člověka k technické civilizaci, i když se v tvářích údobích tematicky

O. Zelenka: Krajina s mostem, 1978
Foto Jiří Klučka

proměňuje o více či méně zdůrazňuje, je od poloviny šedesátých let ústředním motivem převážné části Zelenkovy tvorby. Prostředí laboratoří a hvězdárén, úsilí v dobývání kosmu, objekty optických a měřicích přístrojů, hracích a hodinových strojů, svět atributů technických rekvizit či prostých předmětů všedních dnů reálné nebo jen malířem viděné věcnosti – to všechno se prolíná v širokém zřetel celým Zelenkovým dílem. Svět Zelenkových strojů, přístrojů a předmětů vstupuje do krajiny, je akcentem v jeho zátěži, je v dialogu partnerem člověka, uživatele a tvůrce, formujícího a měnícího tvůrčností přítomných a budoucích dnů. Výčet

O. Zelenka: Zátěží s červenou konvici, 1981
Foto Jiří Klučka

O. Zelenka: Nokturno s ďalekohledem, 1982
Foto Jiří Klučka

nejzávažnějších obrazů z tohoto období nám alespoň v názvech výše uvedených tematické okruhy zkonkrétní — Malá chemie a Velká chemie, 1965, Analytické váhy, 1967, Automatické sondy, 1968, Kousadná kamera, 1968, Stroj času, 1969 a z let dalších v čilevědomé odzvučnosti např. Štrůdci v harách, 1972, Plynyjomy, 1976, Malá astronomie, 1976, Hodinový stroj, 1977, Destilace, 1979, Zátěže s teodolitem, 1982. Pacifikujeme-li z takto pojeté tvorby nás obklopující svět techniky jako harmonickou, přirozenou a nezbytnou součást života, soubor čtyř temper z roku 1972 zřejmě ze zamyšleného většího cyklu Komunikace v názvu dramatičnosti navozuje myšlenku možného konfliktu v ekologické rovnováze. Ke stejnému období patří soubor obrazů, mimo jiné Setkání nad modrou planetou, 1974, Člověk v kosmu, 1975, Růžová planeta, 1975, jako odezva na úspěchy v dobývání kosmu. V polovině sedmdesátých let kulminuje Zelenkovo zaujetí krajinou (např. Krajina dvou jezer, 1975, Dům v polích, 1975, Krajina s růžovými domy, 1975). Je komponována jakoby v odezvě na konkrétní nebo možnou situaci, je básnickým příměrem, dýchá poetickou až nostalgickou atmosférou. V dalších tvorbách se s ní setkáváme jen ojediněle. V roce 1978 při příležitosti svých padesátin představuje O. Zelenka novojičínské veřejnosti obsáhlou retrospektivu průřez své dosavadní tvorby. Toto první a úspěšné vystoupení, provázené příznivým ohlasem, je počátkem autorovy intenzivní malířské aktivity. Od roku 1979 se věnuje výtvorní tvorbě zcela a s výsledky svého tvůrčího usilování seznamuje milovníky umění v řadě časové dílčích výstav ve Frenštátě p. R., Ostravě, Fulneku, Opavě, Pílebo. Je zastoupen na krajských přehlídkách z výtvarné tvorby a jeho díla se dostávají do posádek široké veřejnosti.

V popředí tvůrčího zájmu O. Zelenky následujících let a vlastně až do současnosti, a to v souladu a v kontinuitě s dosavadní tvorbou, jsou zátiší a figurální kompozice. A právě v těchto kompozicích dříve jen tušený dialog předmětového malířova světa s člověkem-tvůrcem dostává reálnou podobu (Montáž, 1978, Dívka u stroje, 1977, V laboratorii, 1979, Dívka s klavírem, 1983, Na stovbě, 1984) a převládá tak autorovo dílo vloženo do přítomného času, na půdu reality současného světa.

Světla našich dnů, který v básnivě osobitěm přepisu a v harmonické až scénické skladbě citlivými doteky stěžíce naplňuje pocit jistoty, porozumění a souladu. Široká paleta malířova zájmu, důvěrná a poučná znalost tématu, hluboké chápání vztahů k zobrazovanému světu jsou autorovým přínosem a vkladem humanistickým hodnotám současného výtvarného umění.

K VÝSKYTU VZÁCNĚJŠÍCH POLNÍCH PLEVELŮ NA NOVOJIČINSKU

Marie Sudlárková

Květena určitého regionálního celku tvoří jednak původní (autochtonní) rostliny, které rostou v přirozených nebo polopřirozených ekosystémech vegetace — např. lesní a luční porosty, pastviny, stráně, lemy křovin a mezí, jednak rostliny cizího původu (allochtonní druhy), jejichž výskyt na nejrůznějších stanovištích přírody většinou úzce souvisí s dlouhodobou, stálou a různě inten-

závislosti člověka v krajině. Jestliže se v botanické literatuře stále častěji setkáváme s označením „synantropní květena“, pak jsou zde zařazovány ty druhy rostlin, jež jsou v území podmíněny činností člověka v nejbližším slova smyslu. Lze sem proto především zařadit druhy alochtonní, ale také i mnohé druhy autochtonní, jejichž výskyt je vázán na polopřirozenou a člověkem obhospodařovanou stanoviště v krajině. Jejich další šíření se uskutečňuje záměrnou nebo i neúmyslnou činností člověka. Mnohé z nich byly do území člověkem zavlečeny neúmyslně při výstavbě průmyslových závodů, zemědělských objektů, sídlišť a komunikací, při dopravní přepravě zemin, šktrkopísků a jiných materiálů. Někdy mohou mít jen krátkodobý výskyt, objeví se a na lokalitě se udrží jen jako jedna vegetační obdoba. Příkladem je nálezy jestelčiny lékařské (*Galaga officinalis*) zaznamenané na stavbě sídlišť na břehu Jihlavy v Novém Jičíně v roce 1963, ale v pozdějších letech se již tento druh na lokalitě, ani v nejbližším okolí města nevyskytuje.

V posledních desetiletích vlivem rozsáhlých změn přírodního prostředí, podmiňujících ekonomickým rozvojem společnosti, je sledován široký příliv synantropních druhů nejen na klasických stanovištích vytvořených člověkem (urbanizační celky, zemědělské objekty v krajině, nádraží, komunikace — silnice a železniční doprava, rumiště, sklady, smetiště), ale i pronikání těchto druhů do přirozených a polopřirozených společenstev. Nejnovější pojetí této problematiky (Jeřábek 1985) přifazuje 38–40 % rostlinných druhů naší květeny k synantropním neboli hemerofilním rostlinám. Jejich počet i areály se s postupující antropizací krajiny zvětšují, a naopak zřetelný pokles ostatních druhů hemerofitů.

Zvláštní, ekologicky vyhraněnou skupinou synantropních rostlin tvoří polní plevele, jejichž výskyt podmiňuje hospodaření člověka na zemědělských kulturách nejčastěji obilovin, okopanin a olejnin. Podle lokálních klimatických a půdních podmínek tvoří přirozená druhová seskupení (floristické sčtení) — rostlinná společenstva plevelové (segutální) vegetace.

Některé z těchto druhů již v dávných dobách zpíandých nebo zavlečených na polní kultury prvních zemědělců se označují jako archeofyty (např. koukol polní), řada druhů se v průběhu vývoje postupně přizpůsobovala a specializovala jen na stanoviště polních kultur a známe je jako tradiční polní plevely (např. mák víř, chřpa modrák, ohnice polní). V posledních letech se zvláště v okopaninách (a na zahradách) objevují obilné plevely severoamerického původu jako jsou pšouf maslobojný (*Galinsoga parviflora*) a p. kopřivolistý (*G. ciliata*). Z běžných druhů plevelů vyskytujících se na Novojičínsku bez ohledu na specifické ekologické nároky je možno uvést např. tyto: chumelka matičice (*Apera spica-venti*), drchnička rolní (*Anagallis arvensis*), kokolka pastučí toboška (*Capsella bursa-pastoris*), merlík bílý (*Chenopodium album*), m. mochosemaný (*Ch. polyspermum*), pcháč rolní (*Cirsium arvense*), jeřábka křatí noha (*Echinochloa crus-galli*), přeslička rolní (*Equisetum arvense*), trýzel malokvětý (*Erysimum cheiranthoides*), prýlec kokovratce (*Euphorbia helioscopia*), opletka obecná (*Fallopia convolvulus*), kakost dlanitosečný (*Geranum dissectum*), hluchavka nachová (*Lamium purpureum*), pomněnka rolní (*Myosotis arvensis*), chmerek rolní (*Sciranthus annuus*), bracka rolní (*Silene arvensis*), kolenc rolní (*Spergula arvensis*), čítace habemní (*Stachys palustris*), ptáček prostřední (*Stellaria media*), penízek rolní (*Thlaspi arvense*), heřmánkovce nevonný (*Triplurospermum maritimum*), ptáček prostřední (*Stellaria media*), rozrazil rolní (*Veronica arvensis*), r. perský (*V. persica*), víkev osenní (*Vicia angustifolia*) a violka rolní (*Viola arvensis*).

Zvyšující se požadavky na zemědělskou produkci směřující ke zprůmyslnění zemědělských komplexů na velkoplošných polních kulturách spolu se zaváděním nových agrotechnických opatření se zřetelně projevují na složení plevelové vegetace. V posledních desetiletích výrazně ustoupily a nadále ustupují zejména staré plevely, jež nahrazuje místy lokální expanze vysokoobilných novodobých druhů (např. na Novojičínsku stále častěji *Cirsium arvense*, *Triplurospermum maritimum*, *Rumex obtusifolius*, *Matricaria discolor*, *Galinsoga ciliata*). Mnohé z archeofytů již pravděpodobně vyhubily — zvláště teplomilné druhy, původní v panonské oblasti (*Anagallis foemina*, *Misopates ucrinum*, *Scandix pecten-vermis*).

Dokladem těchto celostátně projevujících se změn v zemědělských agrikulturách bylo důvodem pro zařazení některých plevelů k ohroženým květenám ČR (Holub et al. 1979). Když byl později na podkladě celostátního seznamu ohrožených taxonů zpracován regionální seznam (Sedláčková 1982), bylo nutno pro nedostatečné novější terénní údaje začlenit některé druhy již do vyhynulých nebo pravděpodobně vyhynulých druhů. Příkladem je panonský druh vohčice hřebeničá, doložené v herbářích OVM v Novém Jičíně R. Leidoltem u Bartoševice z r. 1938, jejíž pozdější výskyt na území okresu nebyl již zjištěn.

Vzhledem k tomu, že s poměrně bohaté garnitury plevelů rostoucích na území okresu patří k těmto nejvíce ohroženým většinou málo známé rostliny, bylo v tomto příspěvku vybráno 7 druhů, které představují jak z hlediska celostátního, tak i regionálního významu a stále zřetelně mizící druhy plevelů československé květeny. V budoucnu by těmto druhům měla být věnována nejen větší pozornost přímo v terénu, ale i možnosti zabezpečení jejich ochrany.

V návaznosti na řešení dílčích témat SDC, zaměřených ke sledování a dokumentaci polních plevelů různých oblastí okresu Nový Jičín, je u každého druhu uváděna stručná popisná morfologická charakteristika, shrnutí literárního údaje, doložené herbářové doklady v botanických sbírkách OVM v N. Jičíně, případy i další, autorkou zachycené údaje z terénu označené rokem nálezů. Všechny tyto údaje mohou posloužit ke srovnání a ověření starých lokalit a zároveň zájemcům poskytnout podklady pro zjištění nových, dosud nezachycených lokalit.

Chřpa modrák — *Centaurea cynaus* L. (Hvězdicovité-Asteraceae)

Až 0,5 m vysoká bylina s kopinatými, tenčí vlnitými listy a rozvětvenou lodyhou zakončenou jediným šípem, který tvoří zářek s hřebeničatými (zubatými) přívěsky a jasně modré květy se zubatými třískami.

Původem ze Středomoří se tento druh stal již v minulosti častým plevelem zvláště teplých oblastí. Přestože na Novojičínsku chybí nejstarší údaje, zdá se při srovnání současných lokalit, že zde mohl být velmi bojný (snad proto mu ve starší literatuře nebyla věnována pozornost). S výjimkou Gogelova údaje z Hekvald (Gogel 1896:13) se objevuje až Otrubovém seznamu z polí na špatí Kotouče a na Skalčích u Štramberka (Otruba 1930:330). V botanických sbírkách OVM v Novém Jičíně je doloženo z následujících lokalit: Sedlnice, 1937, R. Leidolt; Frenštát p. R., 1937 a 1956, V. Kajdůš; Žilina u N. Jičína, 1958, M. Grofova; Loučka u N. Jičína, 1958, Bartoš; Tisek, 1961, nezn. sběratel; Frenštát p. R., Zahradní a pole u Tiché, 1963, V. Kajdůš; Tichá, pastviny Živský, 1977, S. (= M. Sedláčková); Bilovec, osada Požaba, 1980, S.; Labojet, f. obec, 1984, S.; Šenov u Ostravy, S. obec, 1984, S.; Budišov n. Budiš, údolí Horní Budišovky, 1983, S.; Kozlovice, pole při silnici, směr Tichá, 1985, S.; Frenštát p. R., Derumín, 1985, S.

Tyto údaje lze doplnit záznamy o výskytu zachycených v posledních letech: Heřmanice u Oder; okraj pole J kóty 532 (1967); Bludovice, okraj pole J kóty 437 (1977); Straník; pole při JV špatí Stranického kopce, (1977); Vohčice; okraj kukurměného pole podél silnice do Mořkova; pole SZ kóty 454; okraj polní ces-

ty SV žet. kóty 425, pole při SZ úpatí V. Javorníka (1977); Mořkov: pole při žet. trati V žet. stup. hl. trať (1977); Lichnov: „Bartoňka“, pole SZ obce, (1977); Frenštát p. R.: pole podél toku Dlouhého potoka S města (1977); Kozlovice, osada Telc: okraj polní cesty na Z svazích pahorku Tábor (1977); Tichá: pastviny S obce (1977); Hostavice: pole J obce (1980); Stránka: Z svahy kóty 417 (1980); Závistice: okraj pole S obce (1980); Janovice: okraj pole V obce (1981); Odry: osada Hvězdová, pole při silnici směr Pulnek (1984); Uhřetov: pole S obce (1984); Blatov: S města mezi St. Vsi a Tiskem (1984); Mešt: okraj pole V obce (1984); Dřevohostice: pole J Dřevohostického lesa (1984); Kozlovice: Rybník, podél silnice do Tichá (1985); Jasanice: okraj polní cesty J obce (1985); Huslenky: J hřeben kopce Ochmelov, pole sam. „U Slivky“ (1985); Vsetín: SV kopce Vrch páně města (1985); Jablunka: pole V obce (1985).

Doložené údaje naznačují dosud poměrně častý výskyt, jež je zřejmě podminěn existencí maloplošných polních kultur, zatímco na velkoplošných polích zvláště v posledních letech zřejmě ustupuje. V souladu s celostátním hodnocením byla chrpa modrák zatím zařazena do kategorie C III. — ohrožená (s. a.).

Knotovka noční (Silenkovité-Silenaceae) — *Melandrium noctiflorum* (L.) Fries

Jednoletá až 30 cm vysoká rostlina, v dolní části drsná, v horní řasnatá chlupatá, s listy obvejčitými, v horní části lodyhy přisedlými. Lodyha chudě větvená se 2 — 3 květy. Kalich válcovitý, řasnatý s deseti zuby; korunní plátky špinavě žluté hluboce dvojkřínné, vonné — otevřené jen v noci.

Jako polní plevel především ohrožován indikuje zásadité půdy, nejčastěji silnovatky teplých oblastí. Nejstarší údaje z Novojičína (Oborný 1888:1163, Formánek 1887:1309) a okolí Hukvald (Gogela 1896:13) doplňuje Otruba (1930:58) z okolí Stramberka. Že jde zřejmě o Podbeskydské pahorkatiny o vzácnější druh, dokládají též jen tři záznamy z podrobného floristického průzkumu tohoto území v r. 1975, kdy byl tento druh v terénu zachycen pouze na lokalitách u Staříče, Hukvald a Čeladné (cf. Škalický et al. 1978:40, 41, 65, 183).

V botanických sbírkách OVM je knotovka noční doložena z těchto lokalit: Kozlovice, osada Telc, J svahy Stránice, 1977, S.; Kojetín u N. Jičína, pole na J svazích pahorku Poláha, 1978, S.; Starý Jičín, pole Z osady Vlkov, 1980, S.; Janovice, okraj pole V obce, 1981; Hárke u St. Jičína, pole na levé straně silnice směr Star. Lhota, 1984, S.; Kozlovice, pole V obce při silnici do Lhotky (1985); v terénních zápisech je registrována z lokalit Přibor, Klokočov, okraj pole v údolí pravého přítoku Lubiny západně lesa Osličina (1978); Spíčky: okraj pole V obce (1983); Dřevohostice: pole J Dřevohostického lesa (1984); Jasanice: pole nad pravým břehem potoka J obce (1985); Ruzava: záhon květin před obchodem v obci (1985).

Nepříliš častý výskyt u Novojičína dokládá ekologicky podmíněnou závislost na výstupu bazických hornin těžné formace čelstěho území Moravské brány a jen teplých částí Podbeskydské pahorkatiny. Celostátní hodnocení v kategorii C III. má obdobu i v regionálním seznamu.

Koukol polní — *Agrostemma githago* L. (Silenkovité-Silenaceae)

Jednoletá až 1 m vysoká šedoplatná bylina s větvenou lodyhou s čárkovitě kopinatými listy, zakončenou jednotlivými květy. Kalšní listy pěticísné, zvonkovitě stroulí, ukončené pěti čárkovitými cípy. Korunní plátky fialově červené, obvejčité. Plodem je podlouhle vejčitá tobolka, otvírající se pěti zuby. Semena jsou drobná, černě lesklá, jedovatá.

Tento dříve velmi obilný plevel zvláště ozimých obilovin v posledních letech je téměř zmizel především v důsledku používání moderních metod žitné osiva a zaváděním dalších agrotechnických opatření. Ještě jako hojný na polích okolí Stramberka jej uvádí Otruba (1930:58) a na polní cestě pod Bílou horou (Bau-

Kriticky ohrožený druh květeny ČR koukol polní (*Agrostemma githago* L.) doložený na Novojičíně v r. 1985 u Petřvaldu

dyš 1960:406). Botanické sbírky OVM dokládají jeho výskyt následujícími lokalitami: Fulnek, 1937, K. Křiškové; Sedlnice, 1937, R. Leideš; Frenštát p. R., Nivy, 1953, V. Kajdů; Jeseník, pole JZ obce, 1968, S.; Jesenice, pole při okraji lesa Dubina, 1969, S.; Rožnov p. R., políčka na stráni Valašské údolí, 1984, S.; Petřvald, záhumenková políčka v obce podél státní silnice směr St. Ves n. Ondř., 1985, S.

V posledních 15 letech nebyl kousek na Novojičínsku zaznamenán a výjimkou bohaté lokality na záhumenkových polích východně obce Petřvald v r. 1985. Při podrobném floristickém průzkumu severovýchodní části Moravy při příležitosti floristického kurzu ČSBS ve Frýdku Místku v r. 1975 byl nalezen na dvou lokalitách u Milíkova v osadě Košatka a v okolí obce Mýslík mezi vrchem Kůbánkova a Hradisko (cf. Skalický et al. 1978:42, 71, 80).

Tento celostátně kriticky ohrožený druh vyžaduje mimořádnou pozornost v terénu a to i na neobvyklých stanovištích, kde lze očekávat stemeraj výskyt (navážky zemín, okraje polních cest, příkopy odlehlejších komunikací, zahrady zemědělských usedlostí). Předpokladem k udržení tohoto druhu je existence maloplošných zemědělských kultur.

Nepatrnec rožní — *Aphanes arvensis* L. (Růžovité-Rosaceae)

Jednoletá rozvětvená rostlina s poléhavou lodyhou a s drobnými trojlaločnými listy, na okrajích čepelí zakončené zubatými okrajky. Drobné žlutobílé květy v řídkých hlučících mají čtyřčetný kalich i korunu a jedinou tyčinku. Plodem je drobná načka.

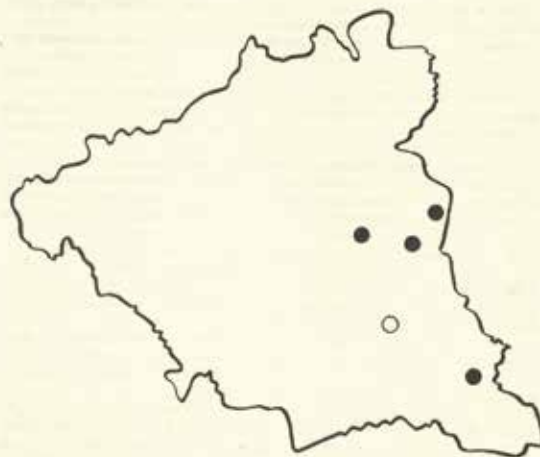
Z okolí Nového Jičína je nepatrnec uváděn z písčitých polí jen ve starších literárních pramenech (Oborný 1882:949, Formánek 1887:936), ze současného, lépe prozkoumaného území Frýdecka z několika lokalit východně Frýdku-Místku (Kuhn 1955:439) a poněkud i z údolí Ondřejnice jižně Hukvald (Skalický et al. 1978:42, 87).

V botanických sbírkách OVM je doložen z těchto lokalit: Sedlnice, 1938, R. Leideš; Hukvald, údolí Kozlovické Ondřejnice poblíž osady Rybí, 1978, S.; Nižní Lhoty, okraj pole na pravém břehu Morávky, 1980, S.; Spilky, pole při okraji lesa východně obce, 1983, S.; Hlučina, vrcholové část Vinné hory, 1984, S.; Rožnov p. R., políčka na stráni Valašské údolí v areálu Valašského muzea v přírodě, 1984, S.; Dubcovice, okraj pole při silnici do Děhylova, 1985, S.; Petřvald, záhumenková políčka východně obce po levé straně silnice do St. Vsi a. O., 1985, S.; Rychaltice, osada Kraselovice, pole poblíž usedlosti v údolí potoka SZB Babí hory, 1985, S.; Kozlovice, okraj pole JZ, kóty 397 při levé straně silnice do Tichá, 1985, S.; Frenštát p. R., Daromná, pole u zast. „U Přibylů“, 1985, S.; Jesenice, okraj pole jižně obce, 1985, S.

Ve srovnání s ostatními druhy plevelů poměrně ojedinělé nálezy z poslední doby přesto naznačují, že je tento druh zřetelně na ústupu, zvláště na velkoplošných kulturních obilovin. Možnost současného výskytu lze očekávat spíše na malých, tradičně obhospodávaných polích v blízkosti usedlostí, zejména v teplejších oblastech podhůří a Moravské brány, což většinou dokládají novější údaje. Snad jen vzácně lze předpokládat ještě výskyt na méně obhospodávaných (opomíjených) okrajových lemech velkoplošných kultur v kontaktu s přirozenou vegetací. V souladu s celostátním pojetím je nepatrnec rožní v regionálním hodnocení zařazen do kategorie C III.

Pryskyřník rožní — *Ranunculus arvensis* L. (Pryskyřníkovité-Ranunculaceae)

Jednoletá až 0,5 m vysoká rostlina s přímou, rozvětvenou lodyhou; přímými listy řapíkaté, obvejité kilmovité, vpředu zubaté, ostatní listy trojsečné s kilmovitými okrajky, horní listy přisedlé, nečleněné. Květy po 2 — 3 na obilných chlupek stopkách, citrónově žluté. Nažky s dlouhým zobánkem jsou na ploše hrubokřídové, na hranách dlouze ostnaté.

Výskyt *Ranunculus arvensis* L. v okrese Nový Jičín

Průběžný kroužek = literární údaje

Piný kroužek = doložené a ověřené lokality

Zpracoval M. Sedláčková — nakreslila N. Klazarová

V minulosti snad hojný na polích teplejších oblastí, i když z našeho území jsou uváděny jen sporné údaje. K nejstarším z okolí Hukvald (Gogele 1896) a Frýdecka (Woeber 1901) publikuje první novojičínské údaje z okolí Stramberka Otruba (1930:60). Z poslední doby v literatuře zaznamenány na severovýchodní Moravě pouze dvě lokality — na Těšínsku u Havířova (Burša 1975:28) a nově potvrzený údaj z Hukvald dokládá, že tento plevelový druh teplejších oblastí je stále vzácnější. Oblasť o výskytu pryskyřníku rožního na Novojičínsku prezentují doložené herbářové doklady v OVM: Lipník n. Beč., 1927, H. Lauš; Frenštát p. R., 1937, V. Kajdů; Sedlnice, 1937, R. Leideš; Přibor, Hončova hářka, 1959, M. Grofův; Jablunka u Vsetína, okraj pole JV, obce, 1985, S.; Jesenice u Hostalovic,

pole j. obce, 1985, S.; Přemítat p. R., pole u aut. zast. „U Přibylů“, 1985, S.; Kateřinice, pole při jz. úpatí kopce Sovince, 1985, S.

Ačkoli byl tento druh v celostátním seznamu zařazen do kategorie ohrožených C III., při zpracování regionálního seznamu se pro nedostatek publikovaných údajů a téměř patnáctileté absenci v terénu zařadil do kategorie C I. — kriticky ohrožených (cf. Sedláčková 1982: 48). Náhodné nálezy ze tří různých odlehklých stanovišť v r. 1985 jen potvrzují nutnost stálého sledování i této problematiky v regionu, což se nemůže obejít bez spolupráce týmové práce z řad zájemců a spolupracovníků.

Příbytek drobný — *Euphorbia esula* L. (Příbytek — Euphorbiaceae)

Jednotlivě 5–25 cm vysoká rostlina se střídavými, čárkovitě kopinatými, přisedlými listy na lodyze zakončené vrcholovým, 3–4 ramenným licháskolíkem.

Svým poměrně vzácným výskytem v teplejších částech našeho území je zřejmě vázaný na polní kultury vytvořené na substrátech těžnitových vyvřelin v pahorkatině části Moravské bráhy a ojetelnějším přesahem do Podbeskydské pahorkatiny. Nejstarší odborné údaje z širého okolí Novojičenska najde u „Květenů“ (Oborný 1884: 278, Formánek 1887: 246), z okolí Hukvald (Gögela 1899: 13). Jako častý druh polí na Strámskému i na suti jižních svahů Kozouče jej zanechal Otruba (1930: 60). Z Metylovicě hlásky publikovali svůj nálezy (Kilián et Krkavec 1962: 331). Novější publikované údaje ze severovýchodní Moravy naznačují ekologickou závislost na složení substrátu matečné horniny vápnité půdy, což potvrzují výskyt na výstupech žilnických vápenců, zvláště z lokality Horní Lištná, Třinec (Skalický et al. 1978: 40, 45, 50, 128).

Novějším herbářovým materiálem botanických sbírek OVM potvrzuje výskyt se zřejmou vazbou na výstupy bazických hornin v Moravské bráně a Podbeskydské pahorkatině (cf. Roth et al. 1964): Sedlnice, 1937, R. Ledolt; Kateřinice, pole při jz. úpatí Sovince, 1985, S.; Kozouče, okraj pole podél silnice do Třeb. 1985, S.; Lichnov, pole „Pod Okrechů“, 1977, S.; Veřovice, pole na pahorku „Fojtův kopeček“, 1978, S.; Jasenice, pole jižně obce, 1985, S.; Starý Jičín, osada Věňov, pole při západním okraji osady, 1980, S.; Dub, Sedlnice, při státní silnici na vrchol Dabského kopce, 1983, S.

Tyto údaje lze doplnit dalšími různými výskyt: Kopce, levý břeh potoka Kopečnický, šetrkopiskové náplavy, 1982, S.; Vsetín, pole pod vrcholem kopce Vrch (kóta 536), 1985, S.; Jablonka u Města, okraj pole j. obce, 1985, S.

Proč tento druh není uváděn v celostátním seznamu ohrožených druhů, jeví se potřebné s ohledem na zajímavou ekologii další sledování v terénu.

Oporek pochopný — *Kickxia spuria* (L.) Dum. (Křídlatkolisté — Scrophulariaceae)

Poléhavá, vlnatě chlupatou bylinu charakterizují vejčité, zřídka tupé zubaté listy. Znaménaté květní stopky vyrůstající z paždí listů ukončené jediným květem. Koruna žlutá, pyskatá, horní pysk červenolilový.

Tento v našem území velmi vzácný druh je zařazován ke skupině ekologicky náročných plevelů, zvláště na teplotu a složení půdy (cf. Kropáč 1981: 116). Že v minulosti na Novojičensku rostl, i když odtud není doložen, dokumentují literární údaje z okolí Jičína (Šapeta 1865: 41, Oborný 1884: 454, Formánek 1887: 754) a ze strání mezi Kojštinem a Starým Jičínem (Formánek 1887: 754). Skutečnost, že je tento druh v celé oblasti severovýchodní Moravy vzácný, potvrzuje pouze jediný zjištěný nálezy z poslední doby, který se vztahuje na lokalitu navýše zeminy jz. Frýdku-Místku, kde rostl v r. 1975 (Tlusták in Skalický et al. 1978: 41, 150, 151). Při sestavování regionálního seznamu ohrožených rostlin byl oporek s ohledem na chybějící doklady i novější nálezy zařazen do skupiny A II regionálně nerostných (pravděpodobně vyhynulých) druhů. V r. 1985 byl nalezen na poli j. osady Jasenice asi 1 km na jh od Hostavovic (doklad je uložen

v botanických sbírkách OVM), což nevyhnutelně předpokládá možný výskyt na obdobných geologicky i expozitně podmíněných stanovištích, zvláště ve zvláště části Moravské bráhy a opravu regionální hodnocení ze skupiny A II do C I. (případně i C II).

Závěr

Ze syntropní květeny je v předloženém příspěvku věnována pozornost dokumentaci těch polních plevelů, které v současné době s ohledem na pozměňující podmínky segetální vegetace, zvláště na velkoplošných agrikulturních, představují vzácné a mizící druhy československé květeny také v naší oblasti.

Na příkladu sedmi zastoupených druhů — chřpa modrák, knotovka noční, koukol polní, neopatrnec rolní, pryskyřník rolní, příbytek drobný a šporek nepravý jsou z literárních pramenů, doložených herbářových dokladů i terénních zkušeností shrnuty stávající znalosti o jejich výskytu na Novojičensku.

LITERATURA

- Baudyš E. (1960): Zoocenologie Kozouče a okolí I. — Přírod. Čas. Sliez, Opava, 21: 397–414.
- Burša E. (1975): Příspěvek k poznání květeny Havlíkova. — Těšínsko, Český Těšín, 3: 26–29.
- Formánek E. (1887): Květena Moravy a rakouského Sliezka. — Brno, 1, 2: 1–1474.
- Gögela F. (1895): Flora von Hochwald. Verh. Naturforsch. Ver. Brünn, 34 (1895): 5–14.
- Hořub J. et al. (1979): Seznam vyhynulých, endemických a ohrožených taxonů vyšších rostlin květeny CSR (I. část). — Preslia, Praha, 51: 213–237.
- Jehlika V. (1985): Chorologické otázky syntropní flóry Československa. — Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 20: 45–52.
- Kilián Z. et Krkavec F. (1962): Příspěvek k poznání květeny Frýdecka. — Přírod. Čas. Sliez, Opava, 23: 325–340.
- Kropáč Z. (1981): Přehled plevelových společenstev ČSSR. — Zpr. Čs. Bot. Společ., Praha, 16, 1981, Mater. 2: 115–128.
- Kühn F. (1955): Polní plevely v oblasti východní Frýdku. — Přírod. Shorn. Ostrav. Kraje, Opava, 16: 1–39.
- Oborný A. (1883–1886): Flora von Mähren und oester. Schlesien. — Verh. Naturforsch. Ver. Brünn, Pars 1–4: 21 (1883): 1–267, 1883; 22 (1883): 269–636, 1884; 23 (1884): 637–686, 1885 et 24 (1885): 689–1285, 1886.
- Otruba J. (1930): Květena Strámské. — 117 p., FFbör.
- Roth Z. et al. (1964): Geologická mapa ČSSR, Ostrava — Strahovice. — Dstř. Úst. Geol. Praha.
- Šapeta J. (1865): Die Flora von Neutitschein. — Abh. Naturforsch. Ges. Görlitz, 12: 1–50.
- Sedláčková M. (1982): Ohrožené rostliny okresu Nový Jičín. — Vlastiv. Shorn. Okresu Nový Jičín, fasc. 29: 43–52.
- Skalický V. et al. (1978): Materiál ke květeně Moravskoslezských Beskyd, Podbeskydské pahorkatiny a okrajové části Ostravské pánve. (Výsledky floristického kursu Čs. botanické společnosti na Frýdku-Místku 4. — 13. 7. 1975). — Pr. a Stud. Okr. Vlastiv. Muz. Frýdek-Místek, 5: 3: 1–245.
- Weeber G. (1901–1930): Flora von Friedek und Umgebung. Teil I. — III. — Ber. öffentl. communal Öbergymn. Friedek 8 (1900–1901): 1–53, 1901; 8 (1902–1903): 1–20, 1903 et Verh. Naturforsch. Ver. Brünn 63 (1935): 51–71, 1936.

ZPRÁVY

Stoletá historie školy v Hájově

Osud i zřízení školy bylo vždy výrazným projevem národního uvědomění. Obrazovněká snahy v Hájově vedly před 100 lety ke zřízení národní školy, která sehnala v kulturních dějinách obce významnou úlohu; proto si připomínáme nejdelšího období z její historie.

52 rodin založilo obec v letech 1780 až 1797. Obyvatelé přišli ze 13 okolních obcí, obdrželi půdu, na které si vybudovali obydlí. Na počátku v obci nebyla škola, proto byl Hájov přičleněn do Rychaltic. Dříví však docházel do škol v sousedních obcích, které byly nejdříve jejich blízkostí. Navštěvovaly školy v Rychalticích, Hukvaldech, Váňkově, ale nejvíce dříve docházelo do škol v Příboře.

Až v roce 1887 byla v obci zřízena jednotřídní národní škola. Vyučování bylo zahájeno v nové školní budově dne 16. září 1887. Do školy docházelo 90 až 100 žáků od šesti do čtrnácti let. Od roku 1908/9 byla školou dvojtřídní. Na počátku se obě třídy vyučovaly v jedné učebně. Od roku 1912/13 bylo zahájeno vyučování v nové přístavěné učebně. Prostředky na přístavbu školy získala obec odprodejem obecních hospod ze 12 000 K. Zakoupil je dosavadní nájemce František Motula. Provedení přístavby bylo zadáno stavební firmě KARLSIEDER v Příboře za dohodnutou cenu 12 550 korun.

Škola zůstala dvojtřídní až do roku 1945. Pak byl pátý ročník přeležen do škol v Příboře. Počet žáků se pohyboval od 30 až do 45. Od školního roku 1945/46 do roku 1952/53 včetně, byla škola v Hájově jednotřídní, v letech 1953/54 se počet žáků zvýšil nad 35, proto se škola stala opět školou dvojtřídní do školního roku 1972/73. Potom až do svého zániku byla školou jednotřídní.

V důsledku úpravy síťe škol v okrese, byla malotřídní škola dne 1. 7. 1977 zrušena přípisem odboru školství ONV v Novém Jičíně č. j. 567/77-455/1. Stalo se tak po předložení projednání ve výboru ÚO KSČ č. 4 a v rozšířené škole v Příboře, kde je obec Hájov od 1. 4. 1976 integrována.

Budova školy přešla do majetku MěstNV v Příboře. Po nezbytných úpravách byla od 20. 3. 1978 zřízena v budově dvé oddělené mateřské školy a p. Tatra Kaplínice. Při svém vzniku mělo mateřská škola 65 dětí, o které pečovali ředitelka Pavla Geráková a tři učitelky. Škola zůstává i nadále předškolním výchovným zařízením.

Prvým ředitelem školy byl Alois Šťastný. Působil na škole 37 let až do odchodu na důchod 30. 6. 1925 a byl rovněž obecním tajemníkem, kronikářem a knihovníkem. Přispíval do vlastivědného časopisu KRAVARSKO. Zaměřel v Hájově 23. 10. 1928. Od 1. 7. 1925 byl zároveň pověřen správou školy Viktor Šosin, který na škole vyučoval. Ve funkci setrval až do 31. 10. 1928. Pak vedl školu Vilém Grosman. Do Hájova přišel z Vlávoce. Jako ředitel a v různých funkcích působil do své smrti v prosinci 1956. Byl významným titulem „Vzorný učitel“. Vedl Pamětní knihu obce, od roku 1931 do roku 1945 byl obecním tajemníkem a pokladníkem. V roce 1945 až 1946 byl předsedou MNV, od 1. 7. 1946 členem rady MNV v obci. Po jeho odchodu byl dočasně pověřen správou školy učitel druhé třídy M. Netolička, do doby jmenování nového ředitele. Šel se jím Ferdinand Urbš, místní rodák. Vedení dvojtřídky se ujal 1. září 1957 a ve funkci setrval do 31. 7. 1965, kdy pro vážné zdravotní důvody odešel na invalidní důchod. Za dobu svého působení v obci aktivně pracoval v MNV a vedl obecní kroniku. V roce 1965 obdržel Pamětní medaili ONV Nový Jičín. Od 1. 8. 1965 se stal ředitelem školy Jaromír Sviderč, rovněž místní rodák. Od 10. 11. 1976 byl uvolněn pro funkci tajemníka MěstNV v Příboře. Správu školy převzala jeho manželka Ludmila Sviderčková, která na škole působila do jejího zániku 30. 8. 1977. Od 1. 9. 1977 chodí žáci z Hájova do škol v Příboře.

Za dobu existence školy působili na škole kromě čtyř ředitelů 15 učitelů literárních a 7 učitelů dovedů, ručních prací a domácích nauk. Prvým učitelem druhé třídy byl Vilém Hrdáček, významný kulturní a veřejný pracovník v obci, později významný pracovník na menšinových školách a člen redakční rady vlastivědného časopisu KRAVARSKO, do náhod pravidelně přispíval. Dalším vynikajícím učitelem byl Viktor Šosin, který kromě práce ve škole

byl vykonávatelem veřejných funkcí v obci. S mimořádným zájmem se věnoval ochotnickému divadlu a má, než i dosáhli v odboru Národní jednoty. Za svého působení sehnal se žáky a ochotníky mnoho divadelních her. Vychoval řadu ochotníků i režisérů, kteří v jeho dle pokračovali po jeho odchodu. Tato činnost se realizovala za velmi obtížných podmínek, neboť jeví se muselo v zále o Motulu nastavit před každým divadlem a po jeho sehnání opět rozehrat a uschovat.

I další učitelé aktivně pracovali ve škole a na veřejnosti, psávali úcty a vzpomínky u obyvatel obce. Učitelé také povolovali se stálo přítelstvem pro mnoho mladých lidí v obci. Byly učitelství ústav v Příboře vytvářel optimální podmínky pro studium učitelství i pro chudší děti. Ve třech generacích vrstev vystudovala do roku 1970 celkem 22 osob učitelství, z toho 15 chlapců a 7 děvčat. Mnozí učitelé, místní rodáci, v době svého dočasného pobytu v obci zůstali aktivně do jejího politického a kulturního dění.

Prameny:

1. Kronika obce Hájova.
2. Kronika školy v Hájově.
3. Kronika školy v Příboře.
4. Vlastní vzpomínky autora.
5. F. Pokorný. Příbořský okres, Vlastivěda moravská, Brno, 1917.
6. SOAO, Sbírka gruntovních knih, č. 1708—1712.

Ladislav Poříšek

120 let od narození M. Jana Knebla
Pod uvedeným názvem uspořádá Dům kultury ROH ve Františce pod Radhoštěm pod záštitou MěstNV ve Františce p. R. a MNV v Trojanovicích od 6. VII. do 27. VII. 1986 výstavu malířského a grafického díla zakladatele novodobé české výtvarné tradice na severovýchodní Moravě M. Jana Knebla. 31. XII. 1986 uplyne 120 let od jeho narození.

Výstava byla pečlivě připravena a slavnostně zahájena za účasti oficiálních hostů a četných přátel Kneblův díla z valašského a ostravského kraje. Důkladný výklad vystavených prací podal jejich zasvěcený znalec dr. Bohuslav Knebl; básně F. Hrochův a J. Kneblův přednesla pročitánka Magda Rajnochová. Valašská cimbálová muzika Radhošť při OB v Trojanovicích doplnila valašskými skladbami celý program vernisáže, zachycený jak fotograficky, tak i na magnetofonových páskách.

Všechna vystavená díla představují realismus, plněnáčný pro českou výtvarnou generaci dvadesátých let, kterému M. Jan Knebl zůstal věrný až do své smrti.

Byl prvním výtvarníkem, který těžil z nevyčerpatelného bohatství dosud výjimečně nedotčené valašské lidové tradice. Přitom zobrazoval pravdivě žitý život valašských posadků i ostravských horníků a dovedl do svých děl vložit takovou ideologickou výmluvnost, že probouzel v lidu víru v nejdostupnější zítřek a zmožňoval jeho úsilí za jeho uskutečnění. Pro výtvarníky lidu, které svým dílem předznamenával, dovedl se cizím srdcem zapojit do jeho nového socialistického žití.

Výstava, doprovázená ilustracemi katalogem s odbornou studií valašského rodáka (Kafkova) prof. dr. Bohumila Jurdka z Brna, ukázala, že dílo Kneblův je stále živé. A zůstane takovým vždycky.

Leonard Boček

K počtu padlých sovětských vojáků při osvobození Spolova

Ve VSONI č. 30 bylo na str. 13 až 18 otázkou zpráva Jana Hájčla a Antonína Brádků o Spolově za okupace. Tato zpráva v podstatě souhlasí s Brádkovým zápiskem ve Spolově obecní kronice, jenž byl v roce 1961 otištěn ve Věstníku 11—12 na str. 24—26. Rozcházel se však v počtu padlých sovětských vojáků při osvobození Spolova. Hájčlovo a Brádkovo zpráva uvádí 13 vojáků, z toho jednoho důstojníka, kdežto Brádkův zápis v kronice 23 vojáků.

Rozpár v obou údajích pomůže vyjádřit spis bývalého ONV Hranice, č. IX-586/48 (prozatímní inv. č. 98), který se týká zjišťování hrubě sovětských vojáků, kteří padli při osvobození národního okresu Hranice. Podle údajů tohoto spisu padlo při osvobození Spolova 16 sovětských vojáků, z toho jeden seržant a jeden důstojník. Tito byli pochováni na spoláckém hřbitově, kde již dříve bylo pochováno dalších 5 sovětských vojáků z pochodu smrti sovětských válečných zajatců (viz

VSONJ č. 30, str. 15–16). Celkem 150, jak vysvětlil z hlášení MNV ve Spádové ONV v Hranicích z 28. 12. 1945, které se dochovalo ve výše uvedeném spisu, o 21 sovětských vojáky, pochovaných na hřbitově ve čtyřech společných hrobech. V katastru obce se dále nacházel jeden hrob sovětského válečného zajatce v údolí řeky Odry a jeden hrob sovětského válečného zajatce v dolní části obce. Proto bylo 15. a 16. 2. 1946 exhumováno celkem 23 sovětských vojáků a 18. 2. 1946 proveden jejich odvoz na hřbitov do Hranic a odтуда do Olomouce. Jak vidno, složil Brádkův zápis v kronice MNV sovětské vojáky, kteří padli při osvobození obce, a sovětské válečné zajatce, kteří zahynuli za pochodu smrti.

Závěrem je třeba uvést, že na území celého bývalého okresu Hranice bylo exhumováno celkem 89 sovětských vojáků a z toho smutné přesvědčí (největší počet) příslušci Spádové. Následuje Bořkov a desítky exhumovaných sovětskými vojáky, Lipník n. B. a Hranice s devíti exhumovanými, ml. Běláta a Velký Újezd s pěti exhumovanými, Hustopeče n. B. se čtyřmi exhumovanými. Ti exhumace měly Jindřichov, Kelč, Horní Těšice, Skalička a Potkát, dvě Spíčky a po jedné Helfmanky, Lipná, Lubomír, Soběslav, Kozlov, Malá Prosecká a Zákřov. Citovaný spis bohužel, až na několik výjimek, nezuvádí jména, ale pouze počty exhumovaných sovětských vojáků.

Ivan Krátek

Českým rozvoji města přednesl s. Stanislav Juřica, který poblahopřil za tyto výsledky představitelům a občanům města. Na závěr slavnostního shromáždění vystoupil klímkovský smírčí příslušek sbor pod vedením ředitele ZŠ Antonína Huba. Návštěvníci oslav si mohli prohlédnout vedle expozice klímkovského muzea pozoruhodnou výstavku květin a keřů v sokolovně a výstavku fotografií a dokumentů z nošeho města v prostorách zámčkové budovy.

František Schwarz

Gymnázium Mikuláše Koperníka v Bilavci jubilovalo

Slavnostním dnem gymnázia M. Koperníka v Bilavci byla sobota 20. září 1988, kdy se v odpoledních hodinách sešli v Bilavci jeho bývalí profesori a abiturienti, aby vzpomněli si 40. výročí založení bilavského gymnázia. Po prohlídce zmodernizované školní budovy, vyběhové výpršky didaktickou technikou, pokračovalo slavnostní setkání profesorů a abiturientů kulturním večerem v Domě osvěty v Bilavci. V jeho úvodu vystoupili s projevy sekretář obiturnitního výboru PhDr. František Schwarz, CSc., předseda MěstNV Zdeněk Kupka a ředitel gymnázia M. Koperníka PhDr. Bedřich Špaček.

Hojná účast a slavnostní atmosféra tohoto již 40. obiturnitního setkání prokázaly důstojně tradici této školy.

František Schwarz

K osmdesátému výročí vzniku české školy v Novém Jičíně

Od osmdesátých let minulého století, v souvislosti s rozvojem průmyslu značně vzrostl v Novém Jičíně počet českého obyvatelstva. V roce 1900 zde bylo již 1088 Čechů, od roku 1894 zde měli svůj Národní dům s Českou besedou a knihovnou. Rudolf Válek od roku 1902 vydával týdeník „Kraňavař“, Česká menšina žila čilým spolkovým a kulturním životem. Nemělo však na nejdůležitější – českou školu, která by pomohla zastavit dlouholeté odnárodnění. Novojičínští Němci si toho byli dobře vědomi, a proto všemožným způsobem zřízení české školy

bránili. Česká menšina o školu bojovala od devadesátých let. V roce 1898 byla ustavena „Matice Palackého“, která sbírkami v českých okolních obcích i v městě samotném zajišťovala v krátké době dostatek prostředků k zakoupení domu č. 13 na nynějším náměstí Čsl. armády. Námořní radnice však všemu prostředkům zakoupení domu bránila. Až v roce 1906 musela ustoupit, a tak mohlo být se souhlasem Zemské školní rady v Brně dne 5. listopadu 1906 zahájeno vyučování na jednotřídní soukromé mateřní škole. První rok se učilo v provizorní místnosti v budově české Kolnické zedliny na Mlýnské ulici, nyní ulici Hoblíkové. Prvnímu učitelovi J. V. Štátníkovi se k úvodu Němci podarilo do české jednotřídky získat 55 dětí. Proto se ihned začalo uvažovat o otevření další třídy v příštím školním roce. K tomu však bylo nezbytné zajistit vlastní budovu, neboť se oprávněně předpokládalo, že počet dětí se bude stále zvyšovat i přesto, že němečtí tvůrci začali propagovat s práce a vyzarovat z tvůrčích bytů české děti, kteří se odevzdali poslat své děti do české školy.

K zajištění budovy pro českou školu byl vykonán pro dnešní dobu příkladný čin „Matice Palackého“ za přispění Ústřední matice školní ziskala pro stavbu školy dostatek prostředků i ochotného stavitele Františka Váňala z Brna, který pocházel ze blízké Jičiny. Za necelý rok byla postavena na místě zakoupení domu č. 13 na nynějším náměstí Čsl. armády školní budova. Slavnostně byla otevřena 3. XI. 1907. Správcem školy se stal František Sokol a dalším učitelem Josef Pecha. V dalším školním roce byla škola již čtyřtřídní s 270 žáky a při výhledu na další růst počtu se muselo uvažovat o přístavbě budovy. S tímto vznikl nový tahač, když „Matice Palackého“ chtěla zakoupit sousední dům č. 15. Nakonec se koupě domu přece jen podařila a stavitel František Váňala v roce 1910 opět v krátkém čase přístavbu provedl. Tehdy již žilo v Novém Jičíně 2047 Čechů, a proto se oprávněně uvažovalo o postátnění české školy a zároveň se uvažovalo o zřízení české i jediné měšťanské školy, kam by docházeli žáci z českého okolí. Tyto záměry přiváděly Němce v Novém Jičíně znovu k činům neohodným kulturního národa. Nejen, že se odmítalo postátnění české školy, ale do

cházelo k vybiřování oken školy a Národního domu, k napadení českých učitelů a k jiným nedůstojným diskriminačním českých lidí ve městě. K tomu jen malé úsvětlivé, na příklad, jak si Němci v Rokousko-Uhersku představitelů národnostní rovnoprávnosti a soužití. V malečkém českém Příboře se od roku 1900 pro 331 Němců vydávala třídní německá veřejná škola a také škola mateřská. Česká škola v Novém Jičíně byla zmatována až na konci roku 1917, v době, kdy i na novojičínští radnici začali přemýšlet o konci války a o nutnosti slevit z předstáv o panském národě. K pádu monarchie sice došlo, ale novojičínští Němci si ve velké většině z toho počení nevzali.

Početky a rozvoj českého školství v Novém Jičíně patří mezi významné události historie města. Jen tato velmi stručná jubilejní připomenutí svědčí o tom, že život české menšiny není zanedbáváním novojičínských Němců nebyl snadný, že bylo třeba mnoho obětavosti i odvazy českých dělníků, drobných živnostníků a ne početné inteligence, aby odolávali tomu let německé rozpisavosti. Svědčí i o tom, že soužití mezi Čechy a Němci bylo sota složité, až si fatalisticky historie o tom píše kolik, až si i rozšířily nad rozpadem habzburckého mocnářství.

Jan Hanák

Opatov les, původní název Hraběčského lesa

V Moravské bráně mezi obcemi Lučivice v Bělátně, Blahotovic, Hrabčicemi a Josenku n. O. a Vražné s Hynčicemi se rozkládá rozsáhlý Hrabčický les o výměře 356 ha, zřetelný v poslední době tím, že se na jeho území uvažovalo o stavbě jedné elektřiny. Jméno Hrabčický les je nové a začalo se používat až po 2. světové válce. Toto pojmenování najdeme na mapě okresu Nový Jičín 1:50 000 z r. 1971, na turistické mapě Oderské vlny 1:100 000 z r. 1971 (č. 17) i na nové Vlastivědné mapě okresu N. Jičín 1:100 000 z r. 1984.

Jinak je tomu na starších mapách. Na sekci 41 Josefáckého mapování, kterou nakreslil hejtman Fleischer z generálního štábu v létě 1790, je tento les označen původním jménem Ape Wald. Na speciální mapě 1:75 000

600 let trvání města Klímkovic

V pátek 12. září 1988 bylo na slavnostním zasedání MěstNV, MNV KSC, MěV NF, zástupců organizací a složení NF a občanů města vzpomínáno 600 let trvání města Klímkovic. Oslavy města byly přítomni vedoucí tajemník OV KSC RSDr. Stanislav Juřica, tajemník OV KSC Erich Monczka, tajemník ONV Rudolf Dušek. Slavnostní projev k historii města proslavil ředitel Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně PhDr. František Schwarz, CSc. a k socialistické výstavbě a přítomnosti města předseda MěstNV Ing. Jan Vojtek. Pozdravný projev za okresní orgány a ocenění dosažených výsledků v politickém a společ-

Voj. zeměpis. ústavu v Praze z r. 1938, list 4160 Nový Jičín, je uveden les pojmenován německým jménem **Obst Wald**.

Uvědomě, že historické a následně okolnosti, nablíz se tento výklad slova pomístního jména **Aps Wald**. Jde nepochybně o původní **PJ „Abst Wald“**, tj. „Opavský les“. Uzemí Blatuhovic i novější založených Hrabčovic (1772) patřilo původně k panství hranickému. **PJ** zřejmě pochází z doby, kdy panství Hranice náleželo ještě klášteru Hradisko u Olomouce (do 1699), takže šlo původně o jezero lesa, utvořené podle jímů vlastníka opota.

Když původní vztahy pominuly, přestalo se jméno rozumět, a tak na poselské mapě je k r. 1780 zachycen již poměrně tvrdý tvar „**Aps Wald**“, který později vlivem německého nářčí na Kravohru byl změněn na „**Obst Wald**“ (o místo a, jako hat-hot) na speciální mapě z roku 1938. Jediné se tak nesporně začalo rozumět jako „**Ovocný les**“, což je ovšem chybné lidové etymologie.

Při zavedení nových jmen po osvobození (po roce 1945) byl lesu dán nový název „**Hrabčický les**“, odklív by bylo možno použít středověkého názvu „**Opavský les**“, který navíc ukazuje, až kam dosahoval hranický újezd.

František Sustek

LITERATURA

Monografie o národním umělci
Adolfu Záborském

Začátkem roku 1986 se na pultech knižnické veřejnosti objevila monografie o národním umělci A. Záborském. Autorem textu je Jiří M. Běloš, vydal Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění v Praze 1985. Publikace obsahuje 61 stran textu a 160 stran obrazových příloh, většinou barevných. Představuje první rozsáhlou monografickou studii o předním představiteli českého poválečného výtvarného umění.

Logické členění podle jednotlivých oblastí tvorby (ilustrační, monumen-

tální a plakátová tvorba, novinová kresba a volná malba) umožňuje čtenáři snadno se orientovat v obsáhlém díle A. Záborského. Zvláště podceňné je charakteristická ilustrační tvorba, kterou právě zde dosáhl největšího mistrovství.

Celkovou zdlouhou koncepci poněkud ruší některé nepřesné údaje, jako například chybné udání roku, kdy byl Záborský jmenován národním umělcem (správně roku 1970), nesprávné křestní jméno autora knihy, kterou Záborský ilustroval (správně Karel Měchl).

Více pozornosti mělo být věnováno korektuře textu, neboť na straně 42 je Slovenská zemědělská výstava uvezena jako Slovenská, což podstatně mění význam slova. Zerotinský zámeček s malým začátečním písmenem opad.

V závěru publikace jsou přehledně vyparány hlavní životopisné údaje, zejména vydáních ilustračních knih a samotné výstavy. Monografie vyšla tiskem koncem roku 1985, v téže době, kdy byl v Zerotinském zámku při Okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně otevřen koncem května Památník Adolfa Záborského. Otevření Památníku nebylo přiznačeno zvláštností několika týdnů, ale dlouhodobě připravovanou akcí, která byla koncepčně naplánována již několik let předem. Proto je významné podotknout, že ve výčtu výstav chybí u uvedení Památníku, který zavrhuje řadu ocenění a poct, jichž se umělec dostal až po jeho smrti.

V souvislosti s výstavou plakátové tvorby a novinové kresby, které se konaly v roce 1981 v novojičínském zámku, udělilo město svému rodákovi čestné občanství Nového Jičína. Také toto pocta zůstala čtenáři knihy utajena.

Knihla má charakter reprezentativní publikace, je tištěna na kvalitním papíře. Obálka s fotografií sgrafita. Na paměť osvobození je však svou barevností či spíše nebarevností pro čtenáře málo přitažlivá. Také nevystihuje to, co si každý u jména Adolfa Záborského představí – veselé barevné obrazy s dětským a pohádkovým motivem, neboť Záborského tvorba je z velké většiny ilustrační povahy.

Nakladatelství Odeon (v týdenníku Nové knihy je uvedeno zřejmě omylem nakladatelství Mladá fronta) obdrželo za kvalitní vydání publikace čestné uznání ministerstva kultury ČR v soutěži nejkrásnější kniha roku, Milan Heger byl oceněn za grafickou

úpravu. Nabízí se ovšem otázka, zda nestačilo vydat publikaci skromější – obsahem, formátom i cenou (85,- Kčs), ale s pečlivějším výběrem informací i reprodukcí fotografií (z hlediska kvality reprodukcí).

O stálém zámku o dílo národního umělce A. Záborského svědčí řada výstav, které se uskutečnily v letech naší nové republiky. Největší výstavou byla pražská výstava Ilustrační tvorby a názvy Adolfa Záborského dětem, návštěvníci Galerie umění v Karlových Varech měli možnost zhlédnout jeho ilustrace, plakáty i volnou malbu, na Vysoké škole stranické byla vystavena plakátová a ilustrační tvorba, výstava Záborského na díle se nadávno konala v Západočeské galerii v Plzni a Severomoravské galerii výtvarného umění v Ostravě-Porubě.

Památník A. Záborského při Okresním vlastivědném muzeu plní ne jen funkci výstavní síle, ale zabezpečuje také činnost sbírkovou a dokumentační. Příslušný tak k ochraně a prezentaci literárních hodnot, které nám národní umělec Adolf Záborský v podobě svého díla zanechal.

Sylvia Dvořáčková

Vladimír Busek, Václav Váha, 120 let požární ochrany v Odrách (1866–1986). Vydalo ZO SPO v Odrách 1986, brož. 58 stran.

Z pera o záslužné práci bývalých odrských ředitelů škol Vladimíra Buska a Václava Váhy vyšla zajímavá, uhlavně a přehledně uspořádaná publikace o vzniku a vývoji požární ochrany v Odrách od jejího založení v roce 1866 až do současné doby, vydaná 48 dokumentárními fotografiemi. V. Busek zpracoval kapitoly Stručná historie města Odra, Vznik a vývoj organizované požární ochrany, Z historie požární ochrany v Odrách, Velké požáry a povodeň v Odrách, Vedoucí funkcionáři od roku 1866, Složení výhru v roce 1866. V. Váha napsal kapitoly Požární soutěž „O putovní štít města Odr“ a Seznam požárníků v roce 1986. Úvodní slovo napsal A. Běhák, předseda Městního v Odrách, zvláštní slovo L. Hrdá, předseda OV SPO v Novém Jičíně. Publikace může být inspirací ke zpracování obdobných jubilejních prací.

Považuji proto za vhodné a přiléhavosti 120. výročí Požární ochrany v Odrách uvést data založení vesni-

ských dobrovolných hasičských sborů na Odersku a na Spálovsku v československé době: 1866 Odrý, 1879 Helmský a Pechel, 1882 Hynčice, 1885 Heřmanice, Komedinka a Mankovice, 1887 Dobelov, 1888 Kunčice, 1892 Klokočkov, a Nová Ves, 1893 Slez. Vikovice a Tolavice, 1895 Jakubovice a Luboměř, 1896 Spálov, 1897 Věska a Malé (Horní) Vražné.

František Sustek

Robert Jonák, Geographic Origin of Czech Texas, Hallettsville, Texas, 1985.

Útlá knížka (40 stran velkého formátu) je pozoruhodně svým přínosem a především přesvědčivým důkazem spojitosti Čechů na severovýchodní Moravě a v Texasu. Byly to právě dvě oblasti severovýchodní Moravy Lužské a Valaiské (podle rozdělení R. Jonáka), které autor rekonstruoval jako původní vlny původně vstřípných českých Čechů v letech vystáhovalství – tj. v letech 1849–1945.

Nyní tedy k rozložení a obsahu jednotlivých kapitol. V první z nich „**Rodné vesnice**“ (Villages of birth) podává autor záznamy svého soupisu jmen českých osadníků Texasu a jejich rodných míst, které shrnul již od roku 1972. Upozorňuje, že neprobíral dosud všechny české náhroby v Texasu a že je pravděpodobné, že jiné prameny – matriky, knihy, nekrology, písemné záznamy z přístavů, soukromé a jiné – možná jeho záznamy zvlášť pomohou. Sympatické na pracovním přístupu autora je, jak toto upozornění, tak i formální dotčení práce – jež se napl. projevuje uváděním rodáků následně lokalizovaných a navíc v mnohém úředním českém znění (nikoliv tedy podle znění náhrobků).

Jonák sebral celkem 845 jmen českých emigrantů do Texasu, z nichž 83,3 % pocházelo z Moravy, 13,4 % z Čech a 3,3 % ze Slezska (str. 7). Podle etnografických regionů z Lužské (podle mapy na str. 5 v rozsahu dnešních okresů Nový Jičín, Olomouc, Frýdek-Místek a Čáslavské Hory) pocházelo 40,8 % přistěhovalců, z Valaiské (podle mapy na str. 7 dnešních okresů Vsetín, Gottwaldov a částečně Kroměříž) pocházelo 40,2 %, ze zbývajících 9,9 % se přistěhovalo ze severovýchodních

Cech z Lanškrounska (okr. Ústí nad Orlicí), 24 % z jiných Cech z Československa a 6,7 % z jiných rozptýlených míst, nebo nemohli být přesně určeni. K prvé kapitole je připojena mapa Cech, Moravy a Slezska s vyznačením přistěhovačích radostí míst českých přistěhovačů (na str. 3). V této části se autorovy výsledky plně shodují s podobnými závěry C. Machonina — J. W. Mendla, Kránsá Amerika, A Study of the Texas Czechs 1851—1939, Austin, Texas, 1952.

Druhou kapitolu představují soupisy rodů přistěhovačů na Lašsku s uvedením příslušného počtu vystěhovačů (str. 4 — pojmy přistěhovačů a vystěhovačů v této recenzi se vztahují na stejnojmenné skupiny osob, používáme je podle okolností), jenž je současně vyvedlous k mapě Lašska a těmito rodili na str. 5. Celkově autor konstatuje vystěhovalectví do Texasu z 68 vesnic a 16 měst Lašska s 345 vystěhovačů. Nade všemi lokalitami nejen Lašska, ale ze všech českých zemí vede přesvědčivě Frontštát se 75 vystěhovačů, následají vesnice z jeho okolí — Tichá s 31, Trojanovice s 21, Vlčovice s 12, Lichnov a Kozlovice po 11 a Rtychovice s 10 vystěhovačů. Z měst možná uvést dále Strambec se 7 vystěhovačů, Koptivnice se 6, Frýdek se 3, po jednom vystěhovači mají města Přibor, Nový Jičín, Hranice, Místek a městečka Spálov a Hustopeče nad Bečvou. Z vesnic tvořících nyní součást Prahy a Zbraslavy se vystěhovalo celkem 24 osob ze Záběhlu nad Odrou, Vlkovic, Hrabové, Hradičky, Staré Bělé, Prokovic a Kunčic. Druhou poznámku možno mít k sem zařazené východní části okresu Pterov, dokonce i k okolí Nového Jičína a Frontštátu — což jsou vlastně oblasti přechodné mezi českým a valašským regionem, ale geograficky lze dělit hlavním lesykydým hřebenem přijmout.

V třetí kapitole podává autor soupisy rodů přistěhovačů z Valašska na str. 6, a mapu Valašska na str. 7. Celkově Janák uvádí 61 vesnic a měst se 340 vystěhovačů. Na Valašsku vystěhovalectví nejvíce zasáhlo Nový Hrozenkov se 42 vystěhovačů, dále Zádveřice se 37, Hovězí s 23, Lipa s 20, Vsetín s 18, Ratibor se 16, Lanškrouc se 14, Vizovice s 10, Hlávkovou se 12 a Zelenčovice s 11 vystěhovačů. Z měst tedy vede Vsetín, Vizovice, dále možnost uvést Rožnov (5 vystěhovačů), Valašské Klobou-

ky (2) a Frýštát (2). V podstatě i zde je připojena okrajová oblast z okresu Kroměříž.

Ve čtvrté kapitole na str. 8 Janák uvádí seznam hřbitovů, které osobně prošel. Většinou patřily katolickým, pouze pro jich je bratrských či protestantských (v Austinu, Harrisu, Burlesonu, Fayette a Lovocku) nebo baptistických (v Burlesonu). Za rozmezím stojí české národy některých hřbitovů v Texasu jako Fréštát (v Burlesonu), Hostýn (téžto jméno nejstarší česká obec v Texasu z r. 1856, založené v podstatě z Trojanovic), Dubina (téžto jméno druhého nejstarší české obce v Texasu), Frýdek, Bílá Hora, Moravio, Nový Tábor, Praha, Vsetín a Slovák. K těmto národům se dříve ještě řadí, které jsou zřejmě rodinné: Frnka, Morak, Mikšák, Pláncík, Steika a Šušek.

Největší část celé práce — kapitola pátá (str. 9—33), představuje abecední soupis všech českých přistěhovačů pocházejících ze tří českých zemí. Je v něm uvedeno vždy plné jméno, zjištěná životní data, název hřbitova, místo v Texasu, kde se hřbitov našel, rodité přistěhovačů s určením země, a v případě nejistoty s bližšími poznámkami. Z největších vystěhovačských a přistěhovačských rodin (pouze z na šeho okresu) lze upozornit na Černokovy, Chovanecovy, Genzerovy, Knížkovy, Kubalovy, Mořkovské, Pomrny, Polanské a Šabatkovy z Frontštátu, Janáky a Mužné z Tichá, Mořkovy z Albinčovic, Pustějovské a Vojvody z Mělní, Valčovy z Vlčovic a Veselkové z Lichnova.

Šestá část práce podává výčet Cechů narozených mimo vlastní území tří českých historických zemí (str. 34—35). Poslední sedm kapitola shrnuje osoby nečeského původu narozené v českých historických zemích i mimo ně (patrně vyřazené příbuzenskými vztahy s Cechy — str. 36—38). Zde jsou pro nás zajímaví další vystěhovači z Kunína (4), z Bilovce (2), Jeseniku nad Odrou (2), Bartolovic (2), Někdu (2) a po jednom z Polomí, Klokáčova u Vítkova, Heřmanic u Odr a Hynčic. Celou publikaci uzavírají poznámky na str. 39—40.

V práci je několik drobných chyb: chyběly zakreslení hranic Moravy v národním výhledu (pokřivo se nerychlil ze stavu před rokem 1918), a diskutabilní použití rozsohu Slezska před rokem 1918 (místo současněho) na mapě na str. 3. Důle-

že možno poukázat na již vzpomínuté připomínky k detailním heslům Laška a Valašska — tato odlišná však dle nedostatek není upravena ani v české odborné literatuře. Konkrétně v sedmé kapitole uvádí Janák mezi cizinci Vincence (1831—1872) a Karolína (1832—1916) Mrkovic — což jsou typicky české jména, navíc u obou nejsou přesně lokalizována rodité — Gross Glockersdorf je Klokáčova u Vítkova ve Slezsku a Hračkovice je v nynějším PLR. Ačkoli autor uvádí v této části správný název Bilovec, o kousku dál u Heinrichu F. Skarkeho přile Wagstadt v Austrii, Rovněž Gross Hermisdorf u Augustina Paulena jsou Heřmanice u Odr a Heinsendorf u Rosy Ulrichové s největší pravděpodobností Hynčic (rodité majitelka Reholet Mendlo).

Celkově musíme vyzdvihnout jak úroveň zpracování, tak zájem a přístup autora, kterému se v děleém Texasu podařilo vystopovat rodové počátky tamějšího českého osídlení. Je to záslužná práce, protože v Texasu mezi 48 národnostmi je česká národnost a řeč třetí největší po anglické a španělské (podle oficiální statistiky), i vzhledem k tomu, že su tímto způsobem udržuje alespoň slabé postoje národního původu, tradice a hrdosti, i když již ve čtvrté či páté generaci hodně poameričtěli. Je zajímavé, že právě v nehatinném americkém Texasu, kam první český vystěhovačský proud vůbec nechtěl jít a obrátil se naopak do severnějších úrodných a klimaticky příznivějších oblastí Spojených států či do měst jako Chicago (kde dnes mrazivěrdně věje již jen zbytky kyselí obrovské čtyřlístkové meštiny), se v podstatě právě touto nehatinností a izolací nejvíce udržela česká menšina, pocházející z těch nejbudších horečkových poměrů moravského Laška a Valašska. V této souvislosti nás tím více mří, že české vědecké ústavy, fakulty, muzea a archivy se výzkum českého vystěhovalectví (což je mimochodem významná otázka politická, národnostní a kulturní) vůbec nevěnují (pamínáme-li skoro třicet let staré práce Františka Kutnara a Bedřicha Sindelfe) oproti výzkumu polskému a v poslední době i slovenskému. Veškerá tíha tohoto výzkumu českého vystěhovalectví leží tak na bedrech českých naděvců jak v americkém Texasu, tak i jinde.

Jiří Jurák

Erwin Kunz, Chronik der einstigen Heimatgemeinde Klein-Hermisdorf, Würzburg (1979), obset, brož., stran 198 plus 14 stran obrazových příloh, dále 44 stran rodopisných zpráv a množství odůvodnění a přílohů jejich rodin a 3 mapy.

Bývalý správce někdejší německé školy v Heřmančicích a Odr sestavil tuto publikaci pro rodáky typicky mimo Československo. V historické části se opírá jen o literaturu a to skoro výlučně o známou práci Rolfeandera o bývalém soudním okresu Odr z r. 1902. Rozdělil tu významnou větve vortéřské cesty vedoucí z Moravy přes Odr směrem na Opavu. Při tom si všiml i pomístních názvů v jejím soustředění, avšak nepodařilo se jim úplně soupis ani na katastru ani na mapě nezávislosti a jejich výkladem, např. ze Lusche je ze staré zeměměřnické mapy z českého Lázky, nebo Kút je prý ze slova Grotto; lze dodat, že nejspíš Baran je zkomolenina ze Záhmen, a že jméno Břolný souvisí s brodem, nikoli s branou. Přiznává však český původ českých pomístních názvů Stráž, Hradičko, Babilhřady a Hradiškovbach v okolí vsi. Franský lán měl podle Kunze asi 36 jter, tedy 11—12 ha (?). Cennější jsou státi o přírodních poměrech, o nádejších lidových zvycích a o poměrech hospodářských. Období 1918—1945 je podáno nepřesně, zejména z hlediska, i když autor nabyt členem NSDAP. Prošel u Mikulova lán podle něj z Rakouska (1).

Přes tyto výhrady považujeme za potřebné podchytil práci tohoto druhu, pro úplnost bibliografických údajů a vlastivědné literatury, zobjevující se naším regionem.

Adolf Turák

Eva Jelínková — Současnost stav svačebních obřadů na Novojičíně. In: Svačební obřad, Brno 1953, str. 238 až 242.

Autorka ve svém článku neupřesňuje podrobnosti zpráv týkajících se svačby v českých a smíšených obcích v okolí Nového Jičína. Doplnění výpovědi informátorů charakterizují svačbu následovně.

V přípravě období se v domě ženských i mužských pánů svačebního koláče, na něž blízko přiblíží ještě doposud posílají suroviny. Výpovědi

je určeno nejen svatebním hostům, ale i nepozvaným. V tomto období nevěsta ženíchovi — v Matkově i opačně — posílá každé dříve zdané poličkami, syni s několika druhy náplní.

Svatební kytičky se vědzo v domě nevěsty za pomoci přátel snoubenců, přítelami nerazoduje jejich stav.

Zvoní na svatbu je úkolem družbů, případně ženicha.

V samotném svatebním dni bývá nejdůležitější osobou družba, který plní kromě organizační a závažné funkce úlohu svědka. Nejčastěji jím je kmotr, z čehož vyplývá dosud nepozměněná instituce kmotrovství.

K závažným momentům svatby patří děkování rodičům za vychování spoje — s požehnáním u kateřků, přáním všeho dobrého u evangeliků. Odávky na národní výbore byly spořešensky posunuty na nejvyšší místo, a tak je veřejnost významově stavi na rovně církevnímu obřadu. Proto se jich na rozdíl od nedávno uplynulé doby zúčastňují všichni svatebčané.

V posvatebním období se převládá výbava do nového domova, ovšem tento obyčej asi před dvaceti lety zanikl.

K doposud udržovaným zvykům s převládající estetičskou funkcí patří nabízení nepravé nevěsty, zálohování (šrafkování), rozbíjení hunců. Peníze získané např. při nabízení nepravé nevěsty nebo dříve při vybírání na kolečku se v současnosti vracely, nebo jsou tvořeny minimální částkou. Dnes není takový druh finanční výpomoci nutný, proto je rodiči novomanželů považován za nevhodný. Hodnota svatebních darů se pohybuje dosti vysoko, o odměnění v době svatby hlavně vztah mezi dárcem a obdarovaným, má též prestižní a reprezentativní charakter.

Pro zábovní prvek si své místo získalo předčítání telegramů, které je záležitostí svědků.

Z uvedených poznatků vyplývá, že současné svatba sebou nese mnohé tradiční prvky, které tím, že dokážou akceptovat současné společenské otázky, mají v svatebním obřadu stále své místo.

Práce Evy Jelínkové si nevíme pouze obyčejné tradice, ale přičinili informace např. o současné výbavě, výběru jídel na svatební tabuli apod. Uváděnou problematiku odvíjí dále možná změny nastávající jak ve společenské oblasti, tak regionální.

Anna Kramolišová

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 38

Jan Hanák	40 let stranickeho vzdělávání na Novojičíně . . .	1
Jaroslav Bakala	Přiborská-hukvaldské léno ve 13. a 14. století . . .	5
Jaroslava Bejchová	Štírka typů okreseho archivu v Novém Jičíně . . .	14
Lubomír Loukotka	Počátky autobusové dopravy v Přiborě . . .	28
Drahomír Strnad	Vystěhovalci z Frenštátu do Texasu v druhé polovině minulého století na základě nových pramenů . . .	31
František Šustek	Místní a pomístní jména v Heltíně a okolí . . .	38
Anna Kramolišová	Lidová strava na Novojičíně z přelomu 19. a 20. století . . .	47
Jaroslav Bložek	Paně Bě, spisovatelka z Moravy . . .	51
Jiří Klučka	K životnímu jubileu Otakara Zelenky . . .	55
Marie Sedláčková	K výskytu vzácných polních plevelů na Novojičíně . . .	61
Zprávy:	Stoletá historie školy v Hájově. — 120 let od narození M. Jana Knebla. — K počtu padlých sovětských vojáků při osvobození Spálova. — 600 let trvání města Klímekovic. — Gymnázium Mikuláš Koperníka v Bílovci jubilovalo. — K osmdesátému výročí vzniku české školy v Novém Jičíně. — Opatov les, původní název Hřebčického lesa . . .	70
Literatura:	Monografie o národním umělci Adolfu Zábranském. — Vladimír Busek, Václav Váha, 120 let požární ochrany v Odrách. — Robert Janek, Geographic Origin of Czech Texas. — Erwin Kunz, Chronik der einstigen Heimatgemeinde Klein Hermsdorf. — Eva Jelínková, současný stav svatebních obřadů na Novojičíně . . .	74

Opisy tiskových chyb v č. 37:

Str. 28, řádek 5. zřela — místo „rovnoprávnosti“ patří „románovosti“.

Str. 32, řádek 12. — Renesch, správně Benesch.

Str. 34, ř. 35. — hradního, správně zahradního.

Str. 38, poznámka 7. — Kutz, správně Kurz.

Str. 52, řádek 4. — správně datum je 19. srpna.

Str. 62, ř. 6 má správně znít —

rozhodující pro zánik populace P. apollo, ale určitou měrou k likvidaci motýla

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně

Svazek 38 vyšel v roce 1986

Riší redakční rada s předsedou profesorem Janem Hanákem,
členové PhDr. Jaroslava Brichová, PhDr. Svatomír Černín, PhDr. Emanuel Grepel,
PhDr. Karel Chobot, PhDr. Jiří Jurák, profesor Ivan Mynář,
akademický malíř Otokar Zelenka

Odpovědný redaktor ředitel okresního vlastivědného muzea
PhDr. František Schwarz, CSc., výkonný redaktor PhDr. Adolf Turák

Cena 8,- Kčs

Registrováno SmKNV v Ostravě RM 37 ze dne 28. června 1967

Vytiskly Moravské tiskárnské závody, n. p. Olomouc, závod Ostrava,
provaz 22 Nový Jičín

Zakázka číslo 75742

Zadní strana obálky:
Pečetidlo města Nový Jičín
z r. 1672 s vyrytými
jmény členů městské rady
Foto Jan Číp

